

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
2024 - 2028

TÜKETİM VE TASARRUF EĞİLİMLERİ

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2023

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEĐI VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

ON İKİNCİ KALKINMA PLANI
(2024-2028)

TÜKETİM VE TASARRUF
EĞİLİMLERİ

ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2023

ISBN 978-625-8356-16-8

Bu yayının tüm hakları Strateji ve Bütçe Başkanlığına aittir.
Kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER DİZİNİ	iv
TABLolar DİZİNİ	vi
KISALTMALAR	vii
KOMİSYON ÜYELERİ	viii
YÖNETİCİ ÖZETİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Önceki Plan Dönemlerinde Yapılanlar	4
2. TASARRUF EĞİLİMLERİ	7
2.1. Küresel Eğilimler.....	7
2.2. Yurtiçi Eğilimler.....	10
2.3. Özel Kesim Tasarrufları	12
2.3.1. Hanehalkı Tasarrufları	12
2.3.1.1. Gelir Gruplarına Göre Hanehalkı Tasarruflarının Seyri	14
2.3.1.2. Hanehalkı Tasarruflarını Etkileyen Temel Faktörler	16
2.3.1.3. Tasarrufların Yönlendirildiği Alanlar	26
2.3.1.4. Bireysel Emeklilik Sistemi (BES)	31
2.3.1.5. Alternatif Yenilikçi Finansal Tasarruf Araçları	34
2.3.1.6. Konut.....	35
2.3.1.7. Kripto Para	38
2.3.2. Şirket Tasarrufları	39
3. TÜKETİM EĞİLİMLERİ	44
3.1. Hanehalkı Tüketim Kalıbı	49
3.1.1. Gelir Gruplarına Göre Tüketim Harcamaları.....	50
3.1.2. Gelir Grupları Bazında Dayanıklılık Türüne Göre Tüketim.....	52
3.2. Sürdürülebilir Tüketim	53
4. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ	56
5. GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ	58
5.1. Politika Önerileri	63
5.1.1. BES ve OKS ile İlgili Spesifik Politika ve Tedbir Önerileri	64
5.1.1.1. Yenidoğan Vatandaşların Sisteme Dâhil Edilmesi	64
5.1.1.2. Üniversite Öğrencilerine Yönelik BES.....	64

5.1.1.3. Tamamlayıcı Emeklilik Sisteminin İhdası.....	65
5.1.1.4. OKS’de Fon Çeşitliliğinin Sağlanması ve OKS’nin Güçlendirilerek Taraflar için Cazip Hale Getirilmesi.....	66
5.1.1.5. Devlet Katkısı Getirilerinin Artırılması.....	67
5.1.1.6. BES Kesintilerinin Sadeleştirilmesi ve Azaltılması	67
5.1.1.7. Fonların Uzun Dönem Bakım Teminatına Dönüştürülme İmkânı	68
5.1.1.8. Emekliliğe Hak Kazanma Koşullarına Yönelik Düzenlemeler Çerçevesindeki Kıdem Tazminatlarının BES’e Aktarımı	69
5.1.1.9. Dayanıklı Tüketimden BES’e Aktarım.....	70
5.1.2. Katılım Finans ile İlgili Tedbirler	70
5.1.2.1. Yeni Faizsiz Finansal Ürünler Geliştirilmesi.....	70
5.1.2.2. Hac ve Umre Fonunun Kurulması	71
5.1.2.3. Kira Sertifikası İhracı ile Altyapı Yatırımlarının Finansmanı	71
5.1.2.4. Kitle Fonlaması Modeline Dayalı Finansal Ürünler Geliştirilmesi	72
5.1.2.5. Karz-ı Hasene (Karşılıksız Borç) Dayalı Sandıklar Kurulması	72
5.1.3. Finansal Okuryazarlığın Artırılması İçin Tasarlanan Önlemler	73
5.1.3.1. Danışmanlık ve Eğitim Hizmeti Verilmesi.....	73
5.1.3.2. Finansal Sosyalleşmelerinin Artırılması	74
5.1.3.3. Elektronik Ortam için Finansal Eğitim İçerikleri Hazırlanması	74
5.1.3.4. Finansal Kapsayıcılık Kurumunun Kurulması.....	75
5.1.4. Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine İlişkin Tedbirler	75
5.1.4.1. Portföylerde Yeşil Tahvil Bulundurma Zorunluluğu.....	76
5.1.4.2. Sürdürülebilir Kalkınma Yatırımlarının Finansmanı.....	76
5.1.4.3. Yeşil/Sosyal/Sürdürülebilir Yatırım Fonlarının Kurulması ve Desteklenmesi	77
5.1.4.4. Sürdürülebilirliğe Yönelik Faaliyetlerin Özendirilmesi	77
5.1.4.5. Atıkların Azaltılmasının Sağlanması	78
5.1.4.6. Aşırı Kaynak Kullanımını Azaltmaya Yönelik Tedbirler.....	78
5.1.4.7. Döngüsel Ekonomiye Yönelik Eğitim Programları	78
5.1.5. Vergi Sistemi ve Kamu Fonlaması ile İlgili Tedbirler.....	79
5.1.5.1. Vergi Denetiminde Makine Öğrenmesi	79
5.1.5.2. Şirketlerin Para Transferlerinde Elektronik Sistemleri Kullanma Zorunluluğu	79

5.1.6. Tasarrufların İhracatı Artıran Alanlara Yönlendirilmesi	80
5.1.6.1. TCMB'nin İhracat Desteği	80
5.1.7. Tasarrufların Kamunun Sosyal Destek İçerikli Harcamalarında Kullanımı	80
5.1.7.1. Belediye Kitle Fonlama Kampanyaları.....	81
5.1.8. Sermaye Piyasaları ile İlgili Önlemler	81
5.1.8.1. Çalışanlara Pay Edindirme.....	81
5.1.8.2. Bağımsız Yatırım Danışmanlığı	82
5.1.8.3. Kolektif Yatırım Kuruluşlarının Geliştirilmesi.....	82
5.1.8.4. Hedefli Yatırım Hesabı	82
KAYNAKÇA	83
EK: POLİTİKA MATRİSİ	88

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Tasarruf Yatırım Açığı.....	2
Şekil 2: Gelir Düzeyine Göre Ülke Gruplarının Tasarruf Oranları (%).....	8
Şekil 3: OECD ve Avrupa Birliği Tasarruf Oranları.....	9
Şekil 4: Bölgelere Göre Tasarruf Oranları	9
Şekil 5: Yurt İçi Tasarruf Oranı (GSYH'ya oran, %)	11
Şekil 6: Kamu Tasarrufları (%).....	11
Şekil 7: İşgücüne Yapılan Ödemelerin GSYH'ya Oranı	13
Şekil 8: Yıllara Göre Tasarruf Oranları (Hanehalkı Kullanılabilir Gelirine Oranı).....	16
Şekil 9: Yıllara Göre Tasarruf Oranları (Dayanıklı Tüketim Dâhil).....	16
Şekil 10: Hane Reisinin Yaş Grubuna Göre Hanehalkı Tasarruf Oranları (2003-2019)	19
Şekil 11: Hane Reisinin Eğitim Seviyesine Göre Tasarruf Oranları (2003-2019 Dönem Ortalaması).....	23
Şekil 12: Gayrimenkul ve Döviz Araçlarının Karşılaştırması (İlgili Tasarruf Değerlendirme Şeklini Kullanan Hanehalkının Toplam Hanehalkı İçindeki Payı)	29
Şekil 13: Altın, Döviz, Banka Hesabı Yatırımları Karşılaştırması	30
Şekil 14: BES-OKS Toplam Fon Büyüklüğü (Milyar TL)	31
Şekil 15: BES Katılımcı Sayısı (Milyon Kişi)	32
Şekil 16: OKS Çalışan Sayısı (Milyon Kişi).....	32
Şekil 17: BES'ten Emekli Olan Kişi Sayısı	33
Şekil 18: Farklı BES Fonlarının Getirileri (2022 Haziran-2023 Haziran)	33
Şekil 19: Konut Satış Sayıları	35
Şekil 20: Yapı Ruhsat ve İzin Belgesine Göre Konut Sayıları	35
Şekil 21: Küresel Konut Fiyatları Endeksi (2000=100).....	36
Şekil 22: Bölgeler Bazında TCMB Konut Fiyat Endeksi (2017=100)	37
Şekil 23: Mali ve Mali Olmayan Şirket Tasarrufları (%).....	41
Şekil 24: Toplam Kredilerin Dağılımı (GSYH'daki Pay, %)	44
Şekil 25: Kredilerin GSYH'ya Oranı (%)	45
Şekil 26: Kredilerin Dağılımı (2010 Fiyatlarıyla, Milyon TL)	45
Şekil 27: Tüketici Kredilerinin Dağılımı (2010 Fiyatlarıyla, Milyon TL).....	46
Şekil 28: Tüketici Kredilerinin GSYH'ya Oranı (%).....	47
Şekil 29: Tüketici Kredilerinin Büyüme Oranı (%).....	47

Şekil 30: Tüketici Kredileri ve Dayanıklı Tüketim Talebi (Reel, Yıllık %)	48
Şekil 31: Tüketim Harcamalarının Payları (GSYH'ya oranı, %)	48
Şekil 32: Gelir Gruplarına Göre Dayanıklı Tüketim Mallarına Yapılan Harcamaların Gelire Oranları	53

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Gelir Düzeyine Göre Ülkelerin Tasarruf Oranları (%)	7
Tablo 2: Buldukları Bölgelere Göre Ülkelerin Tasarruf Oranları (%).....	8
Tablo 3: Kurumsal Sektörlere Göre Gayrisafi Tasarruf Oranları (GSYH'ya oran).....	10
Tablo 4: Gelir Dilimlerine Göre Tasarruf Oranları	15
Tablo 5: Hanehalkının Tasarruflarını Değerlendirme Şekli (%).....	27
Tablo 6: Birikim Miktarına Göre Değişen Yatırım Tercihleri (%).....	28
Tablo 7: Özel Şirketlerin Finansal Varlıklarının ve Yükümlülüklerinin Dağılımı (%)	40
Tablo 8: 2021 İtibariyle Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu (BSK)'nun Karlılık Göstergeleri	42
Tablo 9: 2021 İtibariyle Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu (BSK)'nun Karlılık Göstergeleri	43
Tablo 10: Mal ve Hizmet Gruplarının Tüketim İçerisindeki Payları (%).....	49
Tablo 11. Gelir Gruplarına Göre Mal ve Hizmet Gruplarının Tüketim İçerisindeki Payları (2015, 2019, 2022).....	51
Tablo 12: Gelire göre Dayanıklı Tüketim Harcamalarının Kullanılabilir Gelir İçerisindeki Payları (%).....	52

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAÜ	: Brüt Asgari Ücret
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BEFAS	: Bireysel Emeklilik Fon Alım Satım Platformu
BES	: Bireysel Emeklilik Sistemi
BIST	: Borsa İstanbul
CBFO	: T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi
EGM	: Emeklilik Gözetim Merkezi
FİGK	: Fon İşlem Gider Kesintisi
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İSO	: İstanbul Sanayi Odası
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MKK	: Merkezi Kayıt Kuruluşu
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
ÖİK	: Özel İhtisas Komisyonu
OKS	: Otomatik Katılım Sistemi
SEDDK	: Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SKH	: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
SNA	: System of National Accounts (Ulusal Hesaplar Sistemi)
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSB	: Türkiye Sigorta Birliği
TSPB	: TSPB Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

KOMİSYON ÜYELERİ

(Başkan, Raportörler ve Koordinatörler hariç alfabetik olarak sıralanmıştır.)

BAŞKAN

Gülbin Şahinbeyoğlu

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı

RAPORTÖR

Hakan Ulucan

Anadolu Üniversitesi

KOORDİNATÖRLER

Ali Sabuncu

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Sezai Ata

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Serhat Keçeci

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Selma Durgan

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Hakan Terzi

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Arzu Kurtoğlu

Strateji ve Bütçe Başkanlığı

ÜYELER

Ahu Ergen

Bahçeşehir Üniversitesi

Ahmet Arda Gitmez

İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi

Ali Burak Kurtulan

Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme

Arif Baştuğ

Ziraat Katılım

Arzu Odabaşı

Auro Portföy Yönetimi

Aslıhan Atabek Demirhan

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Atilla Benli

Türkiye Sigorta ve Türkiye Hayat Emeklilik

Aysun Yıldız

Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği

Burak Ali Göçer

Garanti Emeklilik ve Hayat

Burcu Özcan

Fırat Üniversitesi

Cem Görgün

Koç Holding

Çağaçan Değer

Ege Üniversitesi

Derya Baş Sonbul

Türkiye İstatistik Kurumu

Elif Üstündağlı Erten

Ege Üniversitesi

Evren Ceritoğlu

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Gizem Acet Dönmez	Marmara Üniversitesi
Halit Yanıkkaya	Gebze Teknik Üniversitesi
Hasan Kaya	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Hasan Murat Ertuğrul	Anadolu Üniversitesi
Hasret Güneş	ING Bank
Hayrettin Uğur Çelebi	Hazine ve Maliye Bakanlığı
Orhan Alpay Filiztekin	Sabancı Üniversitesi
İnci Nur Yazıcı Uysal	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
İsmail Onur Baycan	Anadolu Üniversitesi
İsmail Vural	Türkiye Katılım Bankaları Birliği
Kamil Atilla Köksal	Finansal Okuryazarlık ve Erişim Derneği
Mehmet Akif Eroğlu	Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme
Merve Baysal	Türkiye İstatistik Kurumu
Muammer Kömürcüoğlu	Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası
Mubina Erdoğan	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Muhammet Mercan	ING Bank
Murat Atalay	Anadolu Hayat ve Emeklilik
Murat Çetin	İstanbul Üniversitesi
Mustafa Akmaz	Emeklilik Gözetim Merkezi
Mustafa Yıldız	Borsa İstanbul
Mustafa Fırat Kuruca	Agesa Hayat ve Emeklilik
Nuray Sezer	Sermaye Piyasası Kurulu
Nurullah Tırman	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi
Ömer Faruk Şenel	Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği
Özgür Obalı	Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği
Recep Bildik	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Sadettin Haluk Çitçi	Gebze Teknik Üniversitesi
Sadık Çulcuoğlu	Yapı Kredi Yatırım
Samet Kütük	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Seyit Mümin Cilasun	TED Üniversitesi
Şakir Turan	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
Uğur Boğday	Ziraat Yatırım
Uluç İçöz	Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme

Ünay Tamgaç Tezcan
Yakup Güzel
Yavuz Kılıç
Yunus Emre Gürbüz
Zeynep Çopur
Zühal Daşkıran

TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Ticaret Bakanlığı
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Katılım Sigortacıları Derneği
Hacettepe Üniversitesi
Türkiye İstatistik Kurumu

YÖNETİCİ ÖZETİ

Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) toplantıları ve çalışmaları kamu, özel, sivil toplum kuruluşları (STK) ve akademi çevrelerinden alanlarında uzman kişiler bir araya getirilerek gerçekleştirilmiş ve bu süreçteki değerlendirmeler esas alınarak ÖİK Raporu oluşturulmuştur.

Türkiye’de yurtiçi tasarrufların genel seyrine bakıldığında, toplam yurtiçi tasarrufların gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH)’ya oranının 2009-2021 yılları arasında ortalama yüzde 25,1 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Söz konusu oran 2009-2015 yılları arasında artmıştır. Bu gelişmenin temel sebebi hanehalkı ve kamu tasarruflarının payındaki artış olmuştur. 2016 yılından sonraki dönemde ise tasarruf oranındaki artışın temel sebebi şirketler kesimi olmuştur. Genel devlet kesimi tasarrufunun GSYH’ya oranı ise 2009-2021 döneminde ortalama yüzde 2,1 civarında seyretmiş, Kovid-19 salgın dönemini de kapsayan 2019-2020 yıllarında ise toplam tasarruf oranı artışına negatif etkide bulunmuştur.

Toplam yatırımları desteklemede önemli role sahip olan hanehalkı tasarruflarının GSYH’ya oranı 2009-2012 döneminde görece istikrarlı seyretmiş, 2013-2017 döneminde güçlü bir artış eğilimi göstermiş ancak 2018 yılından itibaren gerileme eğilimine girerek 2021 yılında yüzde 7,1 olarak gerçekleşmiştir. GSYH’ya oranla mali olmayan şirket tasarrufları 2009 yılı itibarıyla toplam tasarrufların büyük bir kısmını oluştururken, bu oran yıllar itibarıyla azalarak 2014 yılı sonrasında hanehalkı tasarrufları oranının altına düşmüştür. Ancak sonraki dönemde şirket tasarruflarının artış eğilimine girdiği ve 2018 yılında tekrar hanehalkı tasarruflarının üzerine çıktığı görülmektedir. Küresel salgın ile mücadele kapsamında şirketlerin finansal olarak desteklenmesi ile birlikte mali olmayan şirket tasarruflarının GSYH’ya oranı 2021 yılında yüzde 16,8 seviyesine kadar yükselmiştir.

Bu gelişmeler sonucunda, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)’nda dönem sonu için belirlenen yüzde 30,3’lük tasarruf/GSYH hedefine 2021 yılında ulaşılmıştır. Bu artışa paralel olarak 2011 yılında GSYH’ya oranla yüzde 8 seviyesinde olan tasarruf-yatırım açığı, 2021 yılında yüzde 1,6 seviyesine kadar gerilemiştir. Buna rağmen tasarruf-yatırım açığının devam etmesi sebebiyle tasarrufları artıracak politikaların geliştirilmesinin elzem olduğu Komisyon tarafından ortaya konulmuştur.

Komisyon öncelikli olarak tüketim ve tasarruf eğilimlerini incelemiş, ardından sorun alanlarını tespit ederek bunlara çözüm getirecek politika ve tedbirleri geliştirmeyi amaçlamıştır. Hanehalkı tasarruflarına ilişkin başlıca sorun alanlarından ilki 2009-2017 döneminde yatay seyreden hanehalkı kullanılabilir gelirin GSYH'ya oranının 2017 yılı sonrasında düşüş eğilimine girmesidir. Bununla birlikte, hanehalkı tasarruflarının neredeyse tamamının en yüksek gelir elde eden yüzde 20'lik grupta yer alan hanehalkı tarafından yapıldığı, alt gelir gruplarının ise gelirinden daha fazla tüketim harcaması yaptığı görülmektedir. Diğer bir tespit ise hanehalkı gelirini doğrudan etkileyen faktörlerden olan kadınların istihdam oranının son yıllarda kaydedilen ilerlemeye rağmen orta gelir tuzağını aşan ülkelerin gerisinde kalmasıdır. ÖİK toplantılarında altı çizilen bir diğer konu, finansal okuryazarlık eksikliği ve kültürel faktörlerin de etki ettiği yastık altı tasarruflardır.

Komisyon sorun alanlarını tartışırken aynı zamanda da ülkemizin iyi bir performans yakaladığı alanları daha ileriye götürecek politikalar geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu noktada öne çıkan alanlar Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) ve Otomatik Katılım Sistemi (OKS) olmuştur. Özellikle 2010'ların sonunda BES'in yakaladığı hızlı büyüme ve OKS'nin uygulanmaya başlandığı 2018 yılında tasarruf yapan hanehalkı oranında görülen sıçrama hanehalkı tasarruflarına katkı sağlamıştır. On Birinci Kalkınma Planı döneminde uygulanan ve etkili olan devlet katkısının yüzde 30'a çıkarılması, 18 yaş altı nüfusun BES'e katılımının sağlanması, 45 yaş üstü nüfusun da OKS'ye katılımının önünün açılması gibi adımların etkili olduğunun altı çizilmiş ve BES ve OKS sistemini daha da ileriye taşıyacak tedbirler önerilmiştir.

Komisyon sürecinde oluşturulan BES ve OKS tedbir önerileri arasında öne çıkanlar şunlardır: **(I)** Mevcut özel emeklilik sistemine yönelik olarak vatandaşın finansal okuryazarlık seviyesindeki eksiklikleri de dikkate alarak danışmanlık hizmetlerinin, robo-danışmanlığı da dâhil edecek şekilde daha etkili şekilde verilmesi, **(II)** Yeni doğanların, anne-babalarının gelir seviyesine bağlı hesaplanacak tutarlarda katkı payı ile sisteme otomatik bir şekilde katılmalarının sağlanması, **(III)** 25 yaş altında olup üniversitelerin lisans ve önlisans bölümlerine kayıt yapmış olan öğrencileri destekleyen bir BES sistemi tasarlanması, **(IV)** OKS'nin ikinci basamağa dönüşeceği tamamlayıcı bir emeklilik sisteminin kurulması, **(V)** OKS'de katılımcıların risk algısına ve ihtiyacına göre farklı fon türlerinin katılımcılara sunulması amacıyla BES fonlarının OKS sözleşme sahiplerine de sunulmasının sağlanması, **(VI)** BES'de devlet katkısı getirilerinin artırılmasının sağlanması ve bu şekilde enflasyonist ortamda devlet katkısı fonlarının reel getirilerinin düşük seyretmesinin engellenmesi, **(VII)**

BES kesintilerinin sadeleştirilmesi ve azaltılması ile BES ve OKS'nin tüm paydaşlar için daha yalın ve anlaşılır hale getirilmesi, **(VIII)** Fonların uzun dönem bakım teminatına dönüştürülme imkânı getirilmesi, **(IX)** Kıdem tazminatlarının BES'e aktarımı.

Türkiye'deki düşük finansal okuryazarlık oranı geçmiş Plan döneminde olduğu gibi önümüzdeki Plan döneminde de odaklanılması gereken en önde gelen sorun alanlarından biridir. Bir önceki Plan döneminde, Dünya Bankası verilerine göre, finansal erişimi bulunmayan hanelerin oranında sağlanan büyük düşüşteki başarının arkasında finansal okuryazarlık alanındaki ilerlemelerin payı tespit edilmiş, bu Plan döneminde de bu başarının artarak sürmesi gereğinin altı çizilmiştir. Finansal okuryazarlığın geliştirilmesi için tasarlanan tedbirler ise **(I)** danışmanlık ve eğitim hizmeti verilmesi, **(II)** finansal sosyalleşmelerinin artırılması, elektronik ortam için finansal eğitim içerikleri hazırlanması ve **(III)** finansal kapsayıcılığa yönelik bir kurumun kurulmasıdır.

Türkiye'de dini hassasiyetler ve kültürel faktörler sonucu faiz içeren veya içerdiği düşünülen finansal ürünlerin tabana yayılması zorlaşmakta ve bu da finansal piyasaların derinleşmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Bu durumun tasarrufların altın ve döviz şeklinde yastık altında tutularak kayıt dışına çıkması gibi sonuçları bulunmaktadır. Komisyon çeşitli anket ve çalışmaları inceleyerek bu sorunun en önemli sebeplerinden birisinin finansal sistem içinde yüksek getiri imkânı sunan finansal ürünlerin bulunmaması olduğunu ve bu sebeple hanehalkının finansal sistem dışında yer alan altın, gayrimenkul ve taşıt gibi tasarruf araçlarına yönelmek zorunda kaldığını tespit etmiştir. Bir yatırım aracı olarak vadeli mevduatı tercih etmeyenlerin yaklaşık yüzde 25'i bu tercihlerinin sebebinin faiz hassasiyeti olduğunu belirtmiştir. Komisyon son dönemde alternatif yatırım aracı olarak tasarlanan altın tahvili ve kira sertifikaları gibi yenilikçi ve faiz hassasiyetini gözeten yatırım araçlarının yakaladığı başarıları da göze alarak şu tedbir önerilerini ortaya koymuştur: **(I)** Yeni faizsiz finansal ürünler geliştirilmesi, **(II)** Hac ve umre fonunun kurulması, **(III)** Kira sertifikası ihracı ile altyapı yatırımlarının finansmanı, **(IV)** Kitle fonlaması modeline dayalı finansal ürünler geliştirilmesi, **(V)** Karşılıksız borç esasına dayalı sandıklar kurulması.

2021 yılında ülkemizce onaylanan Paris Anlaşması sonrasında yeşil ekonomiye geçişi hızlandırmayı ve iklim değişikliği ile mücadeleyi desteklemeyi amaçlayan yeni tasarruf araçlarının geliştirilmesi ve sürdürülebilir tüketim davranışlarının yaygınlaştırılması büyük bir önem kazanmıştır. Komisyon bu kapsamda şu tedbirleri ortaya koymuştur: **(I)** Portföylerde

yeşil tahvil bulundurma zorunluluğu, (II) Sürdürülebilir kalkınma yatırımlarının finansmanı, (III) Yeşil/sosyal/sürdürülebilir yatırım fonlarının kurulması ve desteklenmesi, (IV) Sürdürülebilirliğe yönelik faaliyetlerin özendirilmesi, atıkların azaltılmasının sağlanması, (V) Aşırı kaynak kullanımını azaltmaya yönelik tedbirler, (VI) Döngüsel ekonomiye yönelik eğitim programları.

Küresel salgınla beraber yaşanan değişimler sonucu kamu harcamaları ve tasarrufunda önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Komisyon bu kapsamda; (I) vergi denetiminde makine öğrenmesi ile vergi sisteminin etkinliği geliştirilerek kamu tasarruflarının artırılması ve tasarrufların katma değeri yüksek sektörlerle yönlendirilmesi, (II) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) aracılığı ile yatırıma ve ihracata yönelik kredi veren bankalara ucuz ve uzun vadeli kredi sağlanması ve (III) kamunun sosyal destek faaliyetleri kapsamında bağışa dayalı belediye kitle fonlama kampanyalarının oluşturulması tedbirlerini önermiştir.

Sermaye piyasalarının derinliğinin tasarruflar açısından önemini de dikkate alarak bu alanda ihtiyaç duyulan düzenlemeler tartışılmış ve (I) bireysel yapılacak yarı dayanıklı-dayanıklı mal satın alımlarında harcamaların belirlenen oranı nispetinde tutarın hanehalkından alınarak BES benzeri fonlara aktarılması, (II) çalışanlara pay edindirme planlarının emeklilik planlarıyla birlikte uygulamaya konulması için halka açık şirketlere yönelik düzenleme yapılması ve bu programlar için vergi teşviki sağlanması, (III) bağımsız yatırım danışmanlığı müessesesi kurulması tedbirleri önerilmiştir.

Komisyon, politika ve tedbirler oluştururken ülkemizin uzun vadeli hedeflerini dikkate alarak çalışmıştır. Bu kapsamda, Türkiye 2053 vizyonuna katkıda bulunmak için ortaya konulan başlıca hedefler şunlardır: (I) Yurtiçi tasarruf oranını artırarak yatırım-tasarruf açığı vermeyen bir yapı kurulması, (II) Yüzde 20'lik her bir hanehalkı gelir grubunun pozitif tasarruf yapabilmesinin sağlanması, (III) Ülkede finansal erişimi olmayan hiçbir hanenin kalmaması, (IV) Vatandaşların büyük çoğunluğunun BES'e kayıtlı olması ve (V) Döngüsel ekonominin geliştirilmesi için sürdürülebilir tüketim davranışlarının toplumda yaygınlaştırılması.

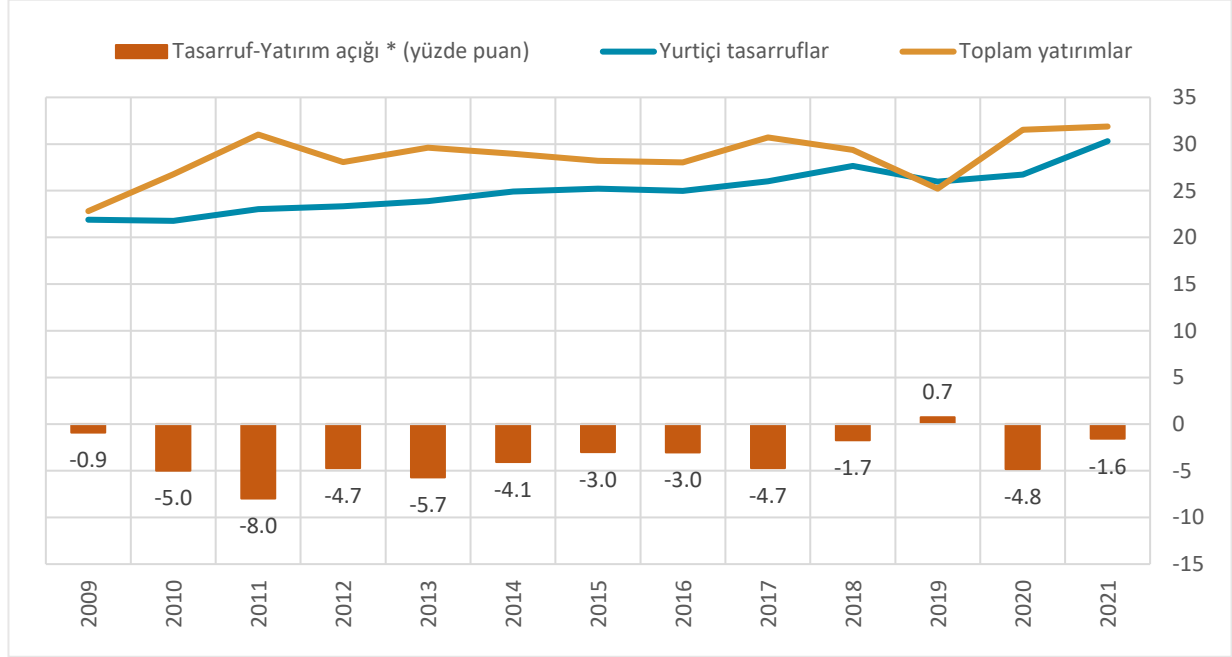
1. GİRİŞ

Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) ülkedeki tasarrufları gelişmiş ülkeler seviyesine yükseltmek ve bu tasarrufları verimli alanlara yönlendirmek, bir yandan da vatandaşlara kaliteli, sürdürülebilir ve tasarruf hedefleriyle uyumlu bir tüketimi sağlamak için gereken vizyon ve politikaların geliştirilmesine katkı sunmak amacıyla oluşturulmuştur. Komisyon, katılımıcılığın en geniş düzeyde sağlandığı, alanında uzman kişilerden oluşan, kurumsal temsilin (kamu, özel, STK ve akademi) dengeli olduğu ve nihai çıktısı raportör tarafından ÖİK çalışmaları ve değerlendirmeleri esas alınarak hazırlanan ÖİK Raporu olan bir organizasyondur.

ÖİK Raporu Türkiye'nin tasarruf ve tüketim dinamiklerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmekte ve bu değerlendirmeler ışığında politika geliştirme fırsatlarını ele almaktadır. Bu Rapor; tasarruf ve tüketim arasındaki makro düzeydeki etkileşimi incelemeye ek olarak aynı zamanda BES, düşük gelirli hanelerin tasarruf davranışında karşılaştıkları zorluklar, konut sektöründeki dinamikler ve finansal kararları etkileyen kültürel faktörler gibi spesifik değişkenlerin tarihsel dinamiklerini ve güncel durumunu hem bir literatür taraması hem de güncel verilerin detaylı incelenmesi vasıtasıyla ortaya koymaktadır.

Türkiye'de yurtiçi tasarrufların GSYH'ya oranı ve hanehalkı tasarruflarının hanehalkı kullanılabilir gelirine oranı İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkeleriyle kıyaslandığında düşük seviyelerde değildir. Ancak, yurtiçi tasarrufların son yıllarda ılımlı bir artış eğilimi sergilemesine karşın toplam yatırımları karşılamakta yetersiz kaldığı görülmektedir (Şekil 1). Yurtiçi tasarrufların artırılması özellikle cari açık vermekte olan ülke ekonomisi için hayati önem taşımaktadır. Geçtiğimiz plan döneminde tasarruf oranlarının artmasında önemli ilerlemeler kaydedilmiş, On Birinci Kalkınma Planı dönemi (2019-2023) sonu için yüzde 30,3 olarak belirlenen yurtiçi tasarruf/GSYH hedefine 2021 yılında ulaşılmıştır. Yine de tasarrufların toplam yatırımları karşılamakta yetersiz kalması, yurtiçi tasarruflar içerisinde hanehalkının payının görece olarak az olması, hanehalkı finansal varlıkları içinde risksiz araç türleri olan para ve mevduatın OECD ülkelerine kıyasla oldukça yüksek bir pay alması ve hanehalkı kesiminin riskli, fakat getiri oranı yüksek finansal araçlara yatırım yapma eğiliminin zayıf olması gibi bazı temel sorunlar mevcuttur. Bu sorunların nasıl çözüleceğine dair geçmiş Plan döneminde atılan adımlar ve bu adımların sonuçları yeni Plan döneminde hayata geçirilecek politikalar konusunda yol gösterici niteliktedir.

Şekil 1: Tasarruf Yatırım Açığı

Kaynak: TÜİK

Rapor, bireysel birikim alanında, emeklilik planlamasının ve Türkiye'deki bireysel emeklilik sisteminin önemine vurgu yapmaktadır. Yaşlanan yerleşik nüfus ve göç sebebiyle oluşan yeni dinamikler BES'in daha da önemli hale gelmesine sebep olmuştur. ÖİK Raporu, On İkinci Kalkınma Planı döneminde de atılımların devam etmesi ve demografik değişikliklere eşlik eden bir BES yapısı kurulmasının elzem olduğu tespitini ortaya koymakta ve bu doğrultuda geniş bir tedbir yelpazesi önermektedir. BES'te yakalanan hızlı büyümeyi sağlayan, sermaye piyasalarında katılımcı sayısını artıran, farklı inanç ve tutumlara uygun finansal ürün çeşitliliği sağlamaya yönelik atılan başarılı adımların analiz edilmesi ve bu başarının daha ileriye taşınması için gereken yeni adımların belirlenmesi Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri ÖİK'sının temel hedeflerinden biridir.

ÖİK Raporu Türkiye'deki düşük finansal okuryazarlık oranının On İkinci Kalkınma Planı döneminde de en önemli mücadele alanlarından biri olacağını altını çizmektedir. Türkiye'de sınırlı finansal okuryazarlık, vatandaşların birikimlerini etkin bir şekilde yönetme, gelecek için plan yapma ve sorumlu tasarruf davranışları sergileme kabiliyetlerini kısıtlamaktadır. Düşük finansal okuryazarlığın yol açtığı en önemli sorun tasarrufun önemi ve uzun vadeli faydaları hakkında farkındalık eksikliğidir. Ayrıca, düşük finansal okuryazarlık kültürel faktörlerle de etkileşime girerek yanlış bir farkındalığın gelişmesine sebep olarak hem

düşük tasarruf oranlarına yol açmakta hem de mevcut birikimlerin finansal sisteme entegre olmasının önünde bir engel oluşturmaktadır. Ek olarak, düşük finansal okuryazarlık faiz oranları, enflasyon ve yatırım risklerinin anlaşılmasını zorlaştırarak bazı vatandaşların birikimlerini efektif şekilde değerlendirmesinin önüne geçmektedir. Bu sebeplerle ÖİK Raporu finansal okuryazarlığın artırılması hedefinin daha etkin bir şekilde ele alınması gereğinin altını çizerek bu konuda geniş bir tedbir yelpazesi önermektedir.

Finansal okuryazarlıkla yüksek derecede ilişkili ve beraber ele alınması gereken bir diğer husus da ülkemizde faiz karşısında kültürel ve dini hassasiyetleri olan vatandaşların birikimlerinin finansal sisteme çekilmesinde önemli rol oynayan katılım finans hususudur. Bu sebeple Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri ÖİK Raporu sadece vatandaşların dini hassasiyetlerini karşılayan katılım finans ürünlerini geliştirmeyi değil bu ürünlerin kendilerinin dini hassasiyetlerini karşıladığı konusunda bilinçlendirmeyi de hedefleyen, finansal okuryazarlık hedefleriyle uyumlu geniş bir tedbir paketi sunmaktadır.

Konut sektörü, Türkiye'nin tasarruf dinamiklerinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Konut piyasasının dinamiklerini anlamak, hem politika yapıcılar ve yatırımcılar hem de araştırmacılar için çok önemlidir. ÖİK Raporu Türkiye'nin konut sektörü dinamiklerini incelemeyi, trendlerini ve gelişmelerini küresel kalıplarla karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda rapor, Türkiye'nin konut piyasasını küresel trendler bağlamında inceleyerek, gidişatını şekillendiren kendine özgü faktörleri ve itici güçleri ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

ÖİK Raporu Türkiye'de tasarruf ve tüketim dinamikleri geniş bir dönem içerisinde ele alındığında yeşil dönüşümün ve sürdürülebilir kalkınmanın önemini altını çizmektedir. Türkiye çevre kirliliği, kaynakların tükenmesi ve iklim değişikliği gibi çeşitli çevresel sorunlarla karşı karşıyadır. Türkiye'nin maruz kaldığı göç hareketleri bu sorunların büyümesine ve sonuçlarının daha ağır olmasına yol açabilir. Örneğin kaynakların azalıyor olması, göç sebebiyle daha geniş bir nüfusun gıda güvenliğinin sağlanması gereğiyle karşılaşılabileceği düşünüldüğünde, önemli bir problemdir. Yeşil dönüşümü benimsemek ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak bu gibi potansiyel sorunların ortaya çıkmasını engelleyecektir.

ÖİK Raporunda analizlerde mümkün olan en güncel verinin kullanılmasına özen gösterilmiştir. Kovid-19 küresel salgınıyla anket çalışmalarının kesintiye uğraması dolayısıyla bu anketlerden üretilen verilere ulaşılamaması bu konuda karşılaşılan en önemli sorunlardan

biri olmuştur. Örneğin, Türkiye Hanehalkı Bütçe Araştırması salgınla beraber kesintiye uğramıştır.¹ Bu anketler 2022 yılında yeniden yapılmaya başlanmış fakat mikro veriler henüz yayımlanmamıştır. Yine de bazı istatistikler mikro verilerden önce Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanmış ve bu çalışmada bu verilerden faydalanılmıştır. Buna ek olarak, raporun hazırlandığı tarihte bazı değişkenler için 2022 verileri kayıtlara geçmediği için 2021 yılı verisi en güncel veri olarak kullanılmıştır. Ülke karşılaştırmalarını içeren küresel analizde ise Dünya Bankası verilerine bazı ülkelerin 2022 yılı değerleri işlenmediği için tutarlılığın sağlanması açısından 2021 yılı son güncel yıl olarak ele alınmıştır.

1.1. Önceki Plan Dönemlerinde Yapılanlar

On Birinci Kalkınma Planının tasarruflarla ilgili ortaya koyduğu en temel hedef; yurtiçi tasarrufların GSYH'ya oranının o dönemin verisiyle 2018 yılındaki yüzde 26,5 seviyesinden yüzde 30,3 seviyesine çıkarılmasıdır. 2021 yılı TÜİK verilerine göre yurtiçi tasarruf oranının yüzde 30,3 olarak gerçekleştiği göz önüne alındığında söz konusu temel hedefe başarılı şekilde ulaşıldığı görülmektedir. Ayrıca On Birinci Kalkınma Planının diğer tasarruf hedeflerine bakıldığında kamu kesimi tasarruf oranının GSYH içindeki payının yüzde 1,8 oranından yüzde 2,4'e çıkarılması ve özel kesim tasarruf oranının GSYH içindeki payının yüzde 24,7 oranından yüzde 27,9 oranına çıkarılması olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak Kalkınma Planında BES ve OKS toplam katılımcı sayısının 11,6 milyon kişiden 15,2 milyona kişiye ve BES ve OKS toplam fon tutarının ise 2018 fiyatlarıyla 96,3 milyar TL'den 296 milyar TL'ye çıkarılması hedefi ortaya konulmuştur.

On Birinci Kalkınma Planında ortaya konulan söz konusu hedeflere ulaşmak için öngörülen tedbirlerden birisi uzun dönemli tasarruf eğiliminin güçlendirilmesidir. Bu kapsamda vatandaşların emeklilikte ellerine geçecek gelirlerinin artırılması için klasik emeklilik sistemi dışındaki sistemlere katılımın teşvik edilmesi ve BES sisteminin katılımcı sayısını, sistemde kalış süresini ve toplam birikim miktarını artıracak şekilde geliştirmesine yönelik alt tedbirler geliştirilmiştir. Tasarruf alanında hedefe ulaşmak adına en çok adım atıldığı ve bu adımların başarılı olduğu alanlardan biri de BES'tir. Atılan adımlarla beraber hem fon miktarında hem de katılımcı sayısında ciddi artışlar sağlanmıştır. Plan döneminde bu tedbir kapsamında atılan ve

¹ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalk%C4%B1-T%C3%BCketim-Harcamas%C4%B1-2022-49690&dil=1>

etkili olan adımlar; devlet katkısının yüzde 25'ten yüzde 30'a çıkarılması, 18 yaş altı nüfusun BES'e katılımının önünün açılması, 45 yaş üstü nüfusun da OKS'ye katılımının sağlanmasıdır.

Ayrıca, On Birinci Kalkınma Planı döneminde, BES katılımcılarının kısa vadeli nakit ihtiyaçları nedeniyle sistemden çıkışlarının önlenmesi amacıyla sağlık, evlilik, eğitim, mülk sahibi olma gibi ihtiyaçlar için bireylere sistemden çıkmadan birikimlerinin bir kısmını çekme olanağı tanınması tedbirine yönelik mevzuat düzenlemesi hayata geçirilmiştir.

Öncelikli sektörlerde şirket tasarruflarının ve verimli kullanımının ilave vergisel teşviklerle artırılması, vergi ve makro ihtiyati düzenlemeler yoluyla üretken olmayan yatırımların cazibesinin azaltılarak, tasarrufların verimli alanlardaki yatırımlara yönlendirilmesi, ikinci ve sonraki konut alımlarında vergileme ve kredi kullanımına ilişkin düzenleme ve uygulamaların gözden geçirilmesi tasarruflarla ilgili planda yer verilen diğer tedbirlerdir. Konut fiyatları ve konut kiralardaki gelişmeler, özellikle düşük ve orta gelirli haneler için barınma ihtiyacının karşılanması bakımından önem arz etmektedir. Buna ek olarak 6 Şubat tarihinde yaşanan deprem felaketiyle deprem bölgelerinden çevre ve büyük illere yönelik göç konut fiyatları üzerinde yukarı yönlü bir baskı oluşturmaktadır. Dolayısıyla herkesin yeterli, gereksinmelere uygun, yaşanabilir, sağlıklı, dayanıklı, güvenli, ekonomik olarak karşılanabilir ve sürdürülebilir bir konuta sahip olması hususu önemini korumaktadır.

Öte yandan, On Birinci Kalkınma Planında konut sektörü ile ilişkili bir diğer tedbir olan imar değişikliklerinden kaynaklanan değer artışlarının vergilendirilmesine ilişkin mevzuat ve uygulamanın güçlendirilmesi hususunda öngörülen değişikliklerin gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir.

Finansal sistem dışında bulunan kaynakların, finansal araçlar çeşitlendirilerek finansal sisteme çekilmesinin sürdürülmesi bir önceki Plan döneminde ortaya konmuş bir diğer tedbirdir. Bu tedbirle uyumlu şekilde yastık altı tasarrufların finansal sisteme çekilmesini sağlayacak özel teşviklerin sürdürülmesi ve yeni teşvikler tasarlanması da tedbirler arasındadır. Bu tedbirlerle başlangıç için oldukça faydalı adımların atıldığı değerlendirilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (CBFO) 2022 yılı raporuna göre ülkemizdeki yastık altı altın miktarının yaklaşık 5.000 ton olduğu öngörülmektedir.² Altın tahvili ve altına dayalı kira sertifikası araçlarının dizaynı ve ihraçları ile sisteme çekilen altın miktarı 2017-2021

² CBFO (2022), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi Katılım Finans Strateji Belgesinde söz konusu veriler raporlanmıştır.

döneminde 344,3 ton seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu miktar içinde altına dayalı kira sertifikaları ile çekilen altının payı yüzde 57,5 seviyesindedir (CBFO, 2022). Altına dayalı kira sertifikalarına yönelik bu yüksek ilgi, faiz hassasiyeti taşıyan vatandaşların katılım finansa yönelik potansiyel talebine ilişkin gelecekte atılacak adımlar konusunda yol gösterici niteliktedir.

On Birinci Kalkınma Planındaki önemli tedbirlerden biri de hanehalkı tasarruflarının artırılmasını teminen borçlanarak harcama yerine harcama öncesinde tasarruf etme davranışının desteklenmesidir. Bu tedbir kapsamında 25 Eylül 2020 tarihli Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kararı ile ilk kez kredi kartı çıkaracak olan bir kişinin kredi kartı limiti, ilk yıl için, ilgilinin aylık ortalama kullanılan gelirinin yüzde 200'ünü, ikinci ve sonraki yıllar için ise yüzde 400'ünü aşamayacak hale getirilmiştir.³

Bunun yanında 2019 yılında mal veya hizmet alımı sonrası en fazla on iki aya kadar taksitlendirme yapılabilmesine karar verilmiştir. Ek olarak bu maddenin uygulanmasında taksitlendirmenin mücevherat ile ilgili harcamalarda üç ay; televizyon alımları hariç elektronik eşya alımlarında dört ay; havayolları, seyahat acenteleri ve konaklama ile ilgili yurt dışına ilişkin harcamalarda üç ay; sağlık ürünü, mobilya ve elektrikli eşya alımlarında dokuz ay; havayolları, seyahat acenteleri ve konaklama ile ilgili yurt içine ilişkin harcamalarda on sekiz ay ve cep telefonu alımlarında herhangi bir tutar sınırı olmaksızın on iki ay olarak uygulanmasına karar verilmiştir.

On Birinci Kalkınma Planında ayrıca dayanıklı tüketim malları ile eğitim ve tatil gibi harcama kalemleri için bankalarda harcama kalemi grubuna özel birikim hesapları oluşturulması ve bu birikimler kullanılarak gerçekleştirilen harcamalarda ilgili ürünler için vergisel teşvikler uygulanması öngörülmüştür. Finansal okuryazarlığın artırılması yoluyla hanehalkı ve firmaların tasarruf yapma farkındalığı ve tasarrufların yönlendirileceği finansal araçlara yönelik bilgi düzeyinin artırılması öngörülen diğer adımlardır. Gelecek Plan döneminde de özellikle finansal okuryazarlık konusunun gündemde kalmasının büyük bir gereklilik olduğu düşünülmektedir.

³ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=11180&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

2. TASARRUF EĞİLİMLERİ

2.1. Küresel Eğilimler

2015 yılından itibaren ülkelerin gelir düzeylerine göre tasarruf oranları incelendiğinde yüksek gelirli ülkelerin 2015-2021 yılı döneminde ortalama yüzde 25,3, orta-yüksek gelirli ülkelerin yüzde 20,8, düşük-orta gelirli ülkelerin yüzde 23,5, düşük gelirli ülkelerin ise yüzde 17,0 seviyesinde tasarruf oranı ortalamasına sahip olduğu görülmektedir (Tablo 1). Yüksek gelirli ülkelerin tasarruf oranlarında birinci sırayı alması dikkat çekicidir. İslam (2003) beta yakınsama modellerinin birbirlerine yakın tasarruf oranlarına sahip ülkelerden gelir düzeyi düşük olanların daha hızlı büyüyeceği öngörüsünün altını çizmektedir. Bu da yüksek gelirli ülkelerin diğer ülkeler tarafından yakalanmasının iyice zorlaştığı bir konjonktür yaşandığına işaret etmektedir çünkü halihazırda pek çok konuda avantaj sahibi olan bu ülkelere diğer ülkelerin yaklaşması için en azından benzer tasarruf oranlarına erişilmesi gerekmektedir. Düşük-orta gelirli ülkelerin orta yüksek gelirli ülkelere göre daha fazla tasarruf yapıyor olması ise bu iki grup arasındaki yakınsamanın hızlı bir şekilde gerçekleşmesi sonucunu doğurabilecektir.

Tablo 1: Gelir Düzeyine Göre Ülkelerin Tasarruf Oranları (%)

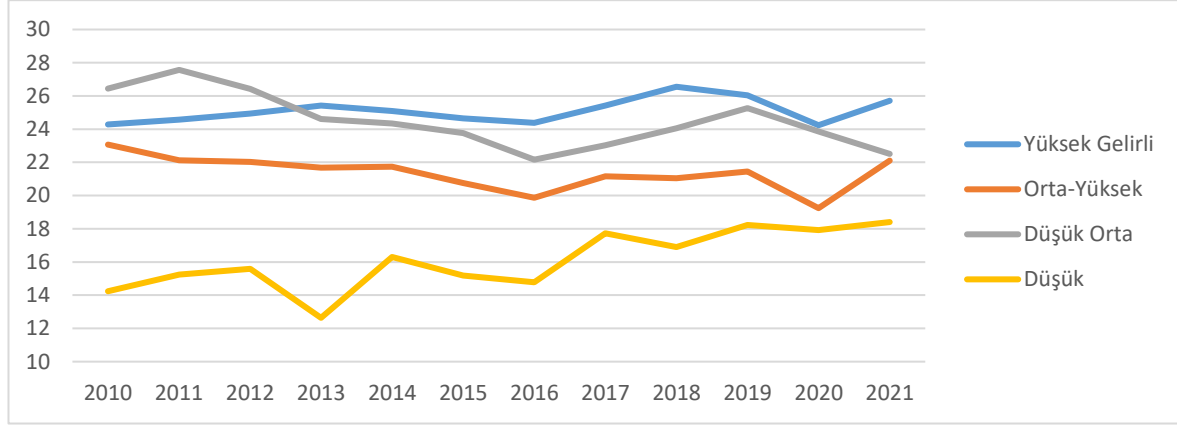
ÜLKELER	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Yüksek Gelirli Ülkeler	24,6	24,4	25,4	26,5	26,0	24,2	25,7
Orta-Yüksek Gelir	20,7	19,8	21,1	21,0	21,4	19,2	22,1
Düşük Orta Gelirli	23,8	22,2	23,0	24,0	25,3	23,8	22,5
Düşük Gelirli Ülkeler	15,2	14,8	17,7	16,9	18,2	17,9	18,4

Kaynak: Dünya Bankası

Şekil 2 yardımıyla 2010 yılından itibaren gelir dilimlerine göre ülkelerin tasarruf dinamikleri incelendiğinde ise yüksek gelir sahibi ülkelerin 2010-2012 yılları arasında düşük-orta gelirli ülkelere daha az tasarruf yaptığı görülmektedir. Orta-yüksek gelirli ülkelere Kovid-19 küresel salgınından sonra gerçekleşen tasarruf tırmanışı ayrıca dikkat çeken noktalardan biridir. Düşük gelirli ülkelerin ilgili dönemde artan ve üst gruplara yaklaşan bir tasarruf eğiliminde olduğu fakat bu artışın salgın yıllarıyla beraber yavaşladığı ve eğrinin yatay bir seyir aldığı gözlemlenmektedir. Düşük-orta gelirli ülkelerdeki tasarruf oranlarında küresel

salgının etkisiyle birlikte görülen düşüş de hesaba katılırsa salgının tasarruf oranları açısından daha yüksek gelirli ülkeleri olumlu, düşük gelirli ülkeleri ise olumsuz etkilediği söylenebilir.

Şekil 2: Gelir Düzeyine Göre Ülke Gruplarının Tasarruf Oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası

Türkiye 2021 yılında yakaladığı yüzde 30,3'lük oran ile yüksek-gelirli ülkeler seviyesinin üzerinde bir tasarruf oranına ulaşmıştır. Tablo 2 tasarruf oranlarını hem uluslararası organizasyon üyeliklerine göre hem de bölgelere göre ortaya koymaktadır. OECD ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin birbirlerine yakın oranlarda tasarruf etmeleri dikkat çekmektedir. Bölge bazında ise en yüksek tasarruf Doğu Asya ve Pasifik ülkeleri tarafından yapılmakta iken en düşük tasarruf Sahra altı Afrika ve Latin Amerika ve Karayipler'deki ülkeler tarafından yapılmaktadır.

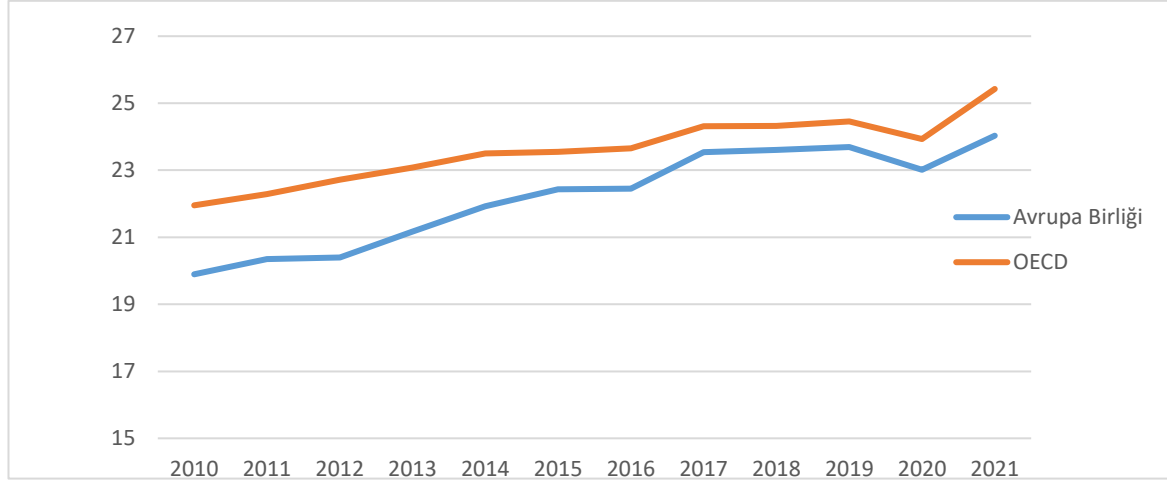
Tablo 2: Buldukları Bölgelere Göre Ülkelerin Tasarruf Oranları (%)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Avrupa Birliği	22,4	22,5	23,5	23,6	23,7	23,0	24,0
OECD	23,6	23,7	24,3	24,3	24,5	23,9	25,4
Avrupa ve Orta Asya	22,9	22,7	23,9	24,6	24,1	23,8	24,1
Doğu Asya ve Pasifik	32,1	29,3	30,9	31,0	32,0	30,0	28,7
Latin Amerika ve Karayipler	17,4	17,9	18,2	18,5	19,6	19,0	20,0
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	22,0	20,7	23,5	25,9	24,1	16,7	21,9
Kuzey Amerika	26,2	25,2	26,4	26,6	26,9	25,9	26,1
Sahra Altı Afrika	17,7	16,4	17,7	18,1	19,8	19,3	19,8
Güney Asya	29,3	28,4	29,9	28,6	27,2	24,5	26,1

Kaynak: Dünya Bankası

Şekil 3 AB OECD karşılaştırmasını ortaya koyarken Şekil 4 bölgesel bir karşılaştırma sunmaktadır. Şekil 3 incelendiğinde, her iki bölgenin de tasarruf oranlarının genellikle istikrarlı ve hafif yükselen bir eğilim gösterdiği görülmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinin tasarruf oranları 2015’te yüzde 22,4 iken 2021’de yüzde 24’e yükselmiştir. Benzer şekilde, OECD ülkelerinin tasarruf oranları 2015’te yüzde 23,6 iken 2021’de yüzde 25,4’e yükselmiştir.

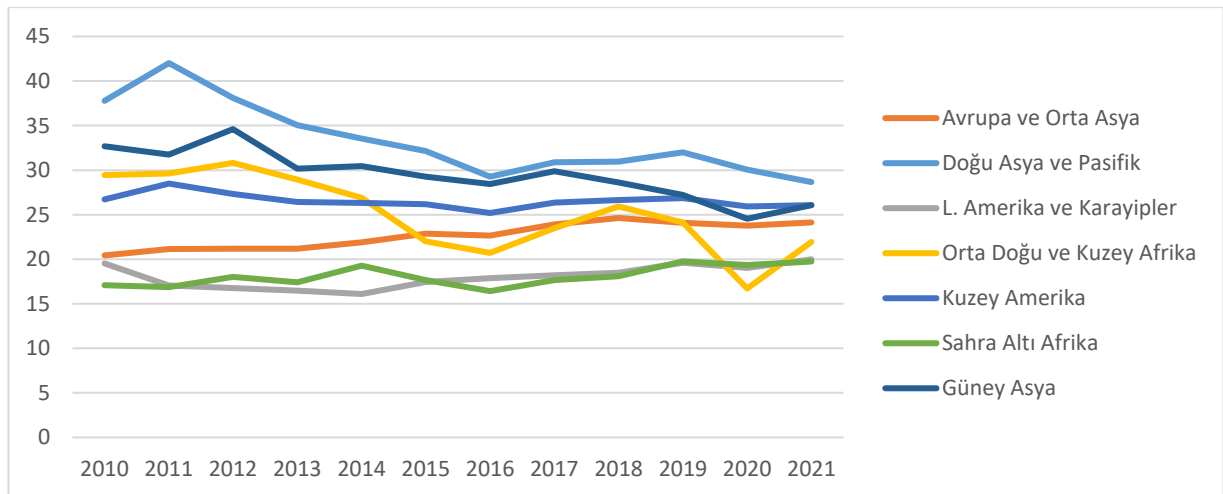
Şekil 3: OECD ve Avrupa Birliği Tasarruf Oranları

Kaynak: Dünya Bankası

Bölgeler düzeyindeki karşılaştırma Şekil 4 yardımıyla 2010 yılından başlayarak incelendiğinde ise tasarruf oranlarında bir yakınsama eğilimi dikkat çekmektedir. Yüksek tasarruf oranına sahip bölgelerde tasarruf oranları düşüşe geçmiş, düşük tasarruf oranına sahip olan bölgelerde ise tam tersine bir artış eğilimi oluşarak bu yakınsama gerçekleşmiştir.

Şekil 4: Bölgelere Göre Tasarruf Oranları

Kaynak: Dünya Bankası

2.2. Yurtiçi Eğilimler

TÜİK Kurumsal Sektör Hesapları verilerine göre Türkiye’de yurtiçi tasarruf oranı, 2009-2021 yılları arasında GSYH’nın ortalama yüzde 25,1’i olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında yüzde 21,9 olan toplam yurtiçi tasarruf oranı, 2021 yılında yüzde 30,3’e yükselmiştir. 2021 yılında yüzde 30,3 olarak gerçekleşen yurtiçi tasarrufların yüzde 16,8’i mali olmayan şirketler; yüzde 3,2’si mali şirketler; yüzde 3,2’si genel devlet ve yüzde 7,1’i hanehalkı ve hanehalkına hizmet eden kâr amacı olmayan kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan, 2009-2021 döneminde özel şirket tasarruflarının yurtiçi tasarruflar içindeki payı yıllık ortalama yüzde 58,9 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3).

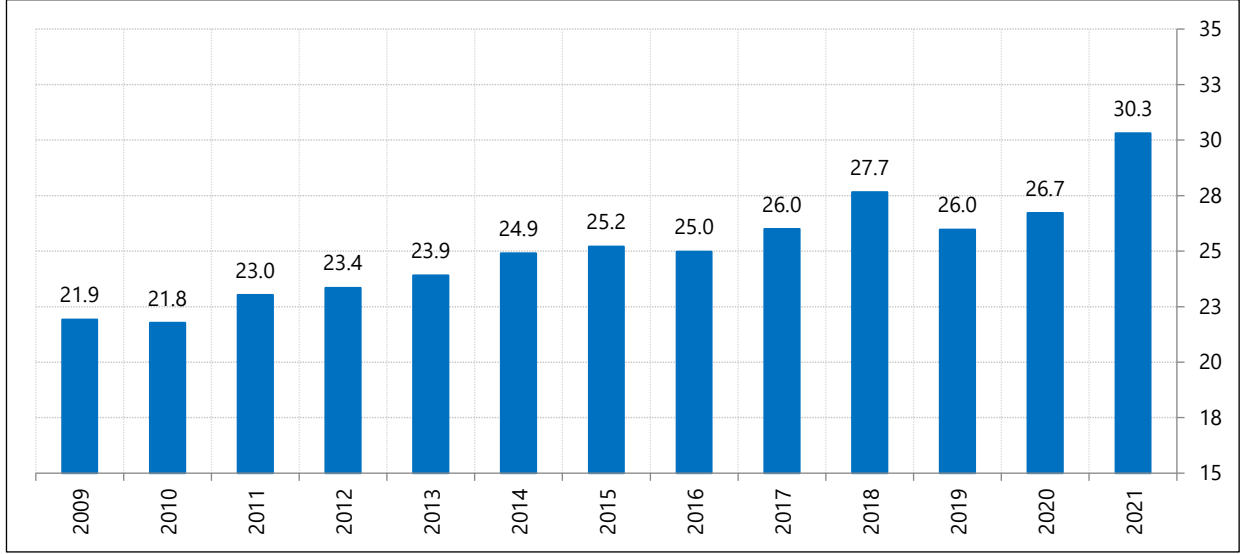
Tablo 3: Kurumsal Sektörlere Göre Gayrisafi Tasarruf Oranları (GSYH’ya oran)

	Mali Olmayan Şirketler	Mali Şirketler	Genel Devlet	Hanehalkı	Toplam
2009	12.8	3.4	-1.5	7.2	21.9
2010	11.2	2.0	1.9	6.7	21.8
2011	11.0	2.2	3.3	6.6	23.0
2012	10.8	2.2	3.7	6.6	23.4
2013	9.1	2.4	4.2	8.2	23.9
2014	9.2	2.6	3.9	9.2	24.9
2015	8.9	2.7	4.2	9.5	25.2
2016	9.6	3.2	2.5	9.7	25.0
2017	10.0	3.4	2.0	10.7	26.0
2018	13.1	3.8	1.6	9.1	27.7
2019	14.5	3.7	-0.5	8.0	26.0
2020	16.3	4.1	-0.8	7.2	26.7
2021	16.8	3.2	3.2	7.1	30.3

Kaynak: TÜİK Kurumsal Sektör Hesapları

2009-2021 döneminde hanehalkı tasarruflarının toplam yurtiçi tasarruflar içindeki payının yıllık ortalama yüzde 32,6 düzeyinde olduğu görülmektedir. Yurtiçi tasarrufların GSYH’ya oranı 2021 yılında yıllık 3,6 puan artarak yüzde 30,3 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 5). Aynı dönemde kamu tasarruflarının GSYH’ya oranı yüzde -0,8’den yüzde 3,2’ye çıkarak bu artışa önemli bir katkı yapmıştır. Özel şirketlerin tasarruflarının GSYH’ya oranının ise son yıllarda belirgin bir artış eğilimi sergilediği tespit edilmiştir.

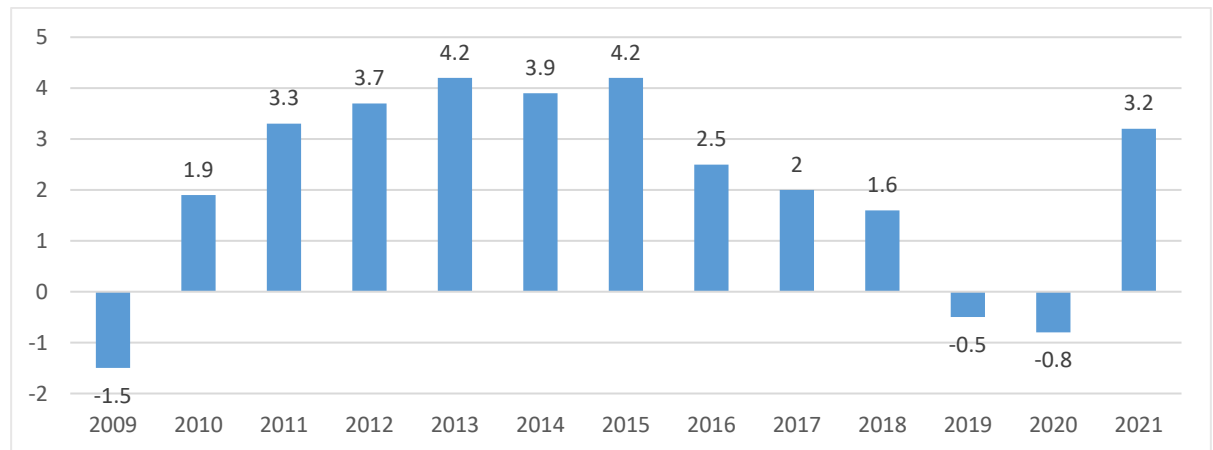
Şekil 5: Yurt İçi Tasarruf Oranı (GSYH'ya oran, %)

Kaynak: TÜİK Kurumsal Sektör Hesapları

Şekil 6 kamu tasarruflarının zaman içerisindeki değişimini göstermektedir. Şekil incelendiğinde 2015 yılından sonra kamu tasarruflarında azalış trendinin başladığı, 2020 (küresel salgın) yılı ile beraber tasarrufların tekrar yükselişe geçtiği görülmektedir. Kamu tasarrufları değerlendirilirken hesaba katılması gereken olgu kamu tasarruflarının özel sektör tasarruflarını dışlayabilme ihtimalidir. Özcan vd. (2008) Türkiye’de özel tasarrufların kamu tasarrufları tarafından kısmen dışlanma eğiliminde olduğunu iddia etmektedir.

Şekil 6: Kamu Tasarrufları (%)

Kaynak: TÜİK, Kurumsal Hesaplar.

2.3. Özel Kesim Tasarrufları

Hanehalkı ve şirketler kesimi tasarrufları toplamından oluşan özel kesim tasarrufunun GSYH'ya oranı 2009 yılında yüzde 23,4 iken, 2021 yılında yüzde 27,1'e yükselmiştir. Özel kesim tasarruf oranındaki artış, şirketlerin daha fazla yatırım yapabilmesine olanak sağlamıştır. Bu durum, üretim ve istihdamı destekleyerek ekonomik büyümeye ilgili dönemde olumlu katkıda bulunmuştur.

2016 yılından sonraki dönemde ise tasarruf seviyesindeki artışın temel sebebi şirketler kesimi olmuştur. Mali olmayan şirket tasarrufları 2009 yılı itibarıyla toplam tasarrufların büyük bir kısmını oluştururken, bu oranın yıllar itibarıyla azalarak 2014 yılı sonrasında hanehalkı tasarruflarının altına düştüğü gözlemlenmektedir. Ancak sonraki dönemde şirket tasarruflarının artış eğilimine girdiği 2018 yılında tekrar hanehalkı tasarruflarının üstüne çıktığı görülmektedir.

Küresel salgın ile mücadele kapsamında sağlanan finansal destekler ve alınan vergi indirimleri gibi teşvikler, şirketlerin mali yükünü hafifleterek 2021 yılında mali olmayan şirket tasarruflarının yüzde 16,8'e yükselmesine katkıda bulunmuştur. Salgın sürecinde yaşanan belirsizlikler ve piyasalardaki oynaklık nedeniyle birçok şirket, maliyetleri azaltma ve verimliliği artırma stratejilerine odaklanmıştır. Bu doğrultuda, işletmelerin operasyonel süreçlerini gözden geçirme ve gereksiz harcamaları ortadan kaldırma çabaları artmıştır. Uzaktan çalışma modeline geçiş, seyahat ve ofis masraflarında kayda değer bir düşüşe yol açmış; dijitalleşmeye yapılan yatırımlar ve otomasyon çalışmaları da maliyetleri düşürmede önemli rol oynamıştır. Dolayısıyla şirketlerin salgın döneminde istihdamı korumak için tasarruf programları uygulaması ve gereksiz harcamaları kısıtlaması gibi faktörlerin bir araya gelmesinin, 2021 yılında mali olmayan tasarrufların önemli bir artış göstermesine neden olduğu düşünülmektedir.

2.3.1. Hanehalkı Tasarrufları

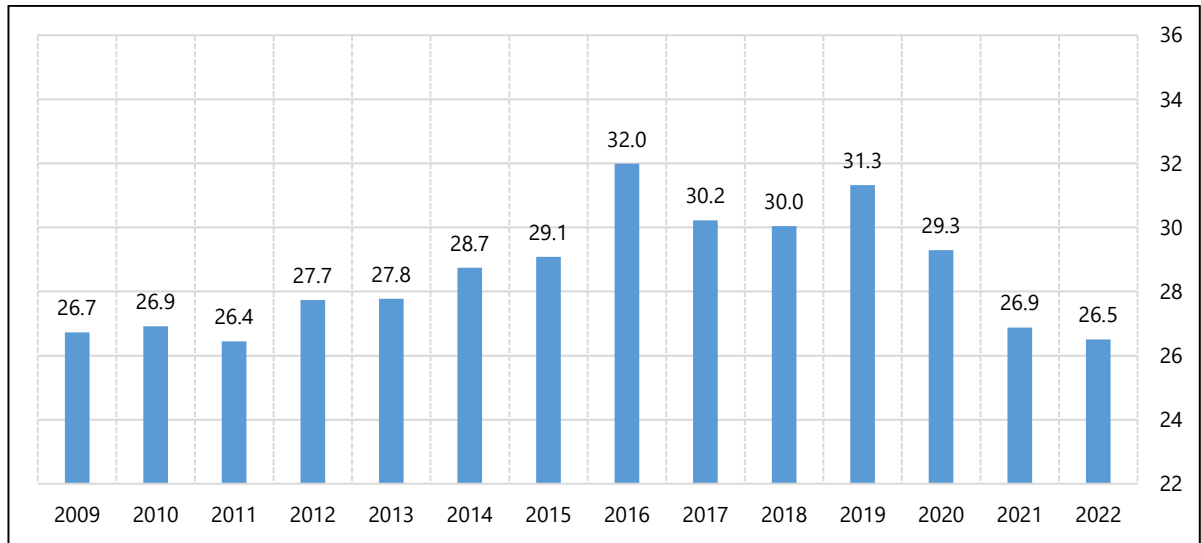
Toplam yatırımları desteklemede önemli role sahip olan hanehalkı tasarruflarının seyri 2009-2012 döneminde görece istikrarlı seyretmiş, 2013-2017 döneminde güçlü bir artış eğilimi göstermiş ancak 2018 yılından itibaren gerileme eğilimine girmiş ve 2021 yılında yüzde 7,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu bölümde gelir gruplarına göre hanehalkı tasarruflarının seyri, hanehalkı tasarruflarını etkileyen temel faktörler ve BES, konut, kripto para ve diğer alternatif yenilikçi araçlar gibi tasarrufların yönlendirildiği temel alanlar ele alınmıştır.

ÖİK’da yapılan tespitlerin başında hanehalkı tasarruflarının toplam tasarruflar içerisinde düşük pay alması gelmektedir. 2021 yılında hanehalkı tasarrufların GSYH’ya oranı yüzde 7,1 iken toplam yurtiçi tasarruflar içindeki payı ise yüzde 23,5’tir.

Hanehalkı tasarruflarının milli gelirdeki düşük payı, temel olarak hanehalkı gelirlerinin seviyesine ve dağılımı ile yakından ilişkilidir. Son yıllarda hanehalkı kullanılabilir gelirinin milli gelire oranının düşüş eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Bu düşüş eğiliminin sebeplerinden birisi hanehalkı gelirindeki artış eğiliminin zayıflamasının hanehalkının tasarruf yapma kapasitelerini olumsuz etkilemesidir. 2009-2021 döneminde hanehalkı kullanılabilir gelirinin GSYH’ya oranının ortalama yüzde 67,7 düzeyinde gerçekleştiği gözlenmektedir. Bu gelişmede, Şekil 7’de tarihsel eğilimi verilen işgücüne yapılan ödemelerin GSYH’ya oranı da etkili olmaktadır. İşgücüne yapılan ödemelerin GSYH’ya oranı 2022 yılında yüzde 26,5 olarak gerçekleşmiştir.

Ayrıca, tasarrufların büyük çoğunluğunun en üst gelir gruplarına ait haneler tarafından gerçekleştirilmesi ve alt gelir grupları tarafından ise negatif tasarruf (net borçlu olunması) yapılması, toplam hanehalkı tasarruf seviyelerini aşağı çekmektedir. Bununla birlikte, son dönemde yaşanan küresel ekonomik belirsizlikler ve sonrasında yaşanan fiyat artışları sonucu artan zorunlu harcamaların da tasarruf eğilimlerini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bu nedenle, hanehalkının tasarruf düzeyini artırmak için gelir düzeylerinin iyileştirilmesine yönelik politika önlemlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Şekil 7: İşgücüne Yapılan Ödemelerin GSYH’ya Oranı

Kaynak: TÜİK.

Ülkede kadınların işgücüne katılma oranında son dönemde kaydedilen artışa rağmen gelişmiş ülke seviyelerinin uzağında kalınması tasarruf oranlarının istenen seviyelerde olmamasının bir diğer sebebidir. Bu sorun ayrıca konuya ilişkin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden (SKH 5) de sapmaya neden olmaktadır. Toplumun yarısını oluşturan kadın nüfusun yeterince katma değer üretip bu üretimden gelir elde etmesinin önündeki bariyerlerin kaldırılması tasarrufların artması için de büyük bir önem taşımaktadır.

Kayıt dışı tasarruflar ise bir diğer problemdir. Tasarrufların döviz ve altın gibi araçlar vasıtasıyla yastık altına yönelmesi ve finansal piyasalara, sermaye piyasalarına yönelmemesi eğilimi mevcuttur. CBFO (2022) 5000 ton altının yastık altında tutulduğunu raporlamıştır. Altına dayalı tahvil ve kira sertifikaları gibi son dönemde geliştirilen araçlar ile sisteme çekilen 700 tonluk bir altın miktarı gelecekte hangi tür araçlar geliştirilmesi gerektiğine dair yol göstericidir. Özellikle faiz hassasiyeti olan vatandaşlar için katılım bankacılığının önemi bu problemin çözümünde önemli rol oynayacaktır. Detaylı veri eksikliğinin tasarrufların ölçümünü ve tasarrufları etkileyen faktörleri tespit etmeyi zorlaştırması not edilmesi gereken bir diğer sorun alanıdır.

2.3.1.1. Gelir Gruplarına Göre Hanehalkı Tasarruflarının Seyri

Tablo 4'te yüzde 20'lik gelir dilimlerine göre hanehalkı tasarruf oranları verilmiştir. Tabloda görünen temel eğilim yıllar içerisinde tasarrufların tüm gelir dilimlerinde azalması ve yüksek oranda en yüksek gelir grubunda yoğunlaşmasıdır. İncelenen dönemin başında yüzde 17,5 tasarruf yapabilen 4. gelir grubu dönemin sonuna doğru önce negatif tasarruf yapar hale gelmiş ve 2019 yılını yüzde 1,2 tasarruf ile tamamlamıştır. Altuğ ve Fırat (2018) söz konusu döneme damga vuran 3 ana eğilimin hızlı bir gelir büyüme oranı, reel faiz oranında keskin bir düşüş ve farklı yaş gruplarının tasarruf oranlarında sürekli bir düşüş olduğunu ortaya koymuştur. Sıraladıkları süreçler arasındaki faiz oranlarındaki sürekli düşüş ile tasarruf oranları arasındaki düşüş arasında güçlü bir bağ vardır. Faiz oranlarındaki düşüş ile beraber bir kredi genişlemesi oluşmuş bunun sonucunda hanehalkı bu genişleme ile beraber borçlanmış ve tasarruf oranları düşmüştür. Türkiye'de özel tasarruf oranlarında 2000 yılından bu yana yaşanan bu düşüşün arkasında özellikle konut kredilerinin güçlü bir negatif etkisi olduğunu ortaya koyan bulgular da mevcuttur (Tunç ve Yavaş, 2016). Tunç ve Yavaş (2016) çalışmalarında konut kredileri dışındaki kredi büyümesinin de daha küçük de olsa tasarrufların azalmasında rol oynadığını ortaya koymuştur. Diğer yandan işletme kredilerindeki büyüme ise özel tasarruf

oranını olumlu etkilemektedir. Yani tasarruf dağılımının bozulmasının arkasında yatan faktörler incelendiğinde, incelenen dönemin ilk yıllarında tüketim artışı önemli bir faktör olarak ön plana çıkabilir. Özellikle düşük gelir dilimindeki hanelerin borç kısıtı daha yüksek olduğu için bu dilimlerde tasarruf oranları daha keskin bir düşüş göstermiştir. Artan konut talebi de yine bu dönemle ilgili not edilmesi gereken bir diğer husustur.

Tablo 4: Gelir Dilimlerine Göre Tasarruf Oranları

	1. gelir dilimi	2. gelir dilimi	3. gelir dilimi	4. gelir dilimi	5. gelir dilimi
2003	-17,2	-0,1	8,8	17,5	32,6
2004	-18,2	-1,4	5,5	16,4	31,4
2005	-32,5	-7,0	0,2	7,6	23,4
2006	-26,5	-8,4	-0,7	6,0	23,3
2007	-24,8	-6,8	0,7	7,0	24,7
2008	-38,8	-17,1	-4,2	2,7	22,3
2009	-37,3	-12,3	-4,6	5,4	25,3
2010	-34,0	-18,3	-6,6	2,5	22,4
2011	-36,0	-18,4	-6,3	1,9	21,6
2012	-28,4	-18,2	-8,4	1,5	18,7
2013	-29,3	-15,4	-9,1	1,4	18,6
2014	-22,8	-17,9	-10,5	0,8	19,1
2015	-31,5	-15,1	-5,5	3,6	19,5
2016	-29,2	-16,1	-7,8	4,3	16,4
2017	-34,4	-18,0	-7,9	0,2	16,8
2018	-32,6	-18,2	-10,7	-1,7	17,8
2019	-26,6	-15,0	-7,3	1,2	18,8

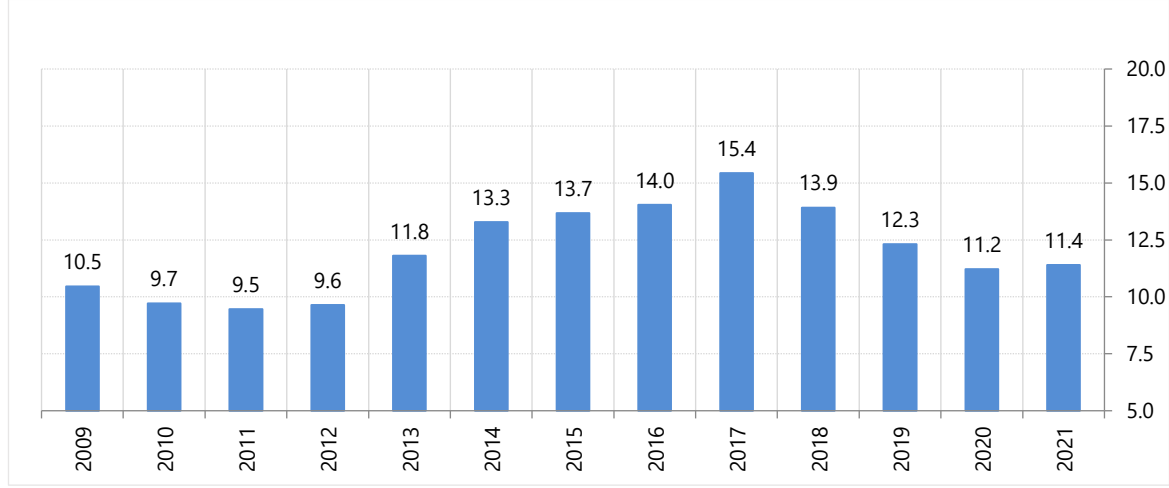
Kaynak: TÜİK HBA

2015 yılından sonra ise artan enflasyon zorunlu harcamaların giderek hanehalkı bütçesindeki payının artmasına yol açarak tasarrufları negatif etkileyen faktörler arasına eklenmiştir. Dayanıklı tüketim mallarına olan talepteki dalgalanmalar da bu tasarruf oranlarının seyrini etkileyen bir diğer faktördür.

Tasarruf yapan hanelerin gelirlerinin ne kadarını tasarruf ettiği; dayanıklı tüketim mallarını içeren ve içermeyen 2 ayrı tanım altında incelendiğinde tasarruf/gelir oranı, özellikle dayanıklı tüketim malı harcamaları dâhil edilmediğinde oldukça düşük ve en son veriye

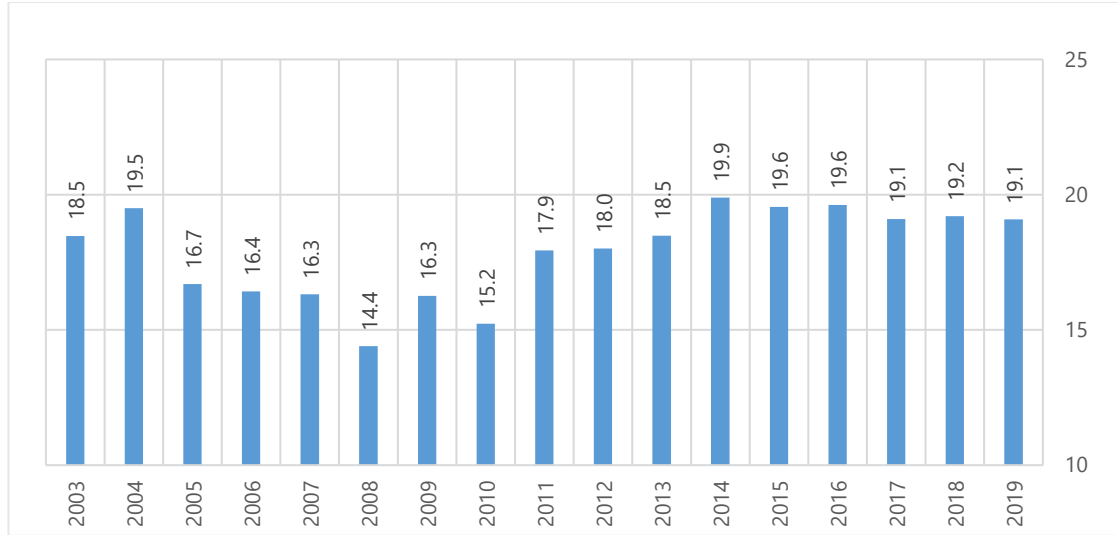
dayanarak yüzde 11 seviyelerindedir (Şekil 8). Diğer yandan dayanıklı tüketim harcamaları tasarruf olarak kabul edilip tasarruflara dâhil edildiğinde ise tasarruf seviyesinin 2019 yılında yüzde 19,1 olduğu görülmektedir (Şekil 9).

Şekil 8: Yıllara Göre Tasarruf Oranları (Hanehalkı Kullanılabilir Gelirine Oranı)

Kaynak: TÜİK, Kurumsal Sektör Hesapları

Şekil 9: Yıllara Göre Tasarruf Oranları (Dayanıklı Tüketim Dâhil)

Kaynak: TÜİK HBA

2.3.1.2. Hanehalkı Tasarruflarını Etkileyen Temel Faktörler

Türkiye’de literatür incelendiğinde hanehalkı reisinin medeni durumu, cinsiyeti, mesleği, eğitim düzeyi, yaşı, hanehalkı büyüklüğü, taşıt sahipliği gibi faktörlerin hanelerin

tasarruf davranışlarına etki etmekte olduğuna dair bulgular mevcuttur (Karaaslan vd., 2022). Bunun yanında, Copur ve Gutter (2019) Türkiye’de tasarrufları etkileyen önemli faktörlerden birinin ev sahipliği statüsü olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan, Özcan vd. (2008) enflasyon, gelir düzeyi, ticaret hadleri, reel faiz oranları, krediler, genç bağımlılık oranı, kentleşme oranı, ekonomik kriz ve siyasi istikrarsızlık gibi değişkenlerin tasarrufları etkilediğini ortaya koymuştur. Tasarrufu belirleyen faktörlerin hangi teorik çerçevede ve ampirik olarak nasıl etki yaptığı bu bölümde analiz edilecektir.

Gelir

Keynes (1936) tasarrufların kullanılabilir gelirin doğrusal bir fonksiyonu olduğunu göstermiştir. Bireylerin kullanılabilir gelirini tüketim ve tasarruf arasında bölüştürdüğünü bu bölümde marjinal tasarruf eğilimi değişkeninin önemli rol oynadığını ortaya koymuştur. Keynes, marjinal tasarruf eğiliminin pozitif olduğunu ancak birden az olduğunu, yani bireylerin aldıkları her ek gelir biriminin bir kısmını tasarruf etme eğiliminde olduklarını ortaya koymuştur.

Friedman’a (1957) göre, bireyler tasarruf kararlarını yalnızca mevcut gelirlerine göre değil, ömür boyu bekledikleri gelire yani sürekli gelirlerine göre alırlar. Sürekli gelir hipotezinin temel noktası insanların istikrarlı bir yaşam standardını sürdürmek için tasarruf ve harcamalarını revize ederek yaşamları boyunca tüketimlerini standartlaştırmaya çalışmalarıdır. Bu hipoteze göre bireyler mevcut gelirlerini geçici olarak algılamakta ve gelecekteki düşük gelir dönemlerini telafi etmek için yüksek gelir dönemlerinde tasarruf etmeyi tercih etmektedirler. Friedman (1957), bir bireyin tasarruf fonksiyonunun, anlık gelirleri ile sürekli gelirleri arasındaki dengesizliğin tüketimi ve dolayısıyla tasarrufu etkilediğini öne sürmüştür. Bir bireyin mevcut geliri, beklenen kalıcı gelirini aşarsa, tasarruf yapması muhtemeldir.

Modigliani ve Brumberg’in (1954) yaşam döngüsü veya yaşam boyu gelir hipotezi bireylerin gelecekteki gelirlerini dikkate alarak yaşamları boyunca harcamalarını planladıklarını öne süren bir ekonomik teoridir. Bu model bireylerin tüketim ve tasarruf arasındaki ilişkiyi hayatlarını ve hayat boyu elde edecekleri gelirlerini bütüncül bir perspektifle ele alarak oluşturduklarını ifade eder. Yani bireylerin gelecekteki gelirlerini dikkate alarak harcamalarını yaşamları boyunca planladıklarını varsayar. Buna göre, bireyler gelecekteki gelirlerinin bunu ödemelerine olanak sağlayacağını varsayarak, gelirlerinin nispeten düşük olduğu gençlik dönemlerinde borç alırlar. Daha sonra, emekli olduklarında tüketim seviyelerini

korumak için orta yaşlarında tasarruf ederler. Yaşam döngüsü modelleri gençlik ve yaşlılık dönemlerinde düşük ve orta yaşta ise yüksek olan bir tasarruf birikimi öngörür.

Gelirin tasarruf üzerindeki etkisini irdeleyen çalışmalar hanehalkının ne türden gelir elde ettiğinin, gelirin kaynağının öneminin altını çizmektedir. Bu çalışmalara ilk örneklerden biri Endonezya için Kelley ve Williamson (1968) tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışma elde edilen gelirin sabit gelir, kâr, kira gibi farklılaştığı durumlarda gelirin miktarından bağımsız olarak tasarruf davranışının da değiştiğini ortaya koymaktadır. Browing (1945) 1982 ile 1992 dönemleri arasında Kanada için yaptıkları çalışmalarının sonucu olarak eşlerin gelir artışları ve kadınların beklentileriyle tercihlerinin tasarruflar üzerinde etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Chen (1997) ise Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde cari dönem geliri, hanehalkı yatırım tercihlerinin ve beklentilerinin tasarruflar üzerinde artırıcı etkisinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Şengür ve Taban (2016) çalışmalarında Türkiye için 2002-2013 yılları arasında TÜİK tarafından yapılan ve yayımlanan hanehalkı anketi verilerini kullanarak gelir ve tasarruf ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda hanehalkı gelir türlerinden olan ücret-prim geliri, faiz ve kira gelirleri, emekli maaşları ve diğer maaşların hanehalkı tasarrufları üzerinde pozitif yönde etkilerinin bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Yaş

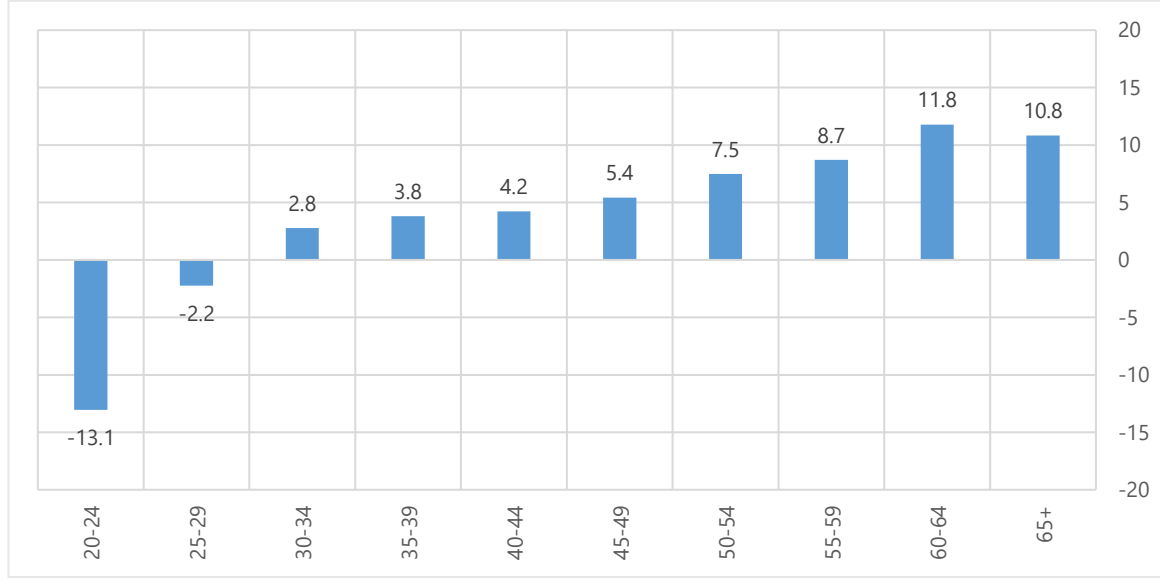
Tasarrufların yaş ile olan ilişkisini gelir ile olan ilişkisinden bağımsız ele almak mümkün değildir. Yaşam boyu gelir hipotezine göre tasarruf etmenin temel motivasyonu emeklilikte belirli bir yaşam standardını sürdürebilmektir (Jappelli ve Modigliani, 1998). Tasarruf yapma motivasyonu emeklilik evresinde eridiği için emeklilikte tasarruflar azalmakta hatta negatife dönmektedir (Modigliani, 1986). Ceritoğlu (2022) yaşam boyu gelir hipotezinin Türkiye açısından konut sahibi olmak için yapılan harcamaları açıklamakta başarılı olduğunu, gençlerin daha yaşlı kesimlerden daha güçlü bir konut talebi olduğunu ortaya koymuştur.

Şekil 10'da hanehalkı tasarrufları ve yaş ilişkisi, 2003-2019 dönemindeki ortalama değerler üzerinden, Hanehalkı Bütçe Anketleri vasıtasıyla incelenmektedir. Şekil hane reisinin yaş aralığına göre mevcut hane tasarruflarının gelire oranını göstermektedir. Şekildeki en düşük yaş grubu olan 20-24 yaş grubu yüzde -13,1 oranında negatif tasarruf yaparken⁴ 25-29 grubunda bu oran yüzde -2,2 civarında seyretmiştir. 30 yaşından itibaren tasarruf oranı pozitif dönerek

⁴ Bu yaş grubunda hane reisi sayısının veri seti içerisinde nispeten az olması örneklem seçim yanlılığı sonucu bu oranı etkilemiş olabilir.

60-64 yaş aralığına kadar istikrarlı şekilde artmaktadır. Yaşam boyu gelir hipotezine göre tasarruf davranışı incelendiğinde orta yaş grubundaki hanelerin daha yüksek, ileri yaş grubundaki hanelerin ise daha düşük tasarruf oranlarına sahip olması beklenmektedir. Bu varsayımın tam anlamıyla sağlanmadığı görülse de 65 yaşından sonra emeklilik etkisiyle düşen tasarruf oranı bu hipotezin öngörülerıyla uyumlu gerçekleşmiştir.

Şekil 10: Hane Reisinin Yaş Grubuna Göre Hanehalkı Tasarruf Oranları (2003-2019)

Kaynak: TÜİK HBA

Enflasyon

Deaton (1977) beklenmeyen enflasyonun, zorunlu tasarruflar kanalıyla tasarrufları artırdığını ortaya koymaktadır. Enflasyonun yarattığı belirsizliğin insanları daha fazla tasarruf yapmaya ittiği şeklindeki yaklaşımın karşısında ise enflasyonun reel getirileri negatif etkileyerek yatırım yapma motivasyonunu ve dolayısıyla tasarruf yapma davranışını olumsuz etkilediğini dile getiren yaklaşım bulunmaktadır. Davidson ve MacKinnon (1983) tasarruflardaki, beklenmeyen enflasyon sonucu oluşan artışın asıl sebebinin finansal varlıklardan elde edilen gelirin yanlış tahmin edilmesi olduğunu ortaya koymaktadır. Howard (1978) enflasyonun kişisel tasarruf oranını etkilediği mekanizmaları tespit etmiştir. Birinci mekanizma enflasyonun net likit varlıkların reel değeri üzerindeki etkisi kanalıyla oluşmaktadır. İkincisi ise, Deaton'ın da ortaya koyduğu belirsizlik vasıtasıyla yarattığı etki

kaynaklıdır. Japonya ve ABD’de beklenmeyen enflasyon kişisel tasarrufla pozitif ilişkilidir. Kanada, Birleşik Krallık’ta da benzer bir etkiye sahiptir.

Von Ungern-Sternberg (1981) fiyat seviyesi yükseldiğinde, bunun bireylerin tutulan parasal varlıklarının gerçek değerinin düşmesine neden olduğunu belirterek, enflasyonun sürekli olduğu dönemlerde tüketicilerin bu düşüşü dikkate almakta olduğunu ve tüketim harcamalarını buna göre ayarladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca enflasyonist dönemlerde bireyler harcanabilir gelirini büyük ölçüde olduğundan fazla hesaplar. Sonuç olarak enflasyon tüketimi artırarak tasarrufları düşürür.

Dash ve Kumar (2018) hem doğrusal hem de doğrusal olmayan modeller kullanarak, enflasyonun tasarruf üzerinde doğrusal olmayan bir etkisinin olup olmadığını ilk kez incelemektedirler. Doğrusal tasarruf modelinden elde ettikleri bulgular hem yurtiçi hem de özel tasarrufların enflasyon, reel faiz oranı ve tarımın payı ile negatif, büyüme oranı ile pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca daha yüksek kamu tasarrufu, özel tasarrufu dışlamaktadır. Dash ve Kumar’ın (2018) kullandığı doğrusal olmayan modeller, enflasyonun tasarruf üzerinde doğrusal olmayan bir etkisi olduğunu göstermemekte, dolayısıyla, enflasyon-tasarruf ilişkisi bağlamında bir eşik enflasyon olmadığını ortaya koymaktadır. Eşik enflasyon ile ilgili bu bulgu, merkez bankalarının daha yüksek bir tasarruf oranını teşvik etmek için enflasyonu kontrol etmesi gerektiğini ima etmektedir. Benzer şekilde Heer ve Süßmuth (2009) hesaplanabilir genel denge modellerinin enflasyonun tasarruflar üzerinde önemli ölçüde olumsuz bir etkisi olduğunu ima etmekte olduğunu ortaya koymaktadırlar.

Türkiye üzerine çalışmaları incelemek gerekirse Okşak ve Özen (2020) kısa vadede enflasyondaki yükselişin tasarrufu pozitif etkilediğini, diğer yandan uzun vadede azalttığını ortaya koymaktadır. Yazarlar nedenselliğin yönünü tespit etmek için Toda Yamamoto-Granger nedensellik testi ile tasarruftan enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit etmişlerdir. Aka ve Arıcan (2019) enflasyonun tasarruf oranlarını Türkiye’de pozitif etkilediğini ortaya koymuştur. Bu sonucu destekler şekilde, Ceylan (2018) enflasyonun tasarruf oranlarını Türkiye’de pozitif etkilediğini ve etkinin büyüklüğünün 2004 sonrasında kırılma ile değiştiğini ortaya koymaktadır.

Cinsiyet

Ghosh ve Vinod (2017) Hindistan için ayrıştırılmış hane düzeyindeki verilerden yararlanarak cinsiyetin finansal kapsayıcılık üzerinden tasarrufları nasıl etkilediğini araştırıp bu

ilişkiyi etkileyen olası faktörlerin neler olduğunu incelemişlerdir. Bulguları cinsiyete göre hem finansmana erişimde hem de kullanımda önemli bir eşitsizlik olduğunu göstermektedir. Ortalama olarak reisinin kadın olduğu hanehalkının resmi finansmana erişme olasılığının yüzde 8 daha az ve gayri resmi finansmana erişme olasılığının yüzde 6 daha fazla olduğu ortaya konulmuştur.

Conley ve Ryvicker (2004) ABD'deki kadın reisli hanelerin, reisi erkek olan emsallerine göre daha düşük düzeyde servet birikimine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu fark, kadın reislerin düşük gelirleri hesaba katıldıktan sonra da devam etmektedir. Sonuçlar, reisi kadın olan ve erkek olan haneler arasındaki farklı tasarruf oranlarının, net servetteki cinsiyetler arası farkı açıkladığını göstermektedir.

Türkiye'de tasarruf konusunda en önemli sorun alanları arasında olduğu belirtilen düşük kadın işgücüne katılım ve istihdam oranlarının önemi literatür incelendiğinde de görülmektedir. Seguino ve Floro (2003) kadınların görece gelirleri ve pazarlık güçlerindeki artışların toplam tasarruf oranlarını artırdığını Dünya Bankasının orta gelirli olarak tanımladığı ülkelerin 1975-1995 dönemi verilerini bir panel veri halinde kullanarak göstermektedirler. Kadınların gelir ve pazarlık güçleri artışının gerisindeki en önemli faktörlerden biri olarak istihdamdaki kadın oranındaki bir yüzde puan artışın toplam tasarrufta yaklaşık 0,25 puanlık bir artış yarattığını ortaya koymuşlardır. Filiztekin ve Mercan (2016) çalışmalarında kadınların iş hayatına katılımlarının tasarrufların uzun vadeli şekilde artması ve finansal sisteme dâhil olması açısından olumlu etkiye sahip olduğunu değerlendirmektedir. Bu nedenle tasarrufları artırmada kadınların işgücüne katılımın artırılmasına yönelik çabalar oldukça önem arz etmektedir. Urhan ve Yücel (2019) kadın işgücüne katılım oranındaki artışın tasarruflar üzerinde yarattığı pozitif etkiye dair bulgulara dikkat çekmekte ve cari açığın finansmanı için kısa vadeli borç yaratıcı akımların yarattığı kırılganlıkların altını çizerek kadın istihdamını artırmanın en sürdürülebilir yöntemlerden biri olduğuna işaret etmektedirler. Dünya Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2011) 150 ülkeden oluşan ve 1980-2008 periyodunu kapsayan panel veri ile yapılan tahminlerin kadın işgücüne katılım oranı yüzde 10 artığında tasarruflarda hemen hemen yüzde 1,5 puanlık bir artışın yaşandığını göstermekte olduğunu ortaya koymuştur.

Eğitim ve Finansal Eğitim

Eğitim düzeyi tasarrufları etkileyen önemli sosyo-ekonomik faktörlerden biridir. Eğitim düzeyindeki artışın aynı zamanda finansal okuryazarlık seviyesine pozitif etkisi sebebiyle

tasarruflara önemli ölçüde katkı sağladığı değerlendirilmektedir. Bu sebeple literatürde finansal eğitimin tasarruf davranışları üzerindeki etkisine odaklanılmıştır. Bu durum muhtemelen eğitimin finansal okuryazarlığı artırmasından ve bu kanalla tasarrufları etkilemesinden ileri gelmektedir (Lusardi ve Mitchell, 2011).

Lusardi ve Mitchell (2011) kadınların erkeklerden; yaşlıların ve gençlerin orta yaşlı kişilerden; eğitimi düşük kişilerin yüksek eğitimli kişilerden daha düşük finansal okuryazarlık seviyesine sahip olduklarını ortaya koymuştur. Önemli bulgularından biri de finansal okuryazar olanların emeklilik için bir plan yapma olasılığının daha yüksek olduğudur. Yazarlar ayrıca literatürde finansal okuryazarlığın emeklilik planlaması üzerindeki etkilerinin gerçekte olduğundan daha düşük tahmin edildiğini ortaya koymuştur.

Lusardi ve Mitchell (2008) ABD'deki birçok yaşlı hanenin emeklilik için çok az planlama yaptığını veya hiç yapmadığını ve bunun sonucunda emeklilik için gereğinden az birikim yapan bir nüfus olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun ilk sıralardaki nedeni olarak kadınların finansal okuryazarlık durumlarının gereken seviyede olmaması tespit edilmiştir. Erkeklerle kıyasla kadınlarda ortalama yaşam süresinin daha uzun olması hesaba katıldığında kadın nüfusun bu problemi daha da endişe verici hale gelmektedir. Bu bulguların, daha ileri yaşlarda finansal güvenliği güçlendirmeyi amaçlayan politikalar ve programlar için önemli çıkarımları bulunmaktadır.

Carpena vd. (2011) finansal okuryazarlık programlarının finansal davranışı nasıl etkilediğini araştırmıştır. Yazarlar Hindistan'da tasarruf, kredi, sigorta ve bütçeleme aşamaları içeren beş haftalık bir video tabanlı finansal eğitim programını özellikle düşük gelirli haneler üzerinde bir deney olarak uygulamıştır. Yazarlar deney sonucunda katılımcıların finansal aritmetik kabiliyetlerinin artmasıyla beraber finansal risklere ilişkin farkındalıklarında ve tutumlarında ciddi derecede olumlu etkiler gözlemlendiğini ortaya koymuştur.

Goda, Manchester ve Sojourner (2012) çalışanların şirket emeklilik planına katılma ve katkıda bulunma kararlarının, emeklilik tasarruflarının emeklilik sonrası geliri ne derecede etkileyeceği hakkındaki bilgi ediniminden etkilenip etkilenmediğini araştırmıştır. Çalışmada bilgi verilen deney grubunun bilgi verilmeyen kontrol grubuna göre şirket emeklilik planlarına katılma ve ödeyecekleri payı büyütme eğilimlerinin arttığı gözlenmiştir.

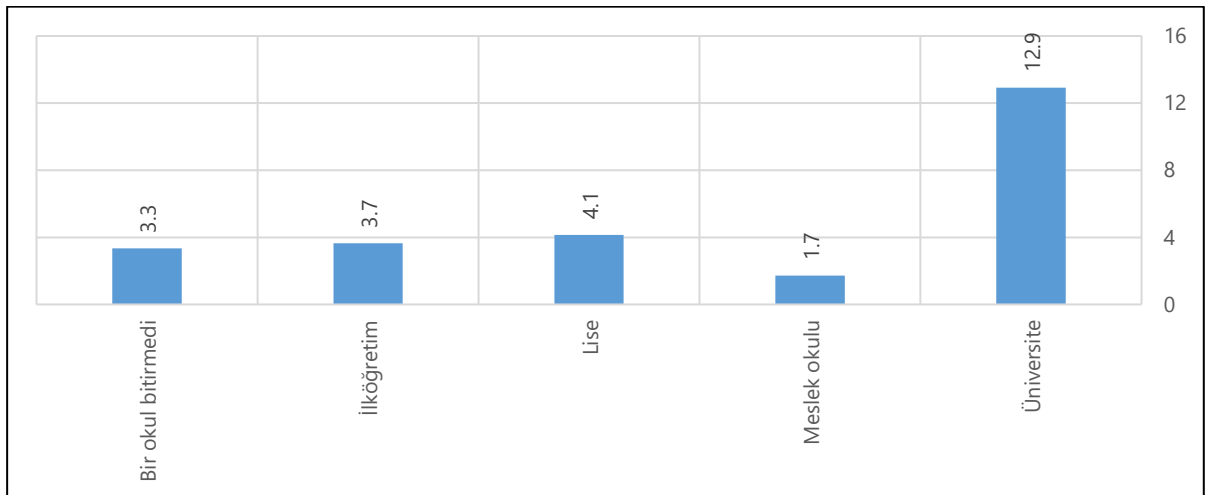
Coşkun vd. (2019) Macaristan, İrlanda, Malezya, Norveç, Arnavutluk, Ermenistan, Britanya Virjin Adaları, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Almanya, Peru, Polonya, Güney Afrika

Cumhuriyeti ve İngiltere ile karşılaştırıldığında en düşük finansal okuryazarlık seviyesine sahip ülkenin Türkiye olduğunu göstermiştir. Kadınların finansal okuryazarlık seviyesi ile erkekler arasında büyük bir fark olduğunu hatta en ciddi farkın bu 14 ülke arasında Türkiye’de olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışma finansal okuryazarlıkta kadınları hedefleyen programların geliştirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Kevser ve Doğan (2021) İslami finans ile ilgili okuryazarlığın da Türkiye’de düşük olduğunu ortaya koymuştur.

Bilici ve Çevik (2022) Türkiye’de finansal okuryazarlık düzeyinin nakit mevcudiyeti üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında finansal okuryazarlık seviyeleri yüksek olan katılımcıların ellerinde daha az nakit tutma eğiliminde olduklarını ve kart sahiplik oranının da daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Kovid-19 salgını sırasında dijital ödemelerinde en yüksek artış eğilimi yine bu grupta gerçekleşmiştir.

Türkiye’de Şekil 11’e göre hanehalkı reisinin eğitim düzeyi ile tasarruf oranları arasında genellikle pozitif bir ilişkinin varlığı göze çarpmaktadır. Yüksek eğitimin altındaki derecelerde tasarruf oranları bir okul bitirmeyenlerde yüzde 3,3; ilköğretim mezunlarında yüzde 3,7; lise mezunlarında ise yüzde 4,1’dir. Üniversite mezunu hane reisine sahip olan hanelerde ise bu oran yüzde 12,9’dur. Yüksek eğitim düzeyine sahip hanelerin diğer gruplara kıyasla gelir düzeylerinin de yüksek olması nedeniyle gelirlerinden daha fazla oranda tasarruf edebildikleri düşünülmektedir. Bunun yanında üniversite eğitiminin finansal okuryazarlığın gelişmesine katkı sağlamasıyla tasarrufları artırıcı etkide bulunduğu değerlendirilmektedir.

Şekil 11: Hane Reisinin Eğitim Seviyesine Göre Tasarruf Oranları (2003-2019 Dönem Ortalaması)

Kaynak: TÜİK HBA

Servet

Crossley ve O'Dea (2010) küresel ekonomik krizin ertesinde Birleşik Krallık'taki hanehalkının servet düzeyini ve tasarruf oranlarını mikro veri setleri yardımıyla incelemektedir. Çalışma hanehalkı servetinin büyük çoğunluğunun likit olmayan bir biçimde tutulduğunu, 2005'te tüm ailelerin neredeyse yarısının likit finansal servetinin 1.000 £'dan az olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer bir bulgu servet dağılımının sağa doğru oldukça çarpık olduğudur. Yani servetin büyük bir kısmı nüfusun küçük bir oranı tarafından elde tutulmaktadır. Çalışmaya göre, 2000 ve 2005 yılları arasında tasarruf oranlarının gelirle birlikte artması yönünde bir eğilim söz konusudur. Tasarruf oranları ile yaş arasındaki ilişkiye dair en net bulgu, 2000 yılında 55 ile 64 yaş arasındakilerin sonraki beş yılda en yüksek tasarruf oranlarına sahip olduğudur. Mülk sahibi aileler için, 2000 ve 2005 yılları arasında konut servet değerindeki yaptıkları değişiklikler diğer tasarrufları domine etmiştir. En azından bazı aileler için emeklilik tasarrufu ve emeklilik dışı tasarrufun birbirinin yerine geçtiğine dair bulgular söz konusudur. 2000 yılında konut kredi borcunu ödeyen ve 2005 yılında mülklerinin tamamına sahip olan hanelerin tasarruf oranları tüm diğer gruplar arasından en yükseğidir. Crossley ve O'Dea (2010) bunu bu ailelerin konut kredisini ödedikten sonra, daha önce geri ödemelere ayırdıkları gelirin bir kısmını veya tamamını biriktirmeleri dinamiği ile açıklamıştır.

Fagereng vd. (2019) daha varlıklı hanelerin, daha fakir olanlara göre gelirlerinin daha büyük bir kısmını biriktirip biriktirmediğini Norveç resmi panel verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmanın bulguları tasarruf oranları ve servet arasındaki ilişkinin, önemli ölçüde, tasarrufun sermaye kazançlarını içerip içermediğine bağlı olarak farklılık göstermekte olduğunu ima etmektedir. Sermaye kazançları hariç tasarruf oranları, servet dağılımı boyunca yaklaşık olarak sabittir. Bununla birlikte, sermaye kazançları da dâhil olmak üzere tasarruf oranları servetle birlikte önemli ölçüde artmaktadır. Fagereng vd. (2019) bunu daha varlıklı hanelerin, tüketmek için satmak yerine sermaye kazançları ile finanse etme davranışıyla açıklamaktadır.

Prinsloo (2002) Güney Afrika'da servet değişkenindeki dalgalanmaların tasarruf oranlarını nasıl etkilediğini araştırmıştır. Artan varlık fiyatlarının hanehalkı serveti üzerindeki pozitif etkisinin, hanehalkının tasarruf oranlarını düşürüp borçluluk seviyesini önemli ölçüde yükselttiğini ortaya koymuştur.

Sermaye Hareketleri

Bu konu hakkında yapılan çalışmalarda yurt içi ve yurt dışı sermaye akımları üzerinde durulduğu görülmektedir. Bazı çalışmalar yurt içi ve dışı sermaye akımlarının tasarrufları artırarak ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan, diğer bazı çalışmalara göre ise yurt dışı sermaye akımlarının yurtiçi tasarruflar üzerinde negatif bir etkisinin bulunduğu söylenmektedir. Chenery ve Strout (1966) yabancı sermayenin yurtiçi tasarrufları artırdığını ortaya koymuşlardır. Ancak literatürde sonrasında birbiriyle çelişen sonuçlar nedeniyle bir fikir birliğine ulaşılamamıştır. Bunda rol oynayan bir faktör sermaye akımlarının kısa vadeli sermaye hareketlerinin dâhil edilerek mi edilmeden mi tanımlanacağı meselesidir. Papanek (1973) sermaye akımlarını ayrıştırarak yaptığı çalışmada dış yardımlar ve yurtiçi tasarrufların negatif bir korelasyon içerisinde olduğunu, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve kısa vadeli hareketler ile ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içerisinde bulunmadığını ortaya koymaktadır. Örnek (2008) Türkiye için yaptığı çalışmada yabancı sermaye girişleri ile yurtiçi tasarruflar arasındaki nedenselliği zaman serisi yöntemlerinden olan VAR metodunu kullanarak incelemiştir. Doğrudan yatırımların kısa ve uzun dönemde yurtiçi tasarrufları artırdığını, kısa vadeli sermaye akımlarının ise azaltıcı bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Zhang (2001) Çin ekonomisi için yaptığı çalışmada yapılan doğrudan yatırımların ülkede ekonomik büyümeyi artırdığını ayrıca yabancı sermayenin marjinal getirisinin yurt içi sermayeden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Rodrik ve Velasco (1999) kısa vadeli sermaye girişlerinin negatif etkilerinin olduğunu söylerlerken, Corbo ve Hernandez (1996) kısa vadeli sermaye girişlerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkileri olduğu için kısa dönem sermaye hareketleri üzerinde bir kontrol mekanizmasının olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Sosyal Güvence

Sosyal güvence ve tasarruf arasındaki en temel çalışmalardan biri Feldstein (1975) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaya göre ABD vatandaşlarının büyük kısmı için hanehalkı servetinin en önemli biçimi, beklenen sosyal güvenlik emeklilik ödemeleridir. Feldstein (1975) 1971'de bu yıllık ödemelerin toplam değerinin hanehalkı varlıklarının yaklaşık yüzde 60'ı kadar olduğunu göstermiştir. Sosyal güvenliğin bireyin emeklilik ve tasarrufla ilgili eş zamanlı kararları üzerindeki etkisini analiz etmek için genişletilmiş bir yaşam döngüsü modeli ve tahmini bir sosyal güvenlik serveti değişkeni üzerine inşa edilmiş zaman serisi modelini

harmanlayan bu çalışmanın ortaya koyduğu ekonometrik kanıtlar, sosyal güvenliğin kişisel tasarrufu yüzde 30-50 oranında azalttığını göstermektedir. Felsdstein (1996) literatürde bir mihenk taşı olan 1975 tarihli çalışmasını yeniden değerlendirmiş ve 1 dolarlık sosyal güvenlik varlığının tasarrufu 2-3 sent düşürdüğünü ortaya koyarak sonuçlarını güncellemiştir.

İzgi (2007) 1972-2003 dönemi için Türkiye’de sosyal güvenliğin özel tasarruflar üzerindeki etkisini incelemekte, Türkiye’de sosyal güvenlik primleri ile tasarruf arasındaki ilişkinin yönünün pozitif olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçları o dönem için ülkenin genç nüfusunun yaşlı nüfusa göre daha fazla olmasına bağlamaktadır. Değer ve Erer (2020) Türkiye’de tasarruf oranı ve yaş ilişkisine kambur profil (yaşlandıkça tasarruf oranlarının düşmesi) tarafından yön verildiğini fakat bunda sosyal güvencenin sistematik bir etkisinin olmadığını göstermektedirler.

2.3.1.3. Tasarrufların Yönlendirildiği Alanlar

Tablo 5’te Türkiye’de hanehalkının tasarruflarını değerlendirme şekli ortaya koyulmuştur. 2019 yılı itibarıyla hanelerin yüzde 39,5’i tasarruf yaptığını beyan etmiştir. Bu oranın özellikle 2008’de yüzde 16’nın altına düştüğü göz önünde bulundurulduğunda önemli bir ilerleme kaydedildiği not edilmelidir. Bu büyümeyi sürdürmek veya en azından ulaşılan bu değeri muhafaza etmek için riskleri tespit etmek önemlidir. Bu risklerin en başında küresel ve iç dinamiklerin etkisiyle dünya ortalamasından daha yüksek seyreden enflasyon gelmektedir. Özellikle gıda, barınma ve ulaşım gibi zorunlu harcamalar alanında enflasyonun yüksek seyretmesi tasarruf eden hanelerin oranının düşme ihtimalini yaratan önemli bir risktir.

İlgili bölümlerde altı çizildiği gibi gayrimenkul Türkiye’deki hanelerin tasarruf yapmasındaki en büyük motivasyon unsurlarından biridir. Tabloda görüldüğü üzere 2003 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde gayrimenkul yatırımları yapan hanelerin oranı artmaktadır. 2003-2019 döneminde bu oranda yüzde 300’ün üzerinde dikkate değer bir artış söz konusudur. Diğer tasarruf değerlendirme şekilleri incelendiğinde bu artışın en büyük kaynağının birikimlerini döviz ile değerlendiren hanelerin oranındaki azalış ile tasarruf yapabilen hanelerin sayısındaki artıştan ileri gelmekte olduğu görülmektedir. Özellikle 2012 yılında döviz yatırımı yapan hanelerin oranı minimuma ulaşmışken gayrimenkul yatırımı yapan hanelerin oranında 2003’e kıyasla yüzde 97,9’luk artış göze çarpmaktadır. Yatırımlarını banka hesabında değerlendirenlerin oranı incelenen dönem içerisinde neredeyse yüzde 250

seviyesinde bir artış göstermiştir. Yatırımlarını hisse senedinde değerlendirenlerin oranının ise yıllar itibarıyla neredeyse aynı kaldığı göze çarpmaktadır.

Tablo 5: Hanehalkının Tasarruflarını Değerlendirme Şekli (%)

	Gayrimenkul	Koop. Üyeligi	Altın	Döviz	Banka hesabı	Hisse senedi	Tahvil, bono	Fon katılım	İşe yapılan yatırımlar	Faizle borç vermek	Diğer	Tasarruf yapmıyor
2003	1,89	0,79	3,43	4,44	2,52	0,12	0,27	0,22	3,57	0,02	0,93	81,79
2004	1,90	0,64	3,97	4,09	2,49	0,06	0,33	0,19	4,99	0,03	1,66	79,64
2005	1,88	0,76	3,87	2,54	2,41	0,08	0,35	0,32	5,73	0,01	2,40	79,64
2006	1,94	0,72	3,22	1,45	2,00	0,09	0,14	0,17	6,62	0,00	3,86	79,79
2007	2,37	0,37	3,67	1,15	1,96	0,14	0,10	0,10	4,76	0,01	2,78	82,60
2008	1,94	0,39	2,69	0,68	2,65	0,06	0,13	0,20	4,09	0,03	2,77	84,38
2009	2,47	0,63	2,32	0,65	3,43	0,14	0,09	0,28	3,98	0,00	3,00	83,01
2010	3,12	0,48	2,16	0,51	3,67	0,18	0,12	0,17	3,89	0,00	3,29	82,42
2011	3,74	0,33	2,43	0,34	3,77	0,13	0,06	0,15	4,62	0,00	3,91	80,52
2012	3,74	0,39	2,74	0,27	4,01	0,11	0,07	0,16	4,76	0,00	4,39	79,37
2013	4,27	0,23	3,50	0,38	4,22	0,10	0,04	0,18	4,54	0,01	4,65	77,87
2014	4,44	0,55	3,28	0,34	6,26	0,12	0,04	0,18	4,21	0,00	5,21	75,37
2015	3,58	0,22	2,41	0,60	5,62	0,13	0,06	0,21	4,04	0,00	4,79	78,33
2016	3,83	0,21	2,77	0,61	6,99	0,11	0,04	0,83	4,23	0,01	5,27	75,08
2017	3,78	0,19	3,78	0,82	8,00	0,13	0,03	1,12	3,95	0,00	5,12	73,08
2018	6,25	0,36	4,24	0,80	8,84	0,17	0,06	8,68	4,20	0,01	5,54	60,86
2019	8,08	0,73	4,27	1,13	8,75	0,18	0,04	8,62	4,21	0,01	4,52	59,46

Kaynak: TÜİK HBA

Diğer yandan 2018 yılı itibarıyla tasarruf yapmadığını beyan eden hanelerdeki düşüşe paralel olarak hanehalkı tasarruflarının fon katılım alanında değerlendirilmesindeki artışta OKS ile ilgili yapılan düzenlemelerin etkisi olduğu değerlendirilmektedir. İşe yapılan yatırımlar ise dönem içerisinde dalgalı seyir izlemektedir. Tablo 5, Tablo 6 ile beraber değerlendirildiğinde gayrimenkul yatırımlarının Türk hanehalkı için ne kadar önemli olduğu göze çarpmaktadır. Elde bulunan para miktarı arttıkça konut Türk hanehalkının en çok tercih edilen yatırım aracı haline gelmektedir.

Tablo 6: Birikim Miktarına Göre Değişen Yatırım Tercihleri (%)

	2.500 TL	10.000 TL	25.000 TL	100.000 TL	250.000 TL
Nakit	53	12	4	1	-
Vadesiz TL (banka)	16	13	3	-	-
Vadeli TL (banka)	3	13	17	16	8
Döviz (mevduat ve nakit)	9	10	10	6	3
Altın (bankada veya yastık altı)	12	29	29	12	5
Altın Tahvili/Kira Sertifikası	4	7	7	4	3
Gayrimenkul	-	-	-	23	54
Borsada Hisse Senedi	-	-	3	2	2
Yatırım Fonu/ Gayrimenkul Sertifikası		4	5	5	3
Bono ve Tahvil	-	2	3	2	2
Katılım Hesabı	0,01	5	7	5	3
Kira Sertifikası/Faizsiz yatırım Fonu	-	3	4	3	2
İş Kurmak/Ortak Olmak	-	-	7	20	15
Kripto Para	2	3	0,02	1	1

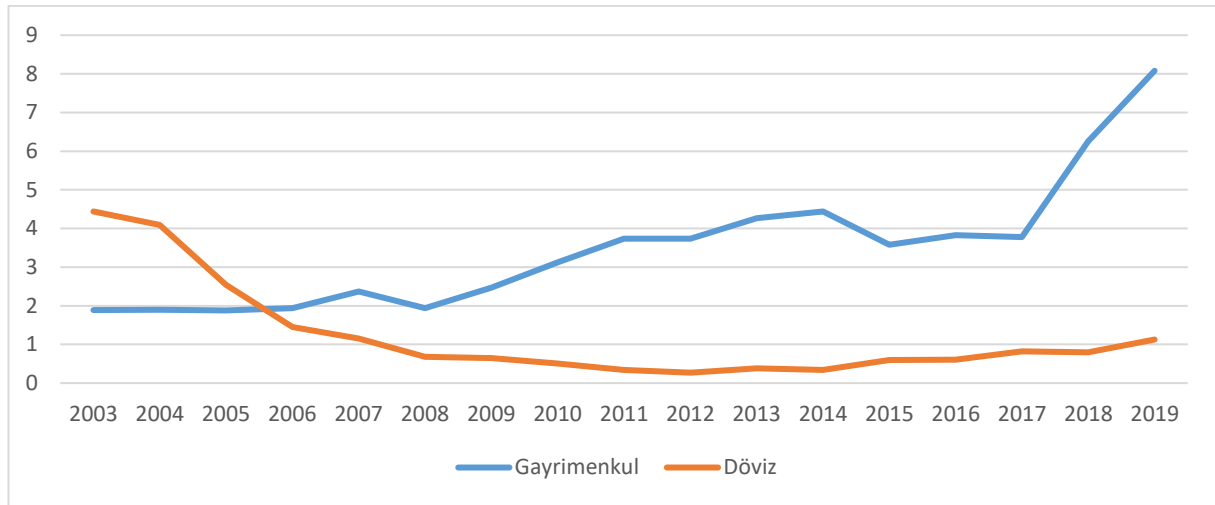
Kaynak: CBFO (2019) Türkiye Hanehalkı Finansal Algı ve Tutum Araştırması

2003-2017 döneminde döviz alımı yapan haneler ve gayrimenkul alımı yapan hanelerin payı arasındaki negatif korelasyon görülürken 2018 ve 2019 yıllarında iki değişken arasındaki ilişki zayıflamıştır (Şekil 12). 2006 yılından itibaren tasarruflarını gayrimenkulde değerlendiren hanelerin oranı dövizde değerlendiren hanelerin oranını geçmiş ve devamındaki yıllarda da makas giderek gayrimenkul yatırımları lehine açılmıştır. Grafik karşılaştırmalı şekilde incelendiğinde genelde iki eğrinin hareketlerinin zıt yönlerde olduğu görülmektedir. Bu durumda hanelerin döviz birikimleri gayrimenkul yatırımları yapacak seviyeye geldiğinde

dövizden çıkıp gayrimenkul yatırımlarına girmelerinin etkisi olabileceği şeklinde değerlendirilebilir.

Alp ve Seven (2019) gelir, kredi ve konut sahipliğinin tüketimi pozitif etkilediğini, faiz oranlarının ve hisse senedi sahipliğinin ise tüketim ile negatif ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca yazarlara göre faiz oranı kaynaklı şoklar varlık fiyatlarında ve dolayısıyla tüketim-servet kanalıyla toplam tüketimde düşüşe neden olabilmektedir.

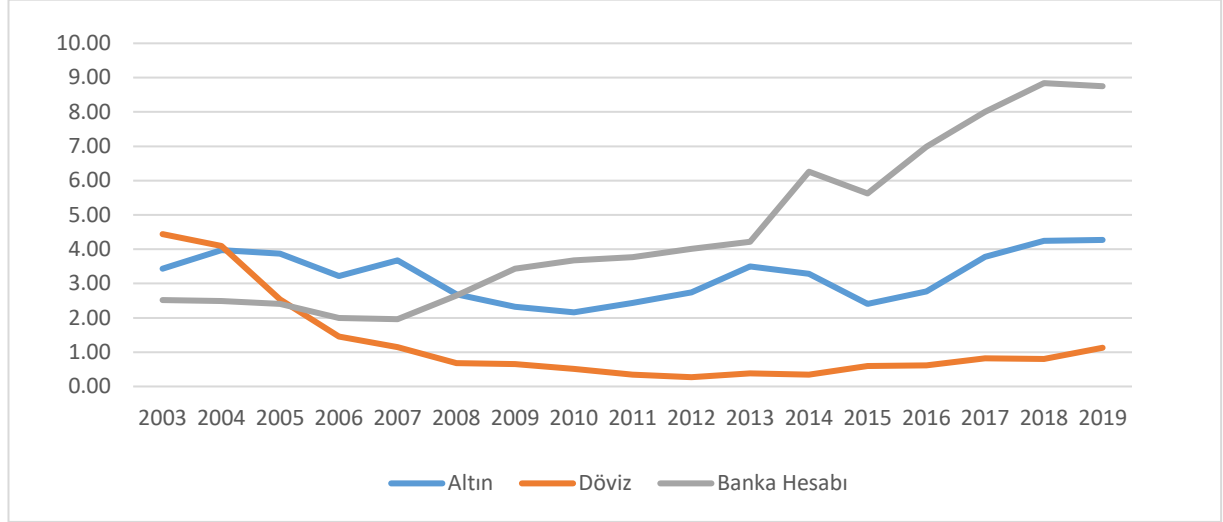
Şekil 12: Gayrimenkul ve Döviz Araçlarının Karşılaştırması (İlgili Tasarruf Değerlendirme Şeklini Kullanan Hanehalkının Toplam Hanehalkı İçindeki Payı, %)

Kaynak: TÜİK HBA

Şekil 13'de altına, döviz ve banka hesabına yatırım yapan hanelerin oranları kıyaslanmaktadır. İncelenen dönemde dövizin cazibesini giderek kaybettiği görülmektedir. Daha önceki yıllarda büyük bir problem olan, dolarizasyon olarak da adlandırılan sürecin, ilgili dönemde azalma eğilimine girmesi olumlu olarak değerlendirilmektedir. Reel faiz getirilerindeki düşüş ile finansal araç getirilerindeki azalma hane tasarruflarının finansal araçlara yönelmesi bakımından risk teşkil etmektedir.

Şekil 13: Altın, Döviz, Banka Hesabı Yatırımları Karşılaştırması

Kaynak: TÜİK HBA, Yazarın Kendi Hesaplamaları

CBFO (2019) bir anket araştırması ile Türkiye’de finansal algı ve tutumlarla ilgili bir rapor yayınlamıştır. Bu raporun sonuçları Tablo 6’da gösterilmektedir. Görüldüğü gibi hanelerin yüzde 54’ü 250.000 TL üzeri bir tasarrufa sahip olmaları durumunda, bu birikimlerini gayrimenkul yatırımlarında kullanacaklarını belirtmektedir.

CBFO (2019) vadeli mevduat hesabı sahipliğinin yüzde 9 pay ile konut ve altın yatırımlarından sonra gelen yatırım aracı olduğunu ortaya koymuştur. Ankete katılanların yüzde 22’si güncel olarak veya daha önce vadeli mevduat hesabına sahip olduklarını bildirmişlerdir. Bu yatırım aracını kullananlar arasında yüksek memnuniyet oranı yüzde 48’dir. Kadınlar erkeklere göre bu yatırım aracını daha yüksek oranda tercih etmekte, ayrıca eğitim düzeyi arttıkça bu yatırım aracını kullanma eğiliminin arttığı gözlemlenmektedir. Bölgesel düzeyde İstanbul, Batı Marmara ve Batı Anadolu bu yatırım aracının en çok tercih edildiği bölgelerdir. Bu yatırım aracını asla tercih etmeyenlerin oranı yaklaşık yüzde 14 olup, bu tercihin en önde gelen nedeni ise faizdir. Ankete katılanların yüzde 8’i bu sebeple bu yatırım aracını tercih etmediklerini bildirmişlerdir. Bölgesel düzeyde faiz saikiyle vadeli mevduatı reddedenler Güneydoğu Anadolu, Batı Karadeniz, Akdeniz, Orta Anadolu bölgelerinde daha yüksektir.

CBFO araştırması kapsamında görüşülen kişilerin yatırım araçlarını seçerken gözettikleri kriterleri önem sıralamasına göre sıralarsak ilk sırada güvenilir/ bilinir olması gelmektedir. Düzenli bir getirisinin olması ise bu faktörü takip etmektedir. Üçüncü sırada yatırım aracının getirisinin yüksek olması gelirken, riskinin düşük olması bu kriteri takip

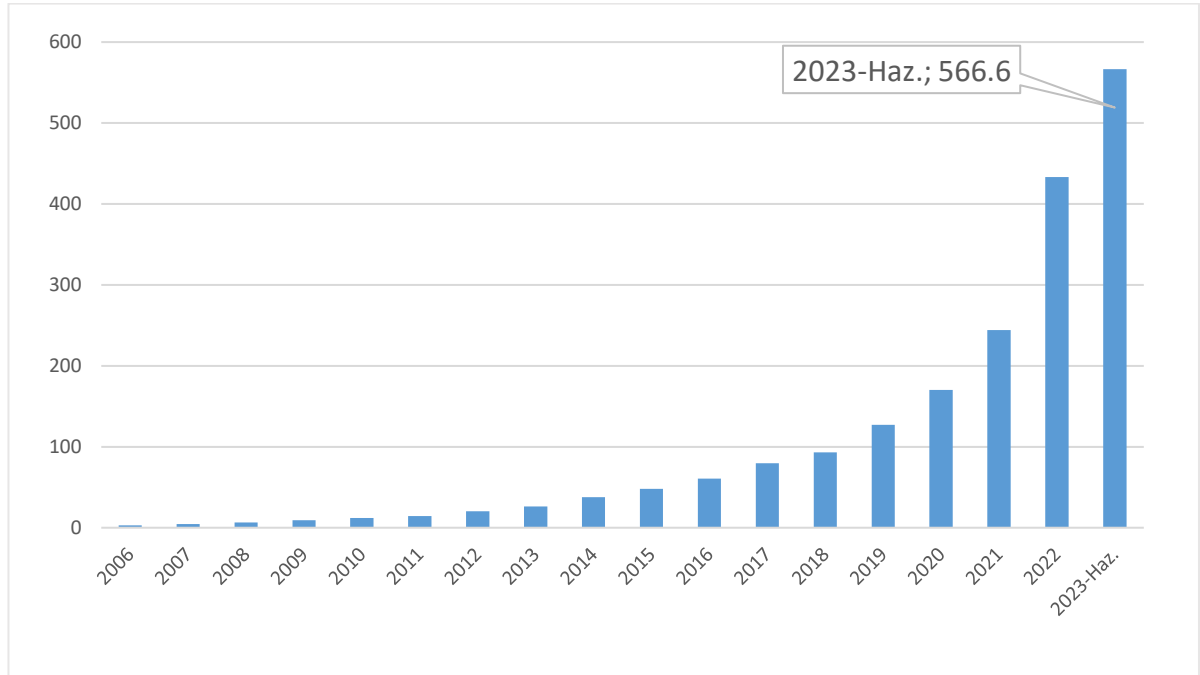
etmektedir. İhtiyaca binaen kolayca nakde çevrilebilmesi faizsiz bir yatırım aracı olması ise son sıralarda yer alan diğer kriterlerdir.

2.3.1.4. Bireysel Emeklilik Sistemi (BES)

Ülkemizde 2003 yılından bu yana uygulanmakta olan BES, 2013 yılı başında getirilen devlet katkısı ile hızlı bir büyüme trendi yakalamış ve hanehalkı tasarruflarının artmasında önemli bir rol oynamıştır. 2017 yılında yürürlüğe giren OKS ile katılımcı sayısı daha da artmıştır. 2021 ve 2022 yıllarında BES'in cazibesini artırmak için ilave bir dizi teşvik ve iyileştirme uygulaması hayata geçirilmiştir.

Her iki sistemde biriktirilen toplam fon büyüklüğü 566,6 milyar TL'yi aşmış ve bu fonun, yaklaşık 62,4 milyar TL'si devlet katkısıyla desteklenmiştir. Haziran 2023 itibarıyla BES ve OKS sistemlerinde toplam 15,1 milyon kişi aktif olarak yer almaktadır. Bu sistem sayesinde bireyler, düzenli olarak birikim yapma alışkanlığı edinmekte ve gelecekteki finansal ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir kaynak oluşturmaktadır (Şekil 14).

Şekil 14: BES-OKS Toplam Fon Büyüklüğü (Milyar TL)

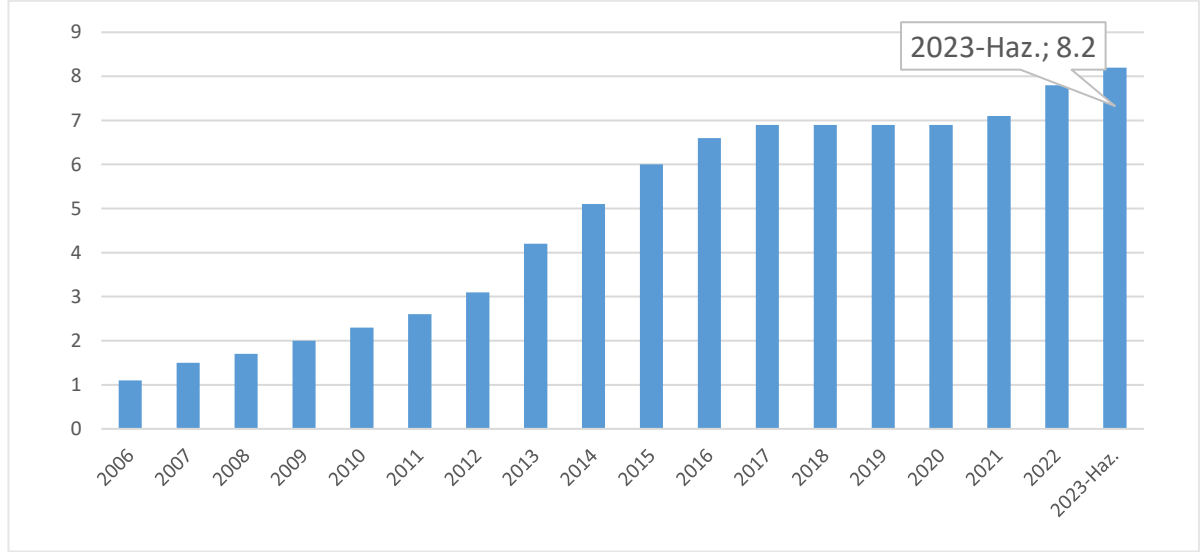
Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi

Şekil 15 ve Şekil 16 BES ve OKS katılımcı sayısının zaman içerisindeki seyrini ayrı ayrı vermektedir. İki grafik karşılaştırıldığında OKS'nin kurulduğu tarihlerden itibaren BES

katılımcı sayısının artış hızında bir düşüş başladığı gözlenmektedir. Son yıllarda artış hızının tekrar yükselişe geçtiği de not edilmelidir.

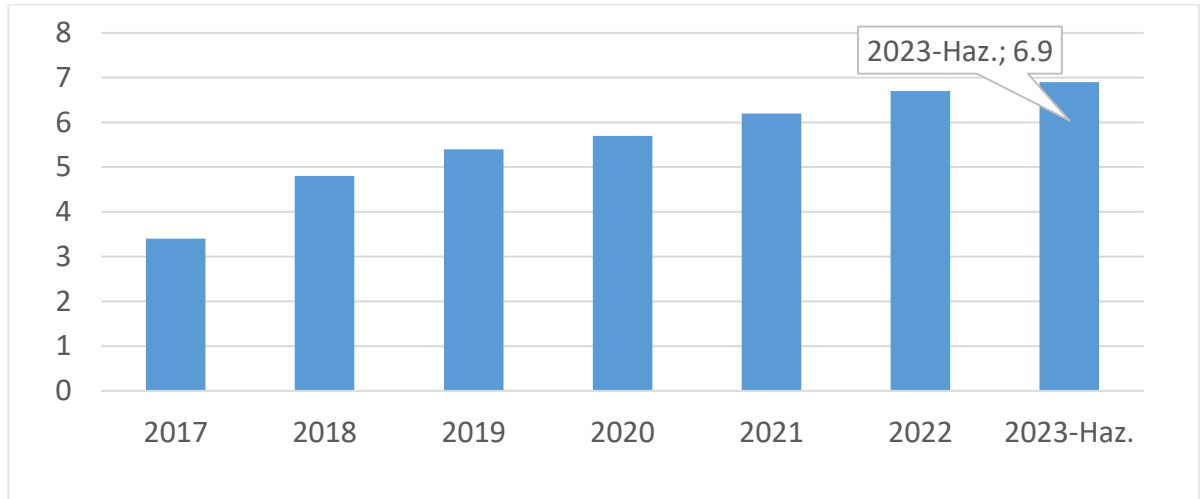
Şekil 15'teki verilere göre, 2016-2018 arasında azalan ve ardından yatay bir seyir izleyen BES katılımcı sayısı, 2018'den itibaren tekrar artış trendine girmiştir. Bu durum, önceki dönemde alınan BES ile ilgili önlemlerin doğru bir şekilde uygulandığını göstermektedir.

Şekil 15: BES Katılımcı Sayısı (Milyon Kişi)

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi

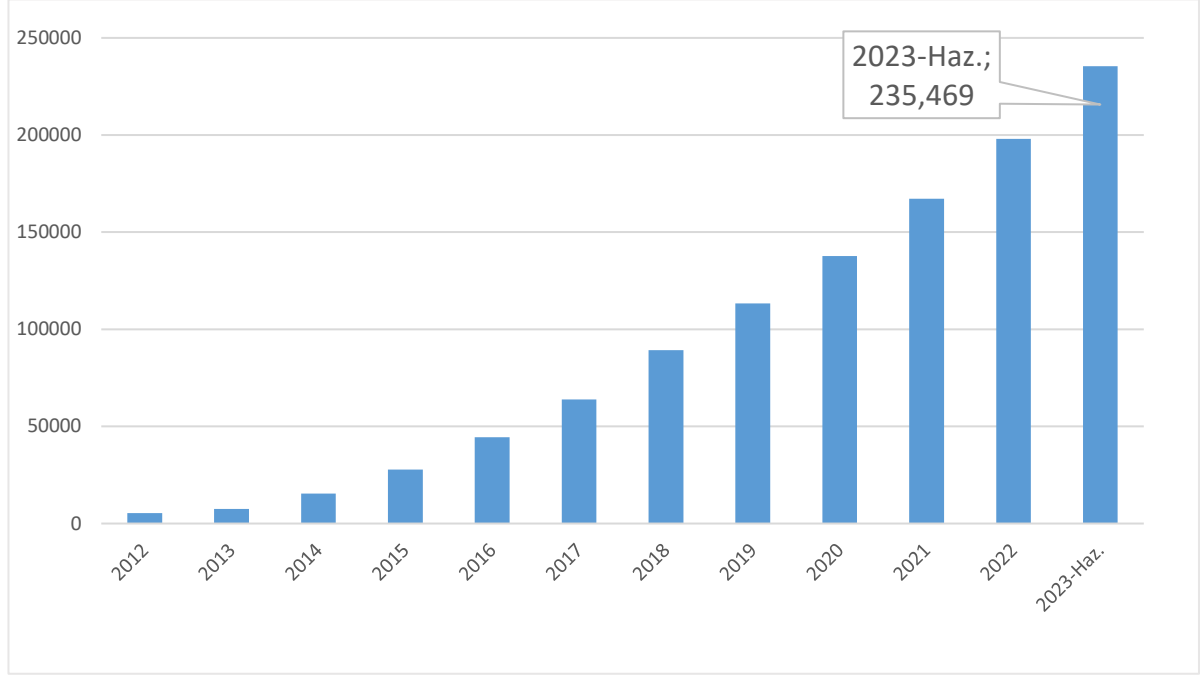
Şekil 16: OKS Çalışan Sayısı (Milyon Kişi)

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi

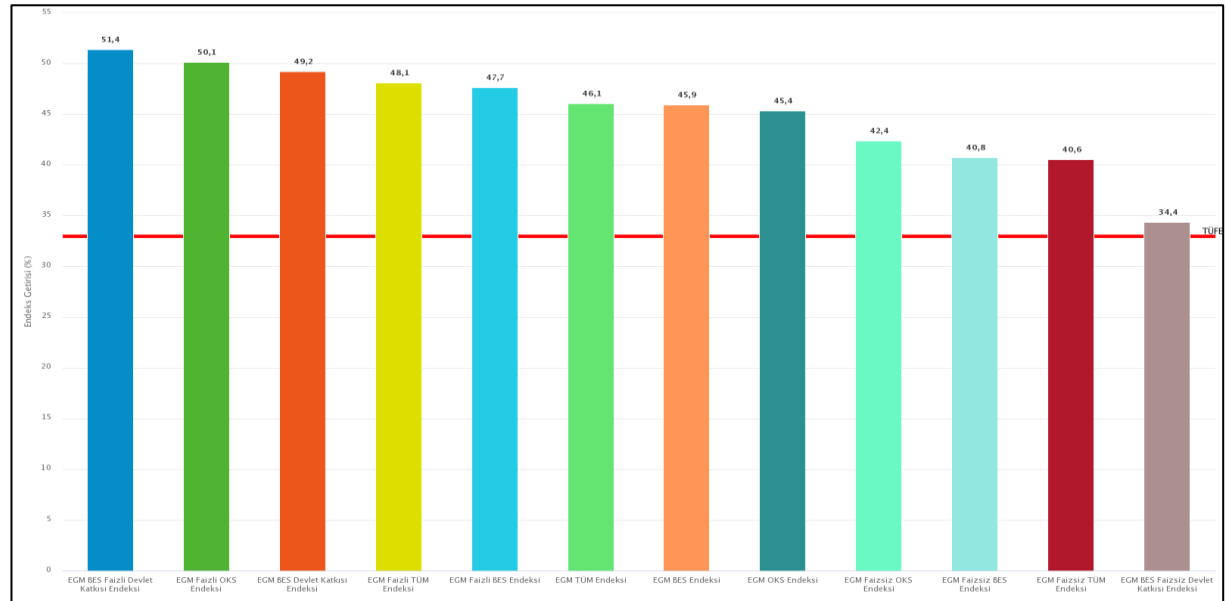
Şekil 17’den takip edileceği üzere sistemden emekli olan kişi sayısı 2022 Kasım ayı itibarıyla yaklaşık 200 bindir. Grafiğin seyrine bakıldığında bu seviyenin hızlı bir artış sürecine girmesi beklenmektedir.

Şekil 17: BES’ten Emekli Olan Kişi Sayısı

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM).

Şekil 18: Farklı BES Fonlarının Getirileri (2022 Haziran-2023 Haziran)

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM).

Şekil 18 incelendiğinde ise 2022 Haziran ve 2023 Haziran dönemi arasındaki farklı BES fonlarının getirileri enflasyon ile karşılaştırılmalı olarak verilmektedir. Tüm BES fonlarının yıllık getirilerinin enflasyonun üzerinde olduğu görülmektedir. Diğer yandan reformların devam etmesi gereğinin tespit edildiği diğer alanlar ise kısmi çekiş hakkı ile katılımcıların finansal ihtiyaçlarını karşılamalarına izin verecek tedbirler, sistemdeki birikimlerin temlik edilmesine imkân verilmesi, BES'e konut, çeyiz ve eğitim yatırımları gibi birikim alternatifleri sağlanmasıdır.

2.3.1.5. Alternatif Yenilikçi Finansal Tasarruf Araçları

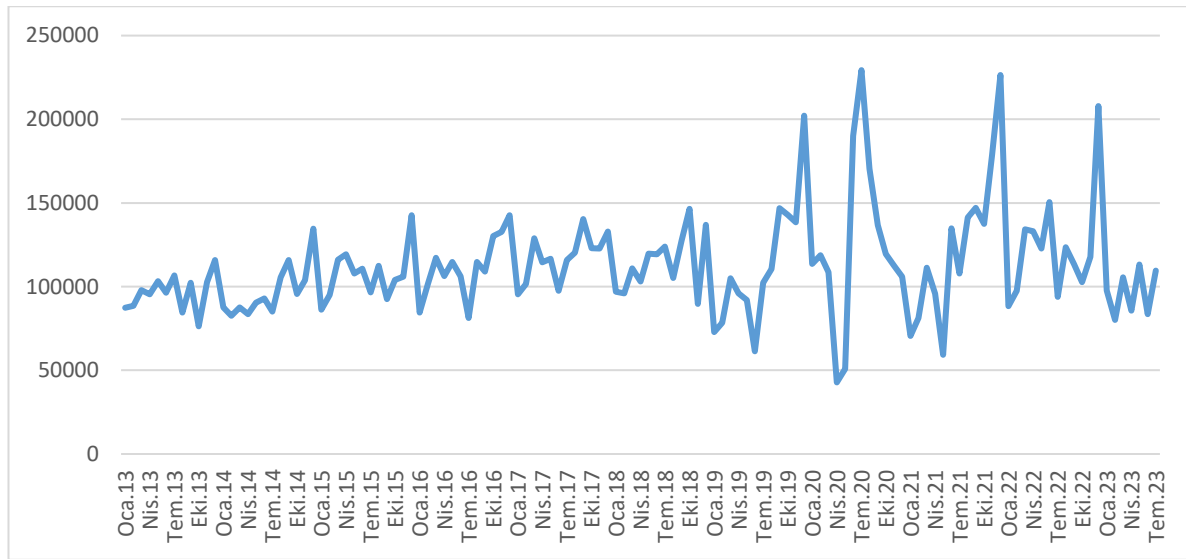
CBFO (2019) anketinde görüşülenlerin yüzde 57'si birikimlerini asla bankada vadeli TL mevduat hesabında değerlendirmeyeceklerini ve bunun nedeni olarak da faizi göstermişlerdir. Sadece vadeli mevduat hesabını reddedenlerin yüzde 24'ü yatırım aracı tercihlerinde faizsiz olup olmamasının önemli bir kriter olduğunu beyan ederek diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu durum alternatif ve yenilikçi tasarruf araçlarının geliştirilmesinin önemini göstermektedir. Özellikle de katılım finans alanında atılan adımların hızlanarak sürmesi bu gibi araçların eksikliğinin de etkisiyle yastık altında kalan tasarrufların finansal sisteme çekilmesi için önemini korumaktadır.

CBFO (2019) anketinde ayrıca altın tahvili ve kira sertifikaları (altına dayalı) gibi yenilikçi ürünlere dair yapılan kampanyalarının etki yapıp yapmadığı araştırılmış, kampanyayı hatırlayanların oranı yaklaşık yüzde 47 olarak tespit edilmiş ve kampanyaya başvuranların oranı yüzde 2,4 olarak gözlemlenmiştir. Görüşülen kişiler, altın tahvili/ altına dayalı kira sertifikası hakkında bilgilendirildikten sonra katılım eğilimleri sorulmuştur. Kesinlikle faydalanacağını deklare edenler yüzde 2,9'luk orandadır. Katılmayı kesin olmamakla birlikte düşüneceğini söyleyenlerin oranı ise yüzde 17,8'dir. Bu araçların önündeki en önemli blokaçlar; ülkemizde insanların altınları fiziki bir varlık olarak görme alışkanlığı, güvenilirlik sorunları ve sertifikaların likiditesinin düşük bulunması gibi sebeplerdir. Araştırmada ayrıca katılım hesabının henüz yaygınlaşmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların mevcut dönemde yüzde 4'ü bu tarz hesaplara sahip olduğunu belirtirken geçmişte sahip olduğunu belirtenlerin oranı yüzde 7'dir. Katılım hesabının getirisine yüz üzerinden 80 puan bildirenlerin oranı yüzde 37'dir.

2.3.1.6. Konut

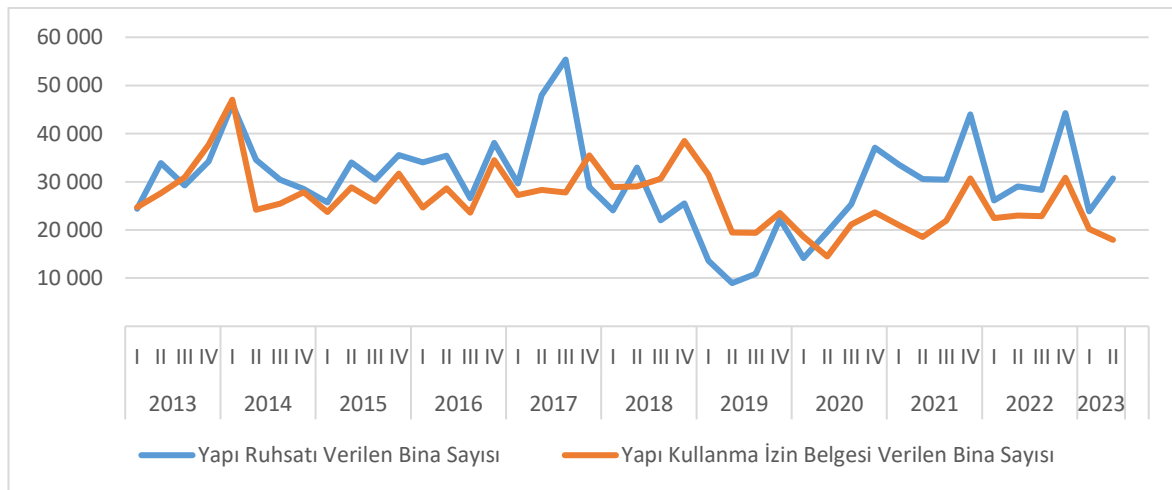
Şekil 19, Türkiye’de konut satışlarının son 10 yıllık seyrini ortaya koymaktadır. Küresel salgın ile beraber satışların artış eğiliminin kendini düz bir seyre bıraktığı görülmektedir. Muhtemelen bunun arkasındaki salgın dışındaki faktörlerden biri konut fiyatlarındaki yüksek artıştır. Konut arzı ile ilgili yapı ruhsatına göre yapı sayısı ve yapı kullanma izin belgesine göre yapı sayısı verileri incelendiğinde (Şekil 20) yine son dönemde aslında konut arzındaki genel seyrin artış yönünde olduğu görülmektedir.

Şekil 19: Konut Satış Sayıları

Kaynak: TÜİK.

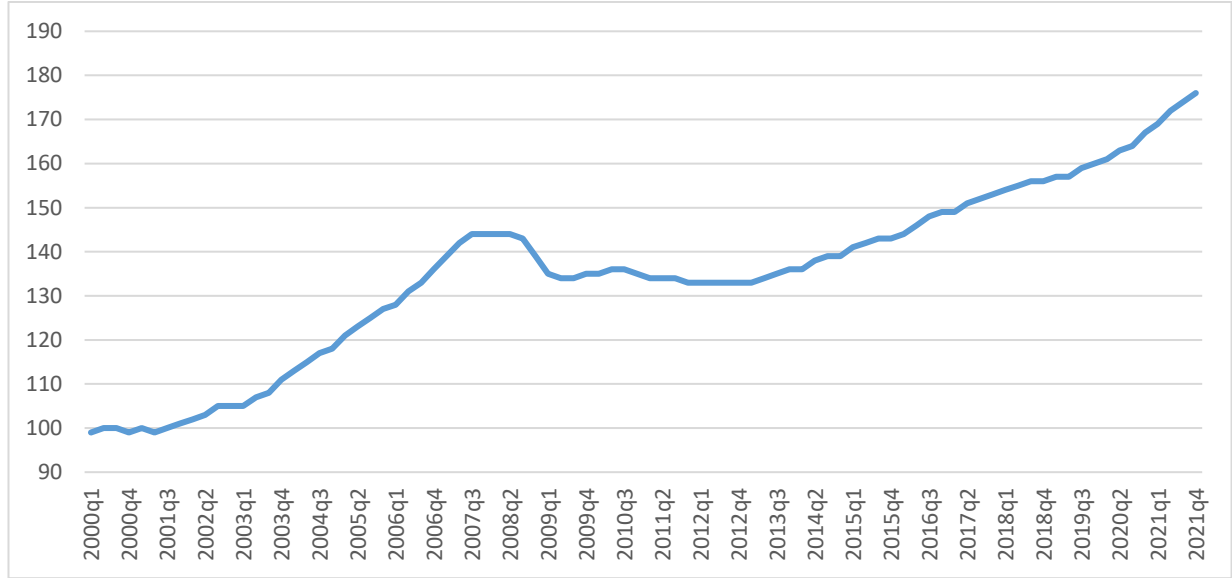
Şekil 20: Yapı Ruhsat ve İzin Belgesine Göre Konut Sayıları

Kaynak: TÜİK.

Şekil 21 küresel konut fiyatları endeksini göstermektedir. Grafik incelendiğinde 2009 yılı öncesinde konut fiyatlarında ciddi bir artış yaşandığı görülmektedir. ABD'nin başını çektiği bu trendin kilit faktörlerinden biri, kredinin kolay bulunabilirliği ve düşük faiz oranlarıdır. Bu dönemde daha fazla insanın ev satın alabilmesi ve gayrimenkule yatırım yapabilmesi nedeniyle konut talebinde bir artış yaşanmıştır. Ancak bu sürece spekülasyon ve konut fiyatlarının artmaya devam edeceği inancı eşlik edince, ABD'de başlayan ve küresel bir fırtınaya dönüşen Mortgage krizi ortaya çıkmıştır. Grafikten de gözlemlenen 2009 yılı civarında konut fiyatlarında yaşanan ani düşüş, ABD'de konut piyasasından kaynaklanan bu küresel finansal krize bağlanabilir. Kriz, konut balonunun çökmesine ve ardından konut fiyatlarında düşüşe yol açmıştır. Kriz sonrasında 2015 yılına kadar düz bir seyrin başladığı görülmektedir. Bunun muhtemel sebebi krizin ardından konut piyasasının, sıkı kredi koşulları, yüksek işsizlik oranları ile karakterize edilen durgun bir ekonomik ortamın etkisinde kalmasıdır. Şekil incelendiğinde 2015 yılı sonrası artış hızının yükseldiği görülmektedir. Muhtemelen, 2015 yılı sonrasında ekonomik toparlanma, düşük faiz oranları ve iyileşen iş piyasası koşullarının etkileri belirgin şekilde konut piyasasına olumlu tesir etmeye başlamıştır.

Şekil 21: Küresel Konut Fiyatları Endeksi (2000=100)

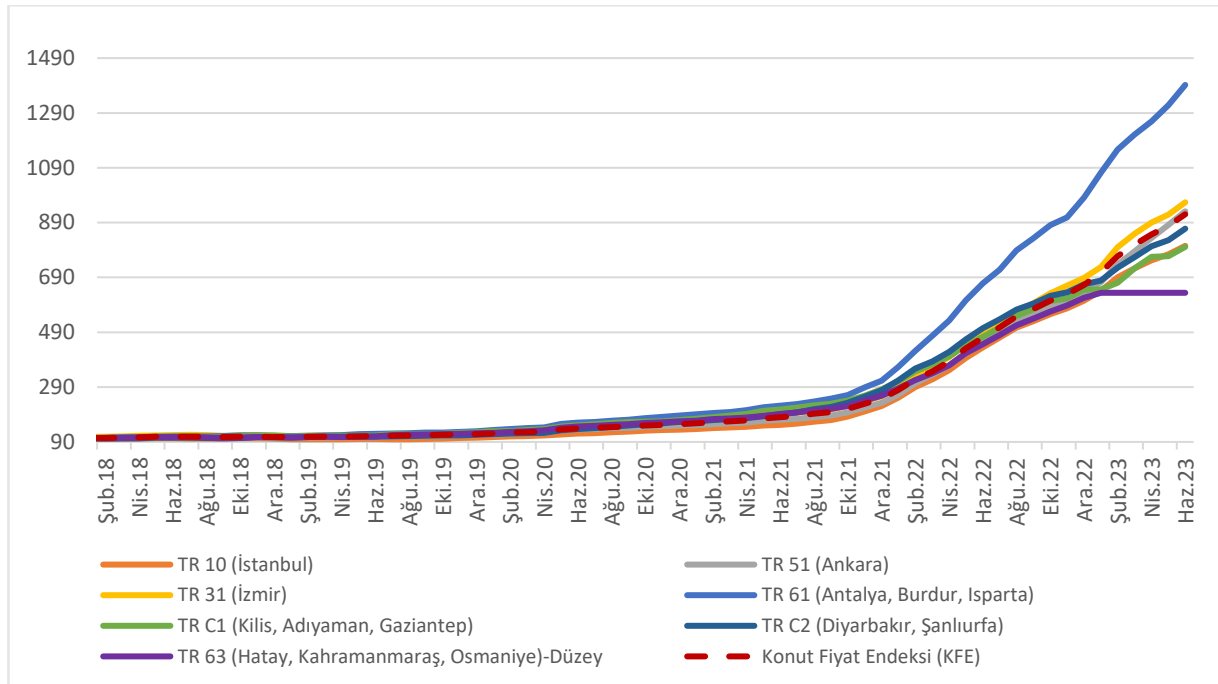

Kaynak: IMF Küresel Konut Fiyatları Endeksi

Küresel konut fiyatları endeksi seyrine karşılaştırıldığında, özellikle salgına kadar olan dönemdeki eğilimlerin benzer olduğu, sonrasında ise Türkiye'de konut fiyatlarının artış hızının küresel trendlerin çok daha üstünde seyrettiği görülmektedir. Yani salgın etkisiyle etkileşime

giren başka faktörler Türkiye’deki konut fiyatlarının çok daha hızlı artmasına yol açmıştır. Bu faktörler arasında iç göç ve dış göç sebebiyle artan konut talebi bu etkileşimde rol alan ilk faktörlerdendir. 2021 yılından sonra artış hızının bir kademe daha arttığı gözlemlenmektedir. Enflasyon ve para biriminin değer kaybetmesinden en çok etkilenen sektörlerden birinin konut sektörü olduğu görülmektedir. Ek olarak, Türk lirasının değer kaybetmesi, inşaat malzemeleri ve ithal mal fiyatlarının artmasına ve dolayısıyla konut fiyatlarının etkilenmesine neden olmuştur (Şekil 22).

Şekil 22: Bölgeler Bazında TCMB Konut Fiyat Endeksi (2017=100)

Kaynak: TCMB Konut Fiyatları Endeksi

CBFO (2019) anket raporuna göre gayrimenkul yüzde 51 oranında, altın yüzde 43, döviz yüzde 26 ve vadeli mevduat yüzde 22 oranlarında toplum kesimleri tarafından tercih edilmektedir. Gayrimenkul getirisinden memnuniyet puanını 100 üzerinden 80 olarak deklare edenlerin oranı yüzde 72’dir. Aynı oran altında yüzde 57, dövizde yüzde 45 ve vadeli mevduatta yüzde 48’dir. Görüşülen kişiler 100 bin TL’lik bir birikime sahip olduklarında yüzde 23 oranında ve bu miktar 250 bin ulaştığında ise yüzde 54 oranında bu birikimlerini gayrimenkul yatırımlarında değerlendireceklerini belirtmişlerdir. Bu durum vatandaşların birikimlerini değerlendirmekte en çok önem verdikleri yatırım araçlarının gayrimenkul olduğunu göstermektedir.

CBFO (2019) anket raporuna göre, birikimin değerlendirilmesi için Türkiye’de tarihsel olarak en güvenilir bulunan araçlardan biri gayrimenkul olarak görülmektedir. Bunun ana nedeni, altına benzer şekilde gayrimenkulün de fiziki bir varlık olması sebebiyle güven vermesidir. Ek olarak, her zaman değerlendirilecek bir yatırım olarak görülmektedir. Bir miras unsuru olarak da görülmesi çocuklu ailelerde ekstra bir tercih sebebidir. Kırsal bölgelerde ise arsa toprakla ilişkili olduğu için ata mirası olarak görüldüğü gibi, değerlendirilecek yatırım aracı olarak da görülmektedir. Nüfusun artması, illerin genişlemesi ve konut arzının artması nedeniyle, toprak / arsanın ileride kazanç getirme olasılığının da artacağı öngörülmektedir. Tasarruf yapabildiğini belirten en yüksek yüzde 20’lik gelir dilimi içerisinde konut satın almak için birikim yaptığını beyan edenlerin oranı yüksektir. Genel olarak bakıldığında ise ülkede gayrimenkul sahibi olma motivasyonu ile tasarruf yapanların oranı yüzde 5’e yakındır. Gayrimenkul yatırımlarından üst düzey memnuniyet oranı yüzde 72’ye yakındır. Batı Marmara bölgesinde gayrimenkul yatırımlarından memnuniyet diğer bölgelere göre daha düşüktür. Diğer yandan Ege ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde daha yüksektir.

2.3.1.7. Kripto Para

Türkiye’de kripto varlıklara dair işlemleri 30/04/2021 tarihinde yürürlüğe giren TCMB yönetmeliği düzenlemektedir. Yönetmelik kripto varlıkları “Sanal olarak oluşturulup dijital ağlar üzerinden dağıtımı yapılan, ancak itibari para, kaydi para, elektronik para, ödeme aracı, menkul kıymet veya diğer sermaye piyasası aracı olarak nitelendirilmeyen gayri maddi varlıklar” (TCMB, 2021 madde: 3) olarak ifade etmektedir. Bu yönetmeliğe göre kripto varlıklar, ödemelerde hiçbir şekilde kullanılamamaktadır.

Ante vd. (2023) Türkiye’nin yüzde 25’e varan sahiplik tahminleriyle kripto para birimini benimsemeye dünyada ön saflarda yer aldığını ortaya koymaktadır. Çalışma, Türk kripto para birimi sahiplerinin üç başlıkta incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır: Ödeme için kullananlar, yatırım için kullananlar ve kripto ticareti için kullananlar. Fettahoğlu ve Sayan (2021) çalışmasına göre Türkiye’de kripto para kullanımının en çok etkilendiği faktör risk değil algılanan faydadır. Çalışmada algılanan fayda ise kripto türünün yapılanma faktörünün merkeziliği ile yüksek derecede ilişkili bulunmuştur.

CBFO (2019) anket raporunda görüşülen kişiler arasında kripto para yüzde 38 oranla en çok reddedilen/karşı olunan araçlarının başında gelmektedir. Görüşülen kişiler bilgi eksikliğinin bu yatırım aracını tercih etmemelerinin en büyük sebebi olduğunu belirtmişlerdir.

2.3.2. Şirket Tasarrufları

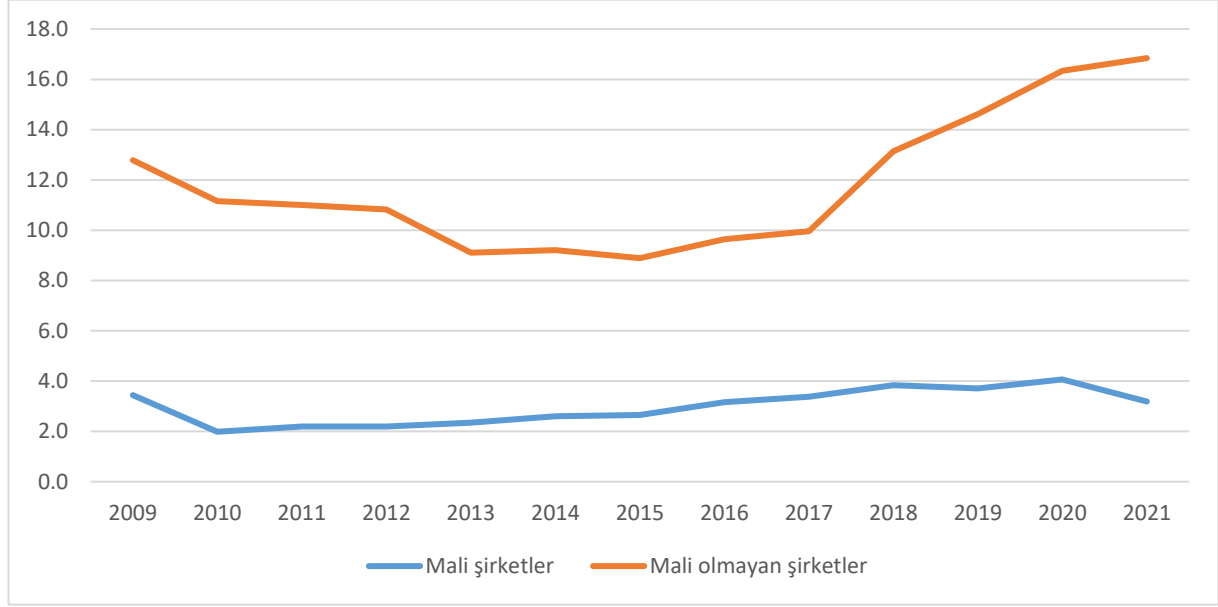
Şirketler kesiminin mali ve mali olmayan şirketler olarak iki kırılım altında tasarrufları incelendiğinde mali olmayan şirket tasarrufları 2009 yılı itibarıyla toplam tasarrufların büyük bir kısmını oluştururken bu oranın 2015 yılına kadar azalma eğiliminde olduğu ancak 2015 yılı sonrasında yükselişe geçtiği görülmektedir (Şekil 23). 2020 yılında küresel salgın ile mücadelede şirketlerde karşılaşılabilecek nakit akışı ve ödeme sorunlarının aşılmasına yönelik kredi faizlerinde düşüş, kredi standartlarının gevşetilmesi ve devletin doğrudan destekleri ile şirketlerin finansal olarak desteklenmesinin şirket tasarruf oranlarındaki artışta etkili olduğu değerlendirilmektedir. Tablo 7 şirketlerin finansal varlıklarını nasıl değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Şirket finansal varlıkları içerisinde para ve mevduat ile hisse senetleri ve özkaynaklar kalemlerinin önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu iki alt kalemin zaman içerisindeki değişimi incelendiğinde ise finansal varlıklar içerisinde para ve mevduatların oranının arttığı ve hisse senedi ve özkaynakların oranının ise düştüğü izlenmektedir. Şirketler kesiminin finansal yükümlülükleri içerisinde krediler, hisse senetleri ve diğer borçlar en önemli üç kalemi oluşturmaktadır. Hisse senetleri 2013'ten 2017 yılına kadar finansal yükümlülükler içerisinde kredilerden daha büyük bir pay sahibi iken 2017 yılıyla beraber kredilerin gerisine düşmüştür. Bu durum oransal olarak şirketler kesiminin finansmanında kredilerin ve diğer borçların özkaynaklara göre ağırlığını artırmakta olduğunu göstermektedir.

Tablo 7: Özel Şirketlerin Finansal Varlıklarının ve Yükümlülüklerinin Dağılımı (%)

Yıllar	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Net Finansal Değer (GSYH'ya oranı, %)	-53.2	-56.8	-61.6	-64.1	-64.8	-57.4	-49.7	-61.7	-62.3
Finansal Varlıklar									
<i>Parasal Altın ve SDR</i>	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
<i>Para ve Mevduatlar</i>	11.8	10.9	11.8	12.0	11.5	12.0	13.0	13.9	15.8
<i>Borçlanma Senetleri</i>	1.2	1.1	1.1	0.7	0.8	0.7	1.0	0.7	0.6
<i>Krediler</i>	0.3	0.4	0.3	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6
<i>Hisse Senetleri ve Özkaynaklar</i>	41.9	43.1	36.4	34.9	34.5	28.4	31.1	34.3	27.6
<i>Sigorta ve Emeklilik Sözleşmeleri</i>	0.3	0.3	0.4	0.4	0.1	0.4	0.4	0.4	0.3
<i>Finansal Türevler</i>	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.1	0.1	0.1	0.2
<i>Diğer Alacaklar</i>	44.5	44.2	50.0	51.2	52.3	57.8	53.9	50.2	54.8
Toplam Varlıklar	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Finansal Yükümlülükler									
<i>Parasal Altın ve SDR</i>	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
<i>Para ve Mevduatlar</i>	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
<i>Borçlanma Senetleri</i>	0.4	0.6	0.7	0.8	0.8	0.9	0.9	0.7	1.0
<i>Krediler</i>	25.1	25.4	28.6	29.9	29.4	32.0	30.4	29.2	30.9
<i>Hisse Senetleri ve Özkaynaklar</i>	37.5	38.6	33.2	30.6	31.6	24.7	26.9	32.3	27.3
<i>Sigorta ve Emeklilik Sözleşmeleri</i>	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
<i>Finansal Türevler</i>	0.1	0.0	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2
<i>Diğer Borçlar</i>	36.8	35.3	37.4	38.7	38.2	42.4	41.6	37.7	40.7
Toplam Yükümlülükler	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: TÜİK, TCMB Finansal Hesaplar

Şekil 23: Mali ve Mali Olmayan Şirket Tasarrufları (%)

Kaynak: TÜİK Kurumsal Sektör Hesapları.

İstanbul Sanayi Odası (İSO) (2021) Türkiye'nin en büyük 500 şirketi ile ilgili yayımladıkları raporda 2021 yılında İSO 500'de vergi öncesi kar elde eden şirket sayısının 423'ten 405'e gerilemiş olduğunu, diğer yandan zarar eden şirket sayısının ise 77'den 95'e çıktığını ortaya koymuştur. Satış karlılığı dönem karının toplam net satışlara bölünmesi ile hesaplanmaktadır. 2021 yılında satış karlılığı oranı önemli bir düzeltme yaparak ve yüzde 2,5 artarak yüzde 9,5 olmuştur. Rapora göre bu artışın arkasında üç faktör vardır. Bunlardan ilki, yurtiçi ve dış talepteki iyileşme ile global fiyat yükselişlerinin, sanayi firmalarının ürün fiyatlarının yükselmesine, bunun sonucunda, brüt satış karlılık oranı artışlarına yol açmasıdır. İkincisi, net satışlara oranla faaliyet giderlerinin gerilemesidir. Üçüncüsü ise döviz kurundaki sıçramanın yüksek kambiyo gelirleri ve karlarına yol açmasıdır. Satış karlılığı verisi 2012 yılından itibaren istikrarlı şekilde bulunduğu bu seviyeye yüzde 5,5 seviyesinden gelmiştir. İSO 500 içerisinde satış karlılığı en yüksek sektörler madencilik ve taş ocakçılığı ve yüzde 37,9 ile içecek imalat sektörleri olmuştur (Tablo 8 ve Tablo 9).

Tablo 8: 2021 İtibariyle Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu (BSK)'nun Karlılık Göstergeleri

Sektörler	500 BSK			Özel			Kamu		
	Satış Karlılığı	Aktif Karlılığı	Özkaynak Karlılığı	Satış Karlılığı	Aktif Karlılığı	Özkaynak Karlılığı	Satış Karlılığı	Aktif Karlılığı	Özkaynak Karlılığı
Maden. Taş Oca.	41,1	17,5	39,0	54,6	31,5	60,2	11,0	3,0	7,9
Gıda Ür.	3,8	5,5	19,6	5,3	7,9	24,9	-24,8	-23,2	156,8
İçecek İm.	37,9	14,3	55,0	37,9	14,3	55,0	-	-	-
Tütün İm.	15,6	12,1	54,5	15,6	12,1	54,5	-	-	-
Tekstil.	13,3	9,5	30,0	13,3	9,5	30,0	-	-	-
Giyim İm.	5,1	6,7	18,3	5,1	6,7	18,3	-	-	-
Ağaç Ürün İm.	18,9	16,7	59,2	18,9	16,7	59,2	-	-	-
Kâğıt ve İm.	22	19,2	51,3	22,2	19,2	51,3	-	-	-
Kok Kömürü	-1,8	-2,6	-288,9	-1,8	-2,6	-288,9	-	-	-
Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı	17,7	17,6	47,4	15,1	15,0	44,2	58,9	58,9	68,3
Temel Eczacılık Ürünleri	28,8	21,7	35,3	28,8	21,7	35,3	-	-	-

Kaynak: İSO 500 (2021) verileri.

Tablo 9: 2021 İtibariyle Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu (BSK)'nun Karlılık Göstergeleri

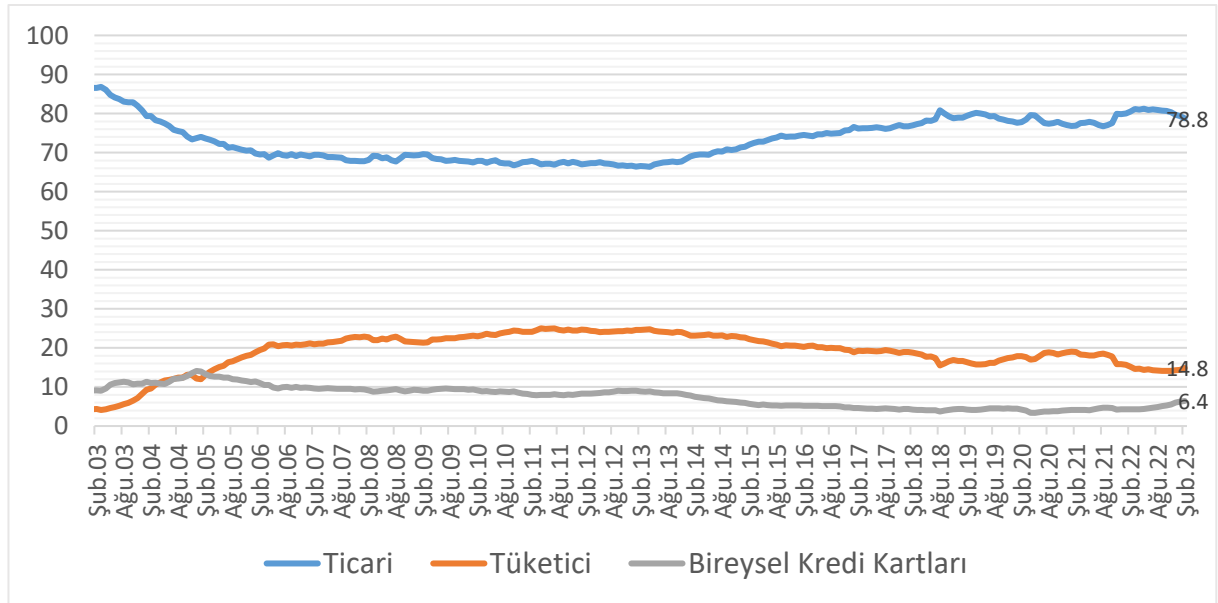
Sektörler	500 BSK			Özel			Kamu		
	Satış Karlılığı	Aktif Karlılığı	Özkaynak Karlılığı	Satış Karlılığı	Aktif Karlılığı	Özkaynak Karlılığı	Satış Karlılığı	Aktif Karlılığı	Özkaynak Karlılığı
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	9,2	9,4	32,4	9,2	9,4	32,4	-	-	-
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	12,4	6,7	20,7	12,4	6,7	20,7	-	-	-
Ana metal sanayii	15,0	22,3	65,3	15,0	22,3	65,3	-	-	-
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı(makine ve teçhizat hariç)	19,0	17,9	45,6	16,9	17,1	46,6	42,9	22,8	41,5
Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı	19,4	8,9	27,8	19,4	8,9	27,8	-	-	-
Elektrikli teçhizat imalatı	7,7	10,1	37,7	7,7	10,1	37,7	-	-	-
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	20,4	22,7	44,2	20,4	22,7	44,2	-	-	-
Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	8,0	13,6	50,7	8,0	13,6	50,7	-	-	-
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	-12,6	-4,2	-47,0	-12,6	-4,2	-47,0	-	-	-
Mobilya imalatı	13,5	16,1	27,8	13,5	16,1	27,8	-	-	-
Diğer imalatlar	-2,1	-17,9	-64,9	-2,1	-17,9	-64,9	-	-	-
Mücevherat, bijuteri eşyaları ve ilgili ürünlerin imalatı	-2,1	-17,9	-64,9	-2,1	-17,9	-64,9	-	-	-
Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı	-30,1	-17,0	-95,4	-31,0	-14,7	-280,9	-28,4	-26,6	-38,4

Kaynak İSO 500 (2021) verileri.

3. TÜKETİM EĞİLİMLERİ

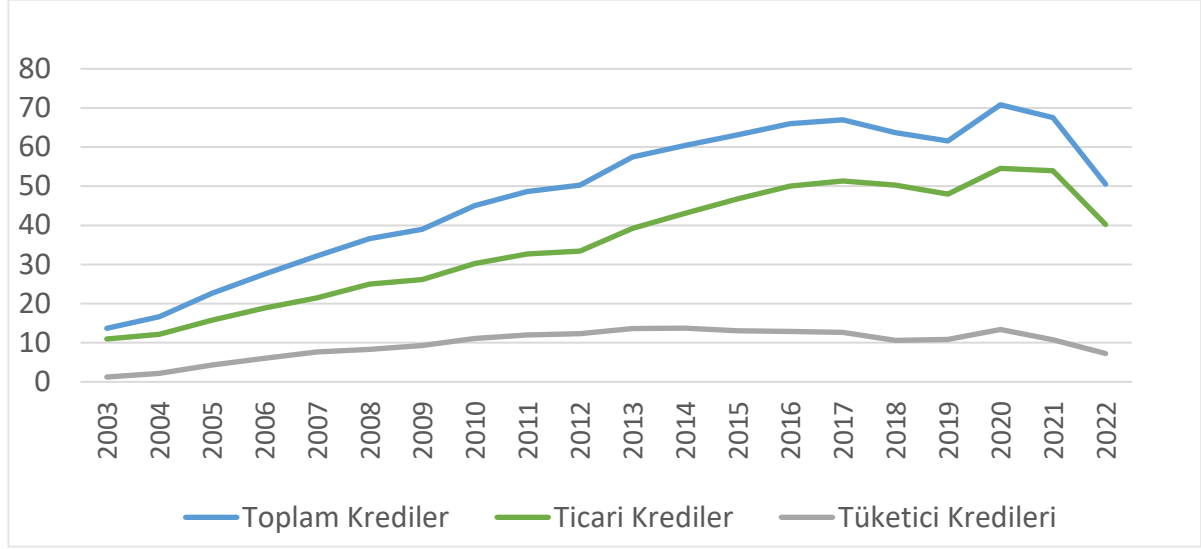
2023 yılı Şubat ayında toplam kredilere oran olarak; tüketici kredileri yüzde 14,8, ticari kredileri yüzde 78,8, bireysel kredi kartları yüzde 6,4 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 24 kredi türlerinin GSYH'ya oranlarını göstermektedir. Tüketici kredilerinin payı 2002-2007 döneminde ani bir sıçrama göstermiş ve yüzde 4,6'dan yaklaşık yüzde 24'e yükselmiştir. 2008 finansal krizi sebebiyle bir miktar düşüş gösteren bu oran 2011 yılında en yüksek seviyesi olan yüzde 25'e çıkmıştır. Ancak atılan makro ihtiyati adımların da katkısıyla bu oran 2018 Ağustos ayı itibarıyla yüzde 15,5'ye kadar düşmüştür. Ticari kredilerinin payı 2003 yılı ocak ayında yüzde 86,6 iken, sonrasındaki dönemde bir düşüş eğilimine girmiş, 2013 Nisan ayında ise yüzde 66,4 ile en düşük seviyesini görmüştür. Bu tarihten sonra bu oran artış eğilimine girmiş ve 2018 Ağustos ayı itibarıyla yüzde 80,8 olarak gerçekleşmiştir. Bireysel kredi kartlarının toplam kredilere oranı Aralık 2004 döneminde yüzde 14,1 ile zirveyi görmüş, sonrasındaki dönemde düşüş eğilimine girmiştir. Bu oran 2020 Mayıs ayı itibarıyla yüzde 3,4 ile tarihinin en düşük seviyesini görmüştür. Ticari kredilerin GSYH'ya oranı ise 2013 yılından itibaren artış eğilimindedir.

Şekil 24: Toplam Kredilerin Dağılımı (GSYH'daki Pay, %)

Kaynak: BDDK TÜİK.

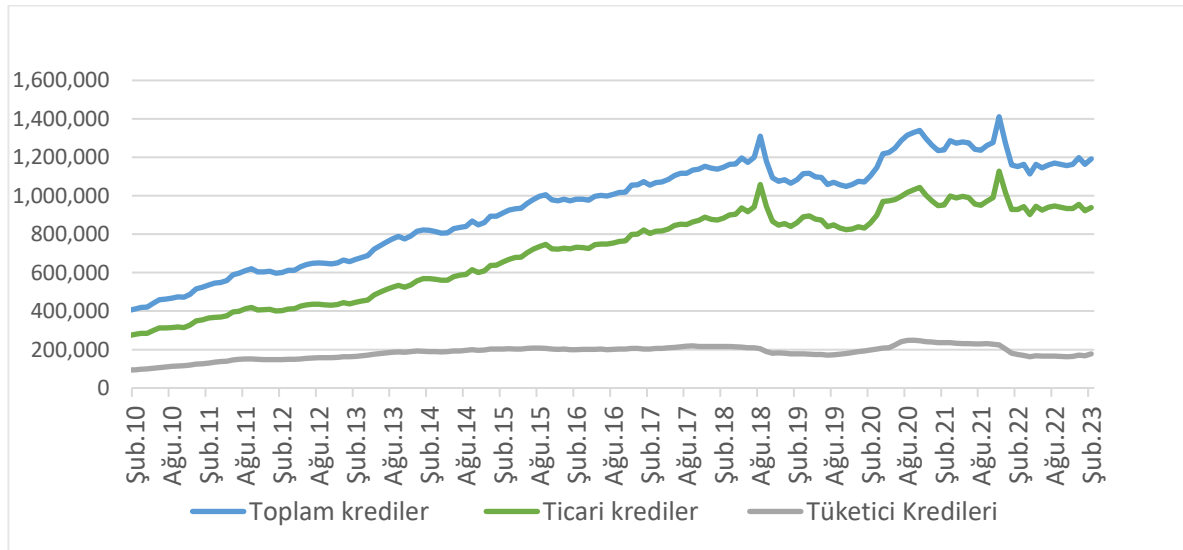
Şekil 25: Kredilerin GSYH'ya Oranı (%)

Kaynak: BDDK, TÜİK.

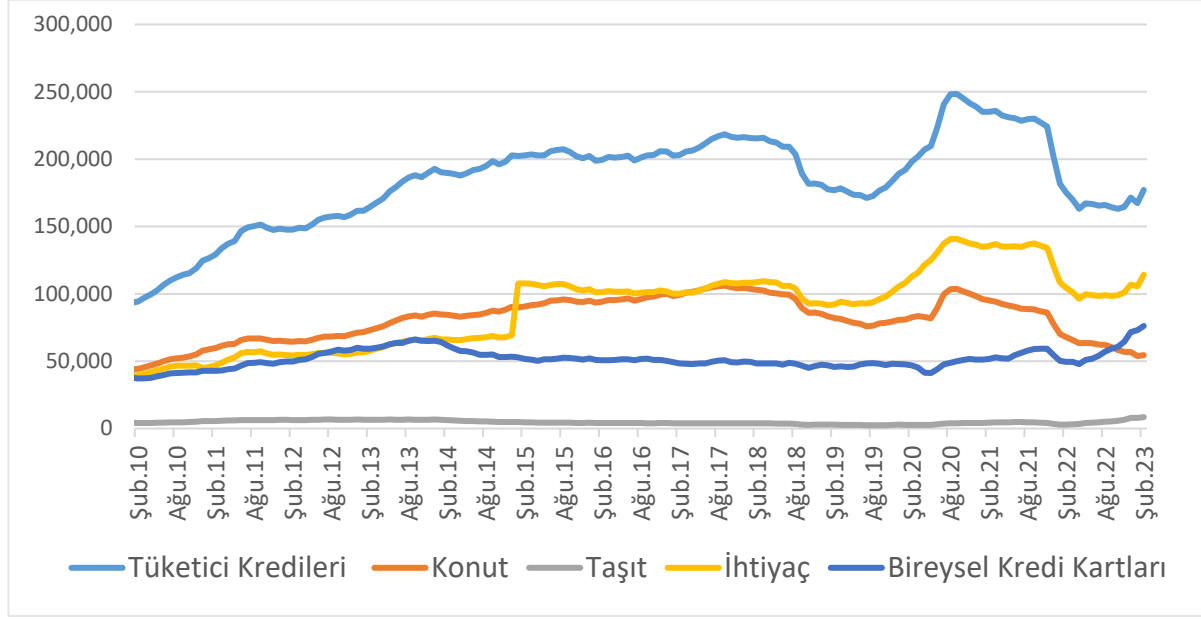
Ekim 2020 sonrasında 2010 fiyatlarıyla toplam tüketici kredilerinde ciddi bir gerileme gözlenmektedir. Bu gelişmede ihtiyaç ve konut kredilerindeki düşüşün önemli etkisi bulunmaktadır. Mayıs 2022'den itibaren yatay bir seyir izleyen reel tüketici kredileri son dönemde hafif yükseliş trendine girmiştir (Şekil 26). 2021 Kasım – 2022 Nisan dönemindeki sert düşüşün nedeni yüksek enflasyon oranlarıdır. 2014 Şubat ayında getirilen çeşitli kısıtlamalar kredi kartı harcamaları üzerinde ciddi bir etki oluşturmuş ve kredi kartı harcamalarında düşüş yaşanmıştır (Şekil 27).

Şekil 26: Kredilerin Dağılımı (2010 Fiyatlarıyla, Milyon TL)

Kaynak: BDDK

Şekil 27: Tüketici Kredilerinin Dağılımı (2010 Fiyatlarıyla, Milyon TL)

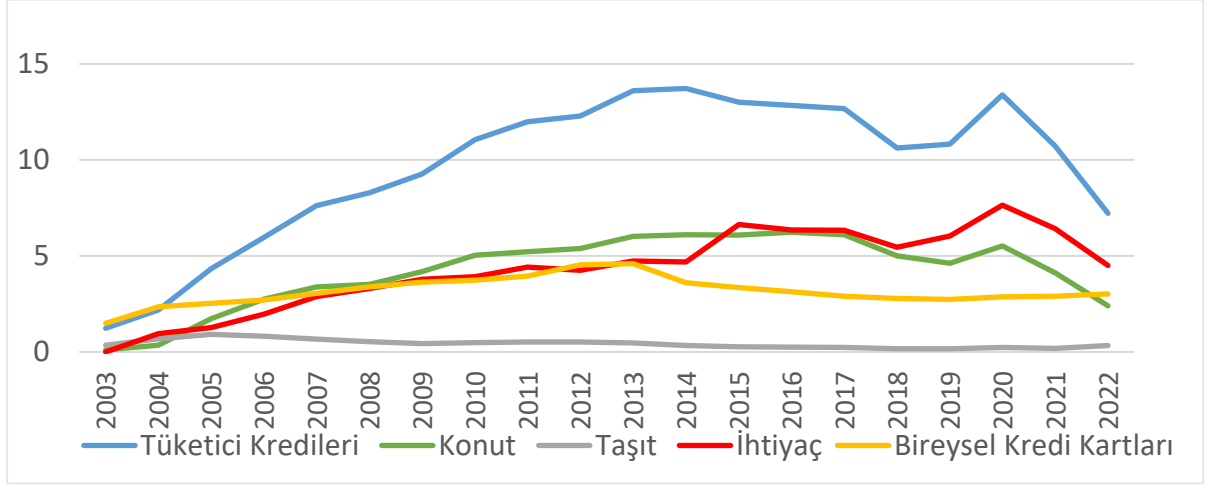

Kaynak: BDDK

Şekil 28’de görüldüğü üzere 2022 yılında tüketici kredilerinin GSYH’ya oranı yüzde 7,2 olarak gerçekleşmiş ve bir önceki yıla göre önemli miktarda azalmıştır. Bu gelişmede ihtiyaç ve konut kredilerindeki düşüş etkili olmuştur. İhtiyaç ve konut kredilerinin GSYH’ya oranı sırasıyla yüzde 4,5 ve yüzde 2,4 oranında gerçekleşmiştir.

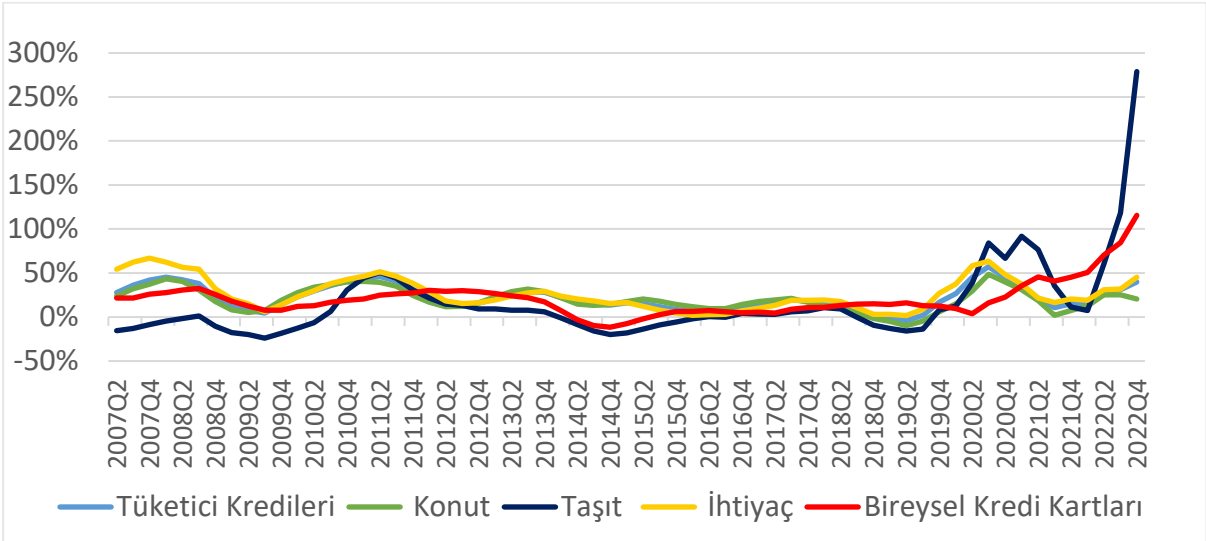
2014 yılı sonrası tüketici kredilerindeki düşüşün sebebi makro ihtiyati tedbirlerdir. 2013 yılından sonra makro ihtiyati tedbirlerin etkisiyle yaşanan kredi kartlarındaki düşüş ve ihtiyaç kredilerindeki durgunluğun toplam tüketici kredilerindeki artışı baskıladığı görülmektedir. 2013 yılından sonra makro ihtiyatilerin en etkili olduğu bileşen kredi kartları olmuştur. Temmuz 2021 yılında taşıt kredileri vadelerine getirilen sınırlamanın etkisiyle taşıt kredilerinde bir yavaşlama yaşanmıştır. 2022 yılının ikinci yarısında taşıt kredi limitlerinin yükseltilmesi ile beraber taşıt kredilerinde ciddi bir artış görülmektedir. 2021 yılı 4. çeyrekte taşıt kredisi haricindeki kalemlerde bir miktar artış yaşanmıştır (Şekil 29).

Şekil 28: Tüketici Kredilerinin GSYH'ya Oranı (%)

Kaynak: BDDK, TÜİK.

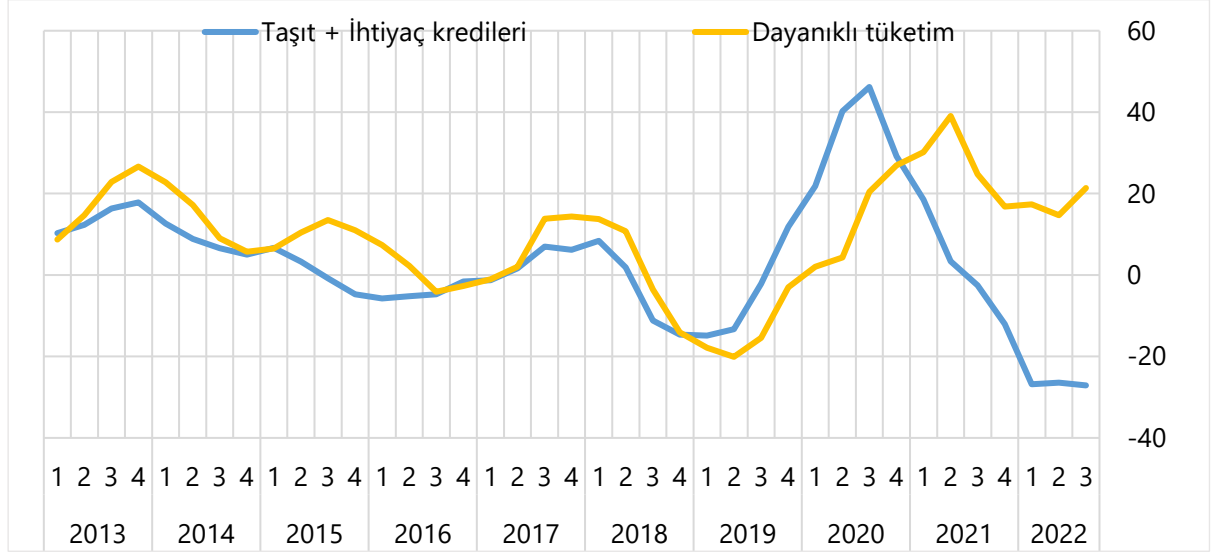
Şekil 29: Tüketici Kredilerinin Büyüme Oranı (%)

Kaynak: BDDK

Türkiye'deki hanehalkının tüketim kalıplarını incelerken tüketim içerisinde önemli bir yer tuttuğunu gördüğümüz dayanıklı tüketim ve bu tüketimin taşıt ve ihtiyaç kredileriyle olan ilişkisini görmek faydalı olacaktır. Şekil 30'un gösterdiği gibi taşıt ve ihtiyaç kredilerinin trendi ile dayanıklı tüketim arasındaki trend genelde paraleldir. Bu durum hanelerin genellikle tasarruf açığı verdiği Türkiye gibi ülkelerde, dayanıklı tüketim talebinin kredilerle finanse edildiğini göstermektedir. Diğer yandan, son dönemde dayanıklı tüketim mallarına yönelik harcamalar ile krediler arasındaki uzun dönemli ilişkinin zayıfladığı görülmektedir.

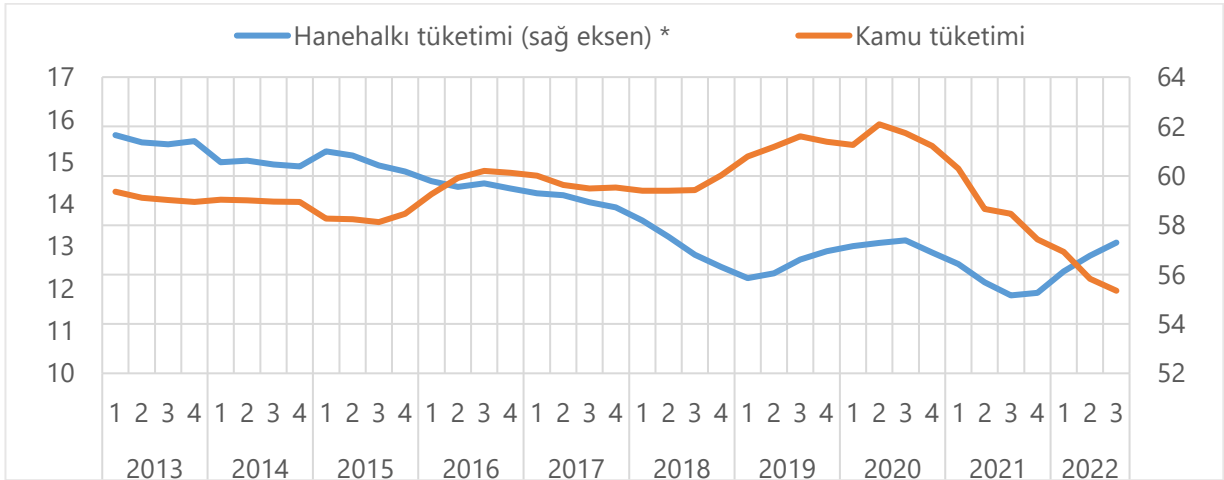
Şekil 30: Tüketici Kredileri ve Dayanıklı Tüketim Talebi (Reel, Yıllık %)

Kaynak: BDDK, TÜİK.

Son yıllarda hanehalkı tüketim harcamalarının GSYH içindeki payının bir düşüş eğilimi içinde olduğu gözlenmektedir. Bu gözlem, yurtiçi tasarruf oranlarında gerçekleşen artış ile uyumludur. Şekil 31 kamu tüketimi ve hanehalkı tüketimini karşılaştırmalı olarak vermektedir. 2016 yılına kadar hanehalkı tüketiminin payının daha yüksek olduğu, 2016 yılından 2022 yılına kadar kamu tüketimi payının daha yüksek olduğunu ve son dönemde ise tekrar hanehalkı tüketiminin payının öne geçtiği görülmektedir. Şekil 31'de göze çarpan bir diğer husus ise kamu tüketiminin ve hanehalkı tüketiminin zıt seyirler izleme eğiliminin yüksek olmasıdır. Bu da kamu tüketiminin özel tüketimi dışlama etkisine dair muhtemel bir göstergedir.

Şekil 31: Tüketim Harcamalarının Payları (GSYH'ya oranı, %)

Kaynak: TÜİK

3.1. Hanehalkı Tüketim Kalıbı

Kovid-19 salgınının daha hızlı yayılmasını önlemek amacıyla alınan sosyal mesafe önlemlerinin de etkisiyle 2020 yılı üçüncü çeyreğinden 2021 yılı üçüncü çeyreğine kadar hanehalkı tüketim harcamalarının GSYH içindeki payı düşüş eğilimine girmiş, ardından salgın sonrası ekonomik aktivitedeki canlanmanın etkisiyle bir artış eğilimi gözlenmiştir (Şekil 31). Tüketim harcamalarının kompozisyonu incelendiğinde ise Kovid-19 salgını dönemindeki bu düşüşün büyük kısmının hizmetler sektörünün toplam harcamalardaki payındaki gerilemeden kaynaklandığı ve bu durumun dayanıklı tüketim mallarının toplam tüketim içerisindeki payını artırdığı söylenebilir. Kovid-19 önlemlerinin gevşetilmesi ile birlikte ise hizmetler sektörünün payında toparlanma gözlenmektedir.

BKM verilerine göre tüketim yaparken banka kredi kartının kullanım eğiliminin arttığı, 2015 yılından 2021 yılına kadar kredi kartı ile yapılan tüketim harcamalarının oranının yaklaşık 5 puan artarak yüzde 34,3'ten yüzde 39,4 seviyesine yükseldiği görülmektedir. Paralel olarak internetten yapılan alışverişlerin oranı ise aynı dönemde neredeyse 3 kat artarak yüzde 10,5'ten yüzde 28,2'ye çıkmıştır.

Tablo 10: Mal ve Hizmet Gruplarının Tüketim İçerisindeki Payları (%)

Anket yılı	2002	2006	2009	2010	2014	2015	2019	2022
Hanehalkı sayısı (Bin)	16,446	17 689	18 427	18 808	21 372	21 824	24 221	26 499
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Gıda ve alkolsüz içecekler	26,7	24,8	23,0	21,9	19,7	20,2	20,8	22,8
Alkollü içecekler, sigara vb.	4,1	4,1	4,1	4,5	4,2	4,2	4,3	3,2
Giyim ve ayakkabı	6,3	5,9	5,1	5,1	5,1	5,2	5,0	4,9
Konut ve kira	27,3	27,2	28,2	27,1	24,8	26,0	24,1	22,4
Mobilya, ev aletleri vb.	7,3	6,2	6,2	6,3	6,8	6,1	6,4	6,4
Sağlık	2,3	2,2	1,9	2,1	2,1	2,0	2,2	2,2
Ulaştırma	8,7	13,1	13,6	15,1	17,8	17,0	16,5	21,3
Haberleşme	4,5	4,2	4,2	4,1	3,7	3,7	3,6	3,1
Eğlence ve kültür	2,5	2,2	2,6	2,8	3,0	2,9	3,1	2,5
Eğitim hizmetleri	1,3	2,1	1,9	2,0	2,4	2,2	2,5	1,4
Lokanta ve oteller	4,4	4,2	5,2	5,4	6,0	6,4	6,5	5,8
Çeşitli mal ve hizmetler	4,6	4,0	4,0	3,7	4,3	4,3	5,1	4,1

Kaynak: TÜİK

Tablo 10 incelendiğinde 2006 yılından 2014 yılına kadar gıda harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payının düştüğü görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin önemli bir ekonomik büyüme yaşaması ve hanelerin gelirleri arttıkça satın alma güçlerinin artması ve bu sürece eşlik eden düşük gıda enflasyonu, hanelere bütçelerinin daha küçük bir kısmını gıdaya

ayırma olanağı sağlamıştır. Genişleyen konut arzı ve düşük faizli konut kredilerinin etkisiyle konut ve kira harcamalarının payı da 2006-2014 döneminde düşüş göstermiştir. Diğer harcama grupları incelendiğinde ulaştırma harcamalarının payının artışı dikkat çekmektedir. Bu dönemde ülkede artan kentleşme ve ulaşım konusunda artan seçenekler vatandaşların hareketliliğini arttırmış ve bu durum hanelerin ulaştırma harcamalarını artırmalarına katkıda bulunmuştur. 2015 yılından 2019 yılına kadar ise gıda harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payının sabit kaldığı ve 2022 yılıyla beraber ise ciddi bir artış yaşandığı görülmektedir. 2015 yılından bu yana ise konut ve kira harcamalarının payında bir düşüş söz konusudur.

3.1.1. Gelir Gruplarına Göre Tüketim Harcamaları

Tablo 11 2015, 2019 ve 2022 yıllarındaki mal grupları üzerine yapılan tüketim harcaması-gelir oranını farklı gelir gruplarına göre vermektedir. Tablo incelendiğinde konut-kira harcamalarının gelire oranının alt gelir gruplarında arttığı görülmektedir. Benzer şekilde gıda, ulaştırma, eğitim gibi alanlarda da alt gelir gruplarında bir artış söz konusudur. Dikkat çeken bir diğer husus ise alt gelir gruplarının toplam eğitim harcamalarından aldığı pay oldukça düşük düzeyde kalmasıdır. 2019 yılında ilk 3 alt gelir grubunun toplam eğitim harcamaları içinden aldığı pay yüzde 17,9 iken en üst 2 gelir grubunun aldığı pay diğer grupların toplamının yaklaşık 5 katı kadardır. 2022 yılında ise ilk 3 alt gelir grubunun toplam eğitim harcamaları içinden aldığı pay yüzde 21'e çıkmıştır.

Tablo 11. Gelir Gruplarına Göre Mal ve Hizmet Gruplarının Tüketim İçerisindeki Payları (2015, 2019, 2022)

Harcama Grubu	Toplam	2015					2019					2022				
		1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20
Toplam tüketim harcaması	100	8,7	13,2	17,4	22,3	38,5	9	13,7	18,1	22,9	36,4	8,1	13,5	17,4	23,7	41,1
Gıda ve alkolsüz içecekler	100	13	17,2	19,4	22,7	27,8	13,3	17,6	19,7	22,7	26,8	12,8	7,6	19,8	23,7	27,2
Alkollü içecekler, sigara vb.	100	10,3	15,3	20,7	24,3	29,4	9,8	15,7	19,6	25	29,9	9,4	15,1	19,6	22,6	27,2
Giyim ve ayakkabı	100	7,1	11,8	16,7	22,8	41,6	6,8	12,4	17,7	22,7	40,4	6,4	13,3	17,8	24,6	37,9
Konut ve kira	100	10,7	15	18,2	21,8	34,4	11,7	16	19,3	22,6	30,4	10,6	15,3	18,8	23	32,2
Mobilya, ev aletleri vb.	100	8,1	13,4	16,7	22,8	38,9	7,4	12,3	17	24,5	38,8	6,9	11,3	18,2	24,8	38,8
Sağlık	100	8,5	13,6	14,2	23,9	39,8	8,1	13,8	16,3	22,6	39,2	8,4	13,6	18,2	23	36,8
Ulaştırma	100	4,2	9,3	16,3	22,7	47,5	4,9	10,1	18,2	22,7	44,1	3,1	8,9	13,5	24,6	49,8
Haberleşme	100	7,1	12,1	18,2	25	37,6	8,6	14,3	18,8	23,5	34,8	7	13,7	18,2	24,5	36,6
Eğlence ve kültür	100	5,3	9,8	14,7	19,6	50,7	5,4	9	15,9	23,5	46,3	4,6	9,5	17,3	30	38,7
Eğitim hizmetleri	100	1,6	4,3	8,6	16,6	68,9	3,2	5,4	9,3	17,7	64,5	1,5	8,6	10,9	19,4	59,6
Lokanta ve oteller	100	5,7	10,7	16,5	21,9	45,3	5,5	10,5	16,2	22,8	45	4,3	11	16,1	24,4	44,2
Çeşitli mal ve hizmetler	100	6,9	10,1	14,3	20,6	48,2	5,7	9,6	14,1	24,3	46,4	10,2	21,5	34,3	45,5	88,6

Kaynak: TÜİK

3.1.2. Gelir Grupları Bazında Dayanıklılık Türüne Göre Tüketim

Tablo 12, 2003-2019 yılları arasında Türkiye’de gelir dilimleri ve dayanıklı tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tabloya göre, gelir arttıkça dayanıklı tüketim harcamaları da artmaktadır. En düşük gelir dilimi olan birinci gelir dilimindeki hanehalkının dayanıklı tüketim harcamalarının toplam gelir içindeki payı 2019 yılı itibarıyla yüzde 7,2’dir; en yüksek gelir dilimi olan beşinci gelir dilimindeki hanehalkının dayanıklı tüketim harcamalarının toplam gelir içindeki payı ise yüzde 13,4’tür.

Tablo 12’de gözlenen gelir arttıkça dayanıklı tüketim harcamalarının artmasının bir nedeni olarak, gelir arttıkça hanehalkının daha fazla tasarruf edebilmesi ve bu tasarrufları dayanıklı tüketim malları satın almak için kullanabilmesi gösterilebilir. Ayrıca, gelir arttıkça hanehalkının daha fazla sosyal statü kazanmak için dayanıklı tüketim malları satın almaya istekli olması da bir neden olarak ileri sürülebilir.

Tablo 12: Gelire göre Dayanıklı Tüketim Harcamalarının Kullanılabilir Gelir İçerisindeki Payları (%)

Yıl	1. gelir dilimi	2. gelir dilimi	3. gelir dilimi	4. gelir dilimi	5. gelir dilimi
2003	3,3	4,2	5,3	6,2	7,9
2004	5,1	5,4	7,0	6,8	7,7
2005	7,5	7,4	8,8	11,5	12,1
2006	5,7	6,7	8,9	9,5	13,3
2007	6,0	6,1	6,6	8,3	8,4
2008	8,4	9,5	7,7	11,0	10,5
2009	7,0	7,9	9,1	9,8	10,4
2010	6,9	9,4	9,9	13,1	12,1
2011	8,0	12,7	12,4	15,0	14,1
2012	8,3	12,3	13,7	14,0	15,2
2013	8,9	10,3	14,3	14,3	14,9
2014	8,5	13,0	15,4	15,7	14,6
2015	8,1	11,0	12,0	13,1	14,1
2016	7,8	11,3	14,1	13,5	15,7
2017	9,4	12,1	12,2	15,1	16,2
2018	9,4	12,9	15,4	17,9	15,8
2019	7,2	10,4	12,4	14,5	13,4

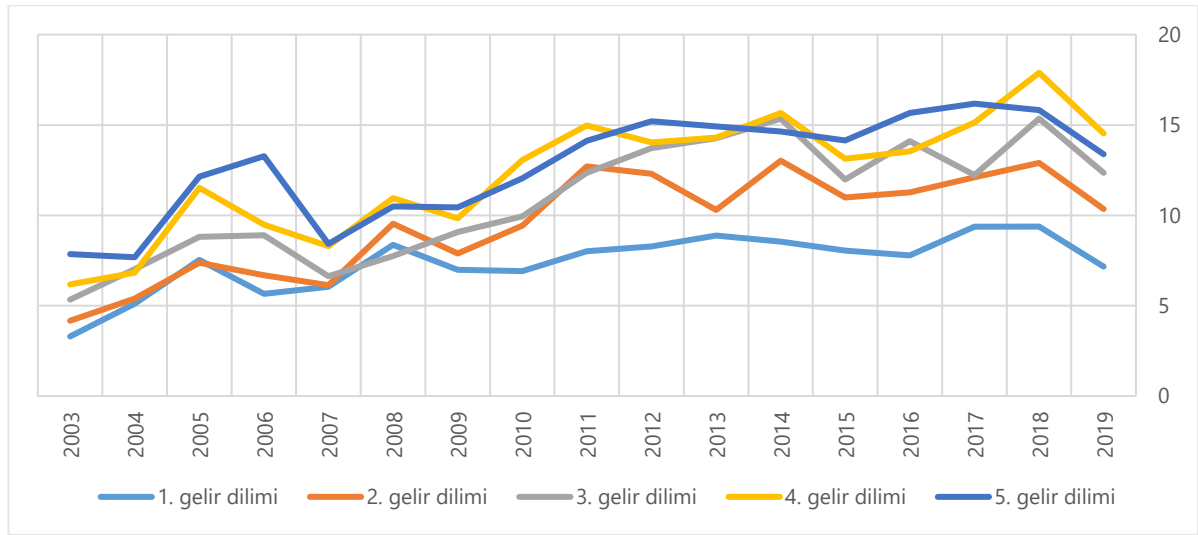
Kaynak: TÜİK HBA, Yazarların Kendi Hesaplamaları.

Not: 1. gelir dilimi en düşük gelir grubunu göstermektedir.

Dayanıklı tüketim harcamalarının toplam gelir içindeki payının 2003-2019 yılları arasında arttığı görülmektedir. Bu artış, Türkiye’de ekonomik büyümenin yanı sıra, insanların yaşam standartlarının yükselmesi ve dayanıklı tüketim ürünlerine olan talebin artması ile açıklanabilir.

En zengin beşinci gelir grubu ile diğer grupların dayanıklı tüketime ayırdığı paylar arasındaki fark 2010 yılı sonrasında yüksek seviyelere ulaşmıştır. 2018 yılı dışında, bu gelir grubu dışındaki grupların ise dayanıklı tüketim oranlarının benzer şekilde artış eğiliminde olduğu görülmektedir (Şekil 32).

Şekil 32: Gelir Gruplarına Göre Dayanıklı Tüketim Mallarına Yapılan Harcamaların Gelire Oranları

Kaynak: TÜİK HBA

3.2. Sürdürülebilir Tüketim

Türkiye’de 2021 yılında yayımlanan Yeşil Mutabakat Eylem Planı ile kırsal alanda kalkınmanın sağlanması, tarımsal üretimde etkinlik ve niteliğin büyütülmesi yoluyla sürdürülebilir gıda arzının sağlanması, gıda ve yem konusundaki risklerin minimize edilmesi, bitki ve hayvan sağlığı ve niteliğine yönelik zorunlu önlemlerin alınması, balıkçılık ve deniz ve tatlı su ürünlerinin kaynaklarının muhafaza edilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, toprak ve su kaynaklarının devam ettirilmesinin garanti altına alınması, iklim değişikliği, çölleşme ve erozyonla etkin mücadele edilmesi, biyolojik tür farklılıklarının korunması gibi amaçların altı çizilmiştir. Sürdürülebilir ürün politikası merkeze alınarak öncelikli sanayiler ve mallar

arasında su ve besinler ile beraber ambalaj ve plastikler AB'nin dögüsel ekonomi aksiyon programında yer almıştır. On Birinci Kalkınma Planında da vurgulandığı üzere iklim değışikliği ve şehirleşmenin toprak ve su kaynaklarını negatif etkilemesi sonucunda ve yükselen gıda ihtiyacının da etkisiyle değışen koşullara uygun bir tarım anlayışı zorunluluk haline gelmiştir. Eylem planında çerçevesinde organik tarım üretiminin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır. Eylem planında ek olarak AB'nin organik tarım mevzuatının uyumlaştırma çalışmalarının tamamlanması ve paralelinde AB ile organik tarım alanında karşılıklı tanıma için Komisyon nezdinde girişimler yürütülmesi amaçlanmaktadır. Yenilenebilir enerji kullanan seralar ve üretim tesislerinin desteklenmesi, tarımsal üretimde atık ve artıkların tekrar değerlendirilmesi konusunda Ar-Ge çalışmaları yürütülmesi gıda atık ve artıklarının geri dönüşümünün sağlanmasına yönelik farkındalık yaratma ve tüketicinin bilinçlendirilmesi çalışmaları gerçekleştirilmesi altı çizilen diğer amaçlardır.

Dudu ve Çakmak (2017) iklim değışikliğinin 2030'ların sonlarına kadar olan süreçte ciddi ekonomik etkilerinin olmayacağını, ancak bu yüzyılın ikinci yarısında ekonomiye olumsuz etkilerinin hâkim olacağını göstermektedirler. Ayrıca yazarlar, iklim değışikliğinin etkisinin bölgelere göre varyasyon göstereceğini ortaya koymaktadırlar. Yazarların ele aldığı senaryoya göre: Tarım ve gıda üretimi büyük ölçüde etkilenecek, özellikle sulu üretimde büyük zorluklar baş gösterecektir. Tarımsal üretimdeki önemli düşüş ekonominin tamamına yansıtacak ve ulusal refahı azaltacaktır. Tarımdaki gerilemenin bir kısmının ithalatla telafi edilecek olması da ticaret dengesi problemleri yaratacaktır.

Steckel vd. (2021)'ne göre Türkiye'de karbon fiyatlandırma ve vergilendirme ile kentsel bölgelerdeki varlıklılıların kentsel bölgelerdeki fakir kesimlere ve kırsal bölgelere göre yaklaşık yüzde 5 oranında bir gelir kaybı yaşayabilecektir. Bunun sebebi kentsel bölgelerde enerji tüketimi içeren mallara yönelik talebin daha yüksek olması ve kırsal bölgelerde ve kentlerin sosyo-ekonomik olarak geri kalmış bölgelerinde hanelerin daha fazla enerji tasarrufu içeren ürünler tüketmesidir. Türkiye'nin bir diğer dezavantajı da gıda sektöründeki karbon yoğunluğunun yüksek olmasıdır. Bunun yanı sıra zenginlerin düşmekte olan elektrik tüketimi ve gelir seviyesi düşük ailelerin yoğun kömür tüketimleri Türkiye'nin diğer dezavantajlı yönleri olarak sayılabilir.

Kolsuz ve Yeldan (2017) vergilendirme ve teknolojik- kurumsal yeniliklerin uygun bir sentezi ile Türkiye'nin bu alanda gelişmekte olan birçok ülke için örnek teşkil edebileceğini

iddia etmektedirler. Yalnız bunun için bazı ek önlemlerin alınmasının önemli olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunlar emek vergisi yükünün azaltılması ve faktör piyasalarındaki aksaklıkların giderilmesidir. Çevre vergilerinin emek ile ilgili vergilerle ikame edilmesi bu yoldaki en mantıklı strateji olarak görünmektedir.

Tarımsal gıda tedarik zincirleri döngüsel ekonominin en önemli alt alanlarından biridir. Perçin (2022) tarımsal üretimin sürdürülebilirliğin en önemli yapı taşlarından biri olduğunu ve sürdürülebilirlik hedefleri, büyük veri analitiği (BDA) ve döngüsel ekonomi (CE) ile geliştirilmesi gereğini ortaya koymuştur. Perçin (2022) Türkiye'deki tedarik zinciri yönetiminin en güçlü olduğu alanlardan biri olduğunu, ardından organizasyonel, teknik, çevresel, ekonomik ve sosyal alanların geldiğini belirtmektedir

Kayıkçı vd. (2022) Tarım-Gıda Tedarik Zincirinde kötü stok yönetimi ve ayrıca, Kovid-19 salgınının ortaya çıkışı gibi faktörler yüzünden döngüsel ekonominin öneminin daha da arttığını ortaya koymaktadırlar. Gıda kaybı esas olarak çiftliğe yakın aşamalarda (hasat-işleme aşamasında) meydana gelirken gıda israfı ise, tüketim sonrası (perakende aşamasında) meydana gelmektedir. Bu nedenle yeniden üretim, yeniden tasarlama, azaltma, geri dönüştürme, yeniden kullanma ve geri kazanma prensiplerini devreye sokmak gerekmektedir.

4. PLAN DÖNEMİ PERSPEKTİFİ

Bu bölümde tüketim ve tasarruf eğilimleri konusunda On İkinci Kalkınma Planı dönemi (2024-2028) hedefleri ile uzun vadeli 2053 Vizyonu hedefleri ele alınacaktır. Ülkemizin yüksek oranlı ve sürdürülebilir büyüyen, gelirini daha eşit ve adil paylaşan bir yapıya kavuşması ancak tüketim ve tasarruf konularında yapılacak önemli ilerlemelerle sağlanabilir.

Komisyon politika ve tedbirler oluştururken ülkemizin uzun vadeli hedeflerini de dikkate almıştır. Bu kapsamda, Türkiye 2053 vizyonuna katkıda bulunmak için ortaya konulan başlıca hedefler şunlardır: **(I)** Yurtiçi tasarruf oranını artırarak yatırım-tasarruf açığı vermeyen bir yapı kurulması, **(II)** Yüzde 20'lik her bir hanehalkı gelir grubunun pozitif tasarruf yapabildiğinin sağlanması, **(III)** Ülkede finansal erişimi olmayan hiçbir hanenin kalmaması, **(IV)** Vatandaşların büyük çoğunluğunun BES'e kayıtlı olması ve **(V)** Döngüsel ekonominin geliştirilmesi için sürdürülebilir tüketim davranışlarının toplumda yaygınlaştırılması.

2053 Vizyonu, ülkemizde güçlü bir tasarruf kültürü geliştirmeyi amaçlamaktadır. Farklı demografik gruplara uygun tasarruf programlarının geliştirilmesi bu açıdan önem arz etmektedir.

Hanehalkı kullanılabilir gelirinin GSYH'ya oranının yükseltilmesi ve bunun için işgücü ödemelerinin artırılmasını da içeren ve özellikle alt gelir gruplarının kullanılabilir gelirlerinin iyileştirilmesine yönelik çeşitli politikalar yoluyla hanehalkının tasarruf yapma kapasitelerini artırmak 2053 Vizyonu için ortaya konması gereken bir hedefdir.

Türkiye'de finansal erişimi bulunmayan kesimin oranı 2014 yılında yüzde 43 iken 2021 yılında yüzde 26'ya gerilemiştir (Dünya Bankası, 2021). Bu da bir önceki plan döneminde bu hususta başarılı olduğunu göstermektedir. Bu oranın 2028 yılı için yüzde 10'a, 2053 yılı için ise sifıra indirilmesi hedeflenmelidir. Bu hedeflere ulaşabilmek için aynı zamanda bir finansal okuryazarlık seferberliğinin başlatılması gerekmektedir.

BES'te son yıllarda yapılan geliştirme çalışmaları sayesinde dinamik bir bireysel emeklilik sistemi ortaya koyma hedefine ulaşılmıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunun sisteme kayıt edilmesine yönelik düzenlemelerin hayata geçirilmesi 2028 yılı için uygun bir hedef olacaktır. Tedbir önerilerinde de dile getirilen her yeni doğumda BES'e otomatik kayıtlı yapılması bu konuda atılacak en önemli adımlardan birisidir.

Sürdürülebilirlik ve çevresel koruma açısından son derece önemli bir kavram olan döngüsel ekonomi, vatandaşları tüketim tercihlerinin çevresel etkileri konusunda eğitmek, atık üretimini azaltmak ve kaynakları daha verimli kullanmak bakımından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Söz konusu potansiyelin kullanılması vatandaşların sürdürülebilir tüketim davranışlarını benimsemesini teşvik edecek ve aynı zamanda tüketimin olumsuz çevresel etkilerini azaltmaya yardımcı olacaktır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Türkiye ekonomisinde yüksek oranlı ve istikrarlı büyümenin sağlanmasında finansmanın sürdürülebilir ve sağlıklı kaynaklardan temin edilmesi, dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması gerekmektedir. Türkiye'nin güçlü büyüme hedefinin gerçekleştirilebilmesi için faktör verimliliklerini artırmanın yanı sıra, üretime yönelik sermaye birikiminde de önemli miktarda artış sağlanması gerekmektedir. Yatırımların güvenilir ve kalıcı kaynaklarla finansmanı açısından önem arz eden yurtiçi tasarrufların da istikrarlı ve yüksek düzeyde olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, gerekli yatırımların finansmanının salgın ve jeopolitik gerilimler gibi dış şoklara karşı daha az kırılgan ve sürdürülebilir kaynaklardan sağlanması bakımından yurtiçi tasarruflar önem arz etmektedir.

Türkiye'de yurtiçi tasarruf oranı, 2009-2021 yılları arasında GSYH'nın ortalama yüzde 25,1'i olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında yüzde 21,9 olan toplam yurtiçi tasarruf oranı, 2021 yılında yüzde 30,3'e yükselmiştir. Söz konusu oranın 16,8 puanı mali olmayan şirketler; 3,2 puanı mali şirketler; 3,2 puanı genel devlet ve 7,1 puanı hanehalkı ve hanehalkına hizmet eden kâr amacı olmayan kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Genel devlet tasarruf oranı, 2009 yılında yüzde -1,5 iken, 2021 yılında yüzde 3,2'ye yükselmiştir. Bu oranda 2016 yılı ve sonrasında düşüş eğilimi belirginleşmiş ve 2020 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 100'lük (-0,4'ten -0,8'e) bir azalma gözlemlenmiştir.

Hanehalkı ve şirketler kesimi tasarrufları toplamından oluşan özel kesim tasarrufunun GSYH'ya oranı 2009 yılında yüzde 23,4 iken, 2021 yılında yüzde 27,1'e yükselmiştir. Özel kesim tasarruflarının artması, Türkiye'nin yatırım potansiyelini ve sermaye birikimini artırma açısından olumlu bir gelişmedir. Özel kesim tasarruf oranındaki artış, şirketlerin daha fazla yatırım yapabilmesine olanak sağlamıştır. Bu durum, üretim ve istihdamı destekleyerek ekonomik büyümeye olumlu katkıda bulunmuştur.

Mali ve mali olmayan şirket toplamından oluşan şirket tasarrufları 2009-2021 döneminde toplam tasarrufların yüzde 59'unu oluşturarak yurtiçi tasarrufların temel sürükleyicisi olmuştur. 2015 yılı sonrasında mali olmayan şirket tasarruflarının GSYH'ya oranının artış eğilimine girdiği ve 2018 yılında hanehalkı tasarruflarının üzerine çıktığı görülmektedir. Küresel salgın ile mücadele kapsamında şirketlerin finansal olarak desteklenmesi ile birlikte mali olmayan şirket tasarrufları 2021 yılında yüzde 16,8 seviyesine kadar yükselmiştir.

Toplam yatırımları desteklemede önemli role sahip olan ve 2009 yılında yüzde 7,2 olarak gerçekleşen hanehalkı tasarruflarının seyri 2009-2012 döneminde görece istikrarlı seyretmiş, 2013-2017 döneminde güçlü bir artış eğilimi göstermiş ancak 2018 yılından itibaren gerileme eğilimine girmiş ve 2021 yılında yüzde 7,1 olarak gerçekleşmiştir.

2020 yılında yurtiçi tasarruf oranının OECD, AB ve Yüksek Gelirli Ülkeler ortalamasının üzerinde ancak Orta-Gelirli ve Üst-Orta Gelirli Ülkeler ortalamasının altında seyrettiği görülmektedir. 2021 yılında ise toplam yurtiçi tasarruf oranı AB ortalamasına göre bir miktar daha yüksek gerçekleşmiştir.

GSYH'nın 2010'dan bu yana en düşük yıllık artış (0,8) sergilediği yıl olan 2019 yılı hariç tutulduğunda, 2010-2021 döneminde tasarruf-yatırım açığının genel olarak azalma eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Bu eğilimin temel belirleyicilerinden biri GSYH'ya oran olarak yatırımların görece yatay seyri ve yurtiçi tasarruflardaki artış ivmesi olmuştur. 2011 yılında GSYH'ya oranla yüzde 8 seviyesine ulaşan tasarruf-yatırım açığı, 2021 yılında yüzde 1,6 seviyesine kadar gerilemiştir.

Türkiye'nin toplam tasarruf oranındaki 2009'den beri süren artış eğilimi, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği ve yatırımların finansmanı açısından olumlu bir gösterge olarak değerlendirilmektedir. Ancak hala tasarruf-yatırım açığının kapatılması ve diğer ülke gruplarıyla rekabet edilebilmesi için tasarruf oranlarının daha yüksek seviyelere çıkarılması yönünde çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Yüksek düzeyde ve istikrarlı bir tasarruf oranı, üretken yatırımların desteklenmesine ve cari açığın azaltılmasına da katkı sağlayacaktır.

On Birinci Kalkınma Planınının 2023 yılı için belirlediği yurtiçi tasarrufların GSYH'daki payının yüzde 30,3'e çıkarılması temel hedefine, 2021 yılında ulaşılmış ve önemli bir başarı elde edilmiştir. Bununla birlikte ÖİK'da bu alanda devam eden bazı sorunların da altı çizilmiştir.

Hanehalkı tasarruflarının, şirket tasarruflarına kıyasla GSYH'ya oranının düşük seyretmesi, öncelikle hanehalkı gelir seviyesine ve dağılımına bağlıdır. Son yıllarda hanehalkı kullanılabilir gelirinin milli gelire oranında bir düşüş eğiliminin temel nedeni, hanehalkı gelirlerindeki artış eğiliminin zayıflamasıyla tasarruf yapma kapasitesinin olumsuz etkilenmesidir. 2009-2021 arasında hanehalkı kullanılabilir gelirinin milli gelire oranının ortalama olarak yüzde 67,7 olduğu ve bu oranın son yıllarda azaldığı görülmektedir. Bu düşüşte, işgücüne yapılan ödemelerin milli gelire oranı da etkili olmuştur.

Ayrıca en yüksek beşinci yüzde 20'lik hanehalkı gelir grubu dışında neredeyse hiçbir gelir grubunun pozitif tasarruf oranına sahip olmaması, tasarrufların hanehalkı gelir grupları arasında eşit dağılmadığına işaret etmektedir. Bu durum, tasarruf fırsatlarının toplumun tüm kesimleri tarafından erişilebilir olmasını sağlamak için hedeflenen politikalara ve önlemlere duyulan ihtiyacı ve hanehalkının alım gücünün yeniden yükseltilmesine duyulan gereksinimi vurgulamaktadır.

Söz konusu problemlerin üstesinden gelmek için komisyon finansal okuryazarlığın teşvik edilmesine, katılım finansın ve BES'in geliştirilmesine, yastık altı tasarrufların finansal sisteme kazandırılmasına, kapsayıcı tasarruf araçlarına, düşük gelir gruplarına ve sürdürülebilir tüketim davranışlarının yaygınlaştırılmasına yönelik politikalar ve tedbirler geliştirmiştir.

Finansal eğitim ve okuryazarlık programlarının geliştirilmesi, etkili tasarruf alışkanlıkları edinmek de dâhil olmak üzere, bireyleri ve aileleri bilinçli finansal kararlar alma konusunda güçlendirecektir. Kapsayıcı tasarruf araçları, özellikle katılım finansı da içerisine alan bir çerçeve içerisinde, çeşitli kültür ve gelir gruplarının ihtiyaç ve tercihlerine hitap eden çok çeşitli tasarruf araçları ve yatırım fırsatları geliştirerek tasarrufu daha geniş bir tabana yayma hedefine hizmet edecektir. Düşük gelirli gruplara yönelik desteklerin, tasarrufların dengesiz dağılımı sorununun ele alınmasına yardımcı olabileceği değerlendirilmektedir.

Ülkemizde 2003 yılından bu yana uygulanmakta olan BES, 2013 yılı başında getirilen devlet katkısı ile hızlı bir büyüme trendi yakalamış ve hanehalkı tasarruflarının artmasında önemli bir rol oynamıştır. 2017 yılında yürürlüğe giren OKS ile katılımcı sayısı daha da artmıştır. 2021 ve 2022 yıllarında BES'in cazibesini artırmak için özellikle 18 yaş altı bireylerin katılımını da içeren ilave bir dizi teşvik ve iyileştirme uygulaması hayata geçirilmiştir. Haziran 2023 itibarıyla BES ve OKS sistemlerinde toplam 15,1 milyon kişi aktif olarak yer almaktadır. Ayrıca, her iki sistemde biriktirilen toplam fon büyüklüğü 566,6 milyar TL'yi aşmış ve bu fonun, yaklaşık 62,4 milyar TL'si devlet katkısıyla desteklenmiştir. Bu başarılar, daha geniş katılımı, uzun vadeli finansal güvenliği, tasarruf kültürünü beslemeyi teşvik etmenin ne derece önemli olduğunu bir kez daha göstermiştir. Sistem sayesinde bireyler, düzenli olarak birikim yapma alışkanlığı edinmekte, emeklilikteki refah seviyeleri için birikim yapmakta ve gelecekteki finansal ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Ayrıca devlet katkısının yüzde 30'a çıkarılması ve 45 yaş üstü bireylerin katılımının teşvik edilmesi de dâhil olmak üzere etkin önlemlerin uygulanmasıyla BES ve OKS'nin

cazibesi artırılmıştır. Bireysel Emeklilik Fon Alım Satım Platformu (BEFAS)'nun hayata geçirilmesi ile fon dağılım değişikliği hakkının 12'ye yükseltilmesi, hediye sertifika düzenlemesinin mevzuatta yer bulması ve devlet katkısının yıllara sâri ödenmesi bu konuda atılmış diğer önemli adımlardır.

ÖİK çalışmaları çerçevesinde BES ve OKS sisteminin büyümesinin devam etmesi amacıyla özellikle finansal erişimi sınırlı olan çeşitli gruplar için bireysel emekliliğin faydaları hakkında kamuoyu farkındalığını artırma çabalarını sürdürmek, konu üzerinde kamu kurumları, özel sektör kuruluşları ve eğitim kurumları arasında işbirliği tesis etmek amacıyla tedbirler geliştirilmiştir.

ÖİK toplantılarında sistemin daha da geliştirilmesi için öne çıkan görüşlerden biri BES'teki fon çeşitliliğinin OKS katılımcılarına da sunulmasıdır. Benzer şekilde OKS sisteminin şirket katkısını içerecek şekilde revize edilmesi ve gönüllü geri dönüş hakkının bilinirliğinin artırılması ön plana çıkan diğer önerilerdir. Ayrıca şirketlerin insan kaynakları ve mali işlem birimlerindeki personelin sistemi ek iş yükü olarak gördükleri için OKS'de cayma-çıkışı teşvik edebildikleri ve ilgili personelin bilgilendirilmesi gereği dile getirilmiştir.

Fon değerlendirme sisteminde robo-danışmanlığın geliştirilmesi, devlet katkısı getirilerinin uzun dönemde enflasyonun altında kalması sebebiyle TÜFE'ye endeksli tahvillerinin fon mekanizmalarına eklenmesi diğer öne çıkan önemli reform talepleridir. Ayrıca sistem temsilcileri tarafından, BES ve OKS'deki kesinti mekanizmalarının uzmanlar tarafından bile tam anlamıyla kavranmasında zorluklar yaşandığı için sadeleşme gerektiği fikri dile getirilmiştir.

BES sisteminde yer alan katılımcıların biriktirdiği fonların tercih edilmesi halinde, uzun dönem bakım teminatına dönüştürülmesi toplumumuzda mühim bir risk faktörü olan yaşlı vatandaşların bakımı konusunda uygun bir seçenek olarak değerlendirilebilir. Bunu sağlamak için BES'te biriken fonlarının ve katkı paylarının belirli bir yüzdesinin yaşlılık döneminde duyulacak ihtiyaca binaen ayrılması, bu fonların yeni oluşturulacak birikimli hayat sigortasına aktarılması önerisi dile getirilmiştir.

Finansal okuryazarlık konusunda bir önceki plan döneminde kaydedilen önemli ilerlemeler olsa da birtakım sorunların devam ettiği görülmektedir. Örneğin 2021 yılı için güncellenen, Türkiye'de finansal erişimi olmayan bireylerin oranı, 2014 yılındaki yüzde 43 seviyesinden yüzde 26'ya düşse de yüksek seviyelerde seyretmektedir. Komisyon üyeleri

finansal erişim-kapsayıcılık eksikliğinin, finansal okuryazarlık seviyesinin düşüklüğünden kaynaklandığına işaret etmişlerdir.

18 yaş altındaki nüfusu BES'e dâhil etme politikasının hayata geçmesi ile beraber erken dönem finansal eğitim ve bilinçlendirme programları önem kazanmıştır. Komisyon, okullara finansal okuryazarlık müfredatını dâhil ederek sadece BES ile ilgili değil aynı zamanda erken yaşlardan itibaren bir tasarruf kültürü ve algısının geliştirilebileceğinin altını çizmiştir.

Dini veya kültürel hassasiyetler nedeniyle uygun tasarruf araçlarına ulaşmada zorluk yaşayan kitlelere yönelik ürünlerin geliştirilmesi ve bu ürünlerin etkin şekilde tanıtılması konusu komisyonda detaylı şekilde ele alınmıştır. Ayrıca komisyonda, dijital platformları ve sosyal medyayı finansal okuryazarlığı geliştirmek amacıyla kullanmak, ölçme değerlendirme araçlarını bu konuya uyarlamak ile ilgili de öneriler dile getirilmiştir.

Yakın dönemde Türkiye'de tüketim eğilimleri, küresel salgının etkileri, mali politikaların yönlendirmeleri ve ekonomik belirsizlikler gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Bu faktörlerin yarattığı sorunlara yönelik politikalar geliştirilmesi, önümüzdeki yıllarda sürdürülebilir ve dengeli bir tüketim modeli oluşturmak için önemlidir.

2019 yılına kıyasla 2022'de gıda harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı artmıştır. Kovid-19 salgınının küresel tedarik zincirleri üzerindeki etkisi, tarımsal üretimdeki aksamalar, bu dönemde ve sonrasında TL'nin değer kaybı sonucu oluşan artan enerji ve nakliye maliyetleri ve küresel gıda enflasyonu gibi faktörler gıda harcamalarındaki artışta önemli rol oynamıştır. Gıda harcamalarındaki artışın, özellikle düşük gelirli hanelerin bütçeleri üzerinde olumsuz etkileri söz konusudur. Gıda fiyat artışları genel tüketim kalıplarını ve yaşam kalitesini negatif etkileyerek, diğer kalemlere yapılan harcamaların azalmasına yol açabilir. Artan gıda harcamalarının etkilerini azaltmak; para politikasından mikro iktisadi tedbirlere kadar, sürdürülebilir tarım uygulamalarından etkili gıda fiyatı izleme mekanizmaları kurmaya kadar giden bir önlemler zinciri gerektirmektedir.

2022 yılında hanehalkı toplam harcamaları içerisinde konut ve kira harcamaları en büyük ikinci harcama kalemini oluşturmaktadır. Konut harcamalarındaki artışın temel sebebi olan konut ve kira maliyetlerindeki artış; yüksek enflasyon, artan talep, sınırlı konut arzı ve göç gibi faktörlerle açıklanmaktadır. TOKİ projeleri gibi sosyal konut programlarının güçlendirilerek devam etmesi gerekmektedir.

Ülkemizde tasarruf etmede en büyük motivasyon kaynaklarından birisi konut sahibi olma amacıdır. Küresel salgın sonrası reel konut fiyatlarında yaşanan yüksek oranlı artışlar, düşük ve orta gelir gruplarının konut sahibi olmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, tasarruf sahiplerinin konut sahibi olabilme imkânlarının artırılmasının yanında konut alma imkânı olmayan kesimlere yönelik konut dışı tasarruf araçlarının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi özellikle her gelir grubunun pozitif tasarruf yapabilmesi hedefine ulaşmada önemli bir rol oynayacaktır.

Gıda, barınma ve ulaştırma gibi temel harcamaların artan maliyetleri, hanehalkı arasında finansal kırılganlığın artışına sebep olabilir. Gelirin önemli bir kısmı zorunlu harcamalara tahsis edildiğinde, acil durumlar veya beklenmedik nakit ihtiyacı için kaynak ayırmak zorlaşmaktadır. Bu durum, vatandaşları borçlanmaya itmekte ve öngörülemeyen koşullarla başa çıkma konusunda kapasitelerini zayıflatmakta ve bireylerin emeklilik için yeterli düzeyde tasarruf yapmalarını engelleyebilmektedir.

Komisyon ülkenin tüketim ve tasarruf dinamiklerini hem tarihsel gelişimi hem de gelecek projeksiyonu içerecek şekilde değerlendirmiş, ülkenin güçlü olduğu alanların altını çizirken risk unsurlarını da göz önüne alarak geleceği şekillendirme hedefiyle bir vizyon ortaya koymuştur. Komisyon, söz konusu vizyon çerçevesinde oluşturulan amaç ve hedeflere yönelik bir politika seti geliştirmiştir.

5.1. Politika Önerileri

Raporun ekinde yer alan politika matrisi, ÖİK toplantılarında tartışılan ve bu raporda tespit edilen problemler ile ilgili daha detaylı açıklamalar getirmektedir. Ayrıca Komisyon üyeleri tarafından On İkinci Kalkınma Planı ile hayata geçirilmesi amacıyla tasarlanan her bir tedbir için sorumlu ve ilgili kuruluşlar da matriste belirtilmiştir. Politika ve tedbir önerilerinin her biri belirli bir problemi hedef alıp, birçok uzman tarafından çoğunlukla arkasındaki olası mekanizma da belirtilerek tartışılmış ve ortaya konmuştur. Ancak politika önerilerinin uygulamaya konma aşamasında gözden kaçmaması gereken bir önemli konu ekonomik kısıtlar ve beklenen etkinin fayda/maliyet analizidir. Dolayısıyla uygulama sürecinde veriye ve kantitatif çalışmalara dayalı analizler önem taşımaktadır.

5.1.1. BES ve OKS ile İlgili Spesifik Politika ve Tedbir Önerileri

Bireysel emeklilik sistemi daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılacak, OKS’de işveren katkısı getirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır. Bu politika kapsamında uygulanması planlanan tedbir önerileri aşağıda verilmektedir.

5.1.1.1. Yenidoğan Vatandaşların Sisteme Dâhil Edilmesi

Yenidoğan bireylerin, ebeveynlerinin aylık gelir seviyesiyle ilişkili bir şekilde belirlenen tutarlarda katkı payı ile sisteme otomatik bir şekilde katılmaları sağlanacaktır.

Bu tedbirin amaçları BES katılımcı sayısı, sistemde kalış süresi ve fon tutarının artırılması şeklinde sıralanabilir. Bu şekilde hem BES tabana yayılacak hem de daha fazla insan BES hakkında fikir sahibi olacaktır. Bu tedbir çarpan etkisiyle birlikte umulandan daha büyük etki yaratabilir. Bununla beraber bu tedbirin başarısının, yenidoğan BES katılımcı sayısı ve yenidoğanlara ait toplam fon tutarı performans göstergeleriyle ölçülmesi mümkündür. İkincil performans göstergesi olarak ise bu tedbir uygulanmaya başlandıktan sonra otomatik katılımın sağlandığı ailelerde ekstra bir katılımın olup olmadığı kullanılabilir.

Söz konusu öneri kapsamında yürütülecek faaliyetler ve projeler ise ilk olarak sistemin faal olabilmesi için ilgili paydaşlar arası entegrasyonun sağlanmasıdır (Hazine ve Maliye Bakanlığı, ilgili kuruluşlar ve doğum takipleri ve sisteme girişler için İçişleri Bakanlığı-Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü). İkinci faaliyet paydaşların görüşleri doğrultusunda taslak Yönetmelik hazırlanmasıdır. Son olarak, bankalar ve emeklilik şirketleri arasındaki koordinasyonu sağlayacak bir altyapı kurulması faydalı olacaktır.

5.1.1.2. Üniversite Öğrencilerine Yönelik BES

25 yaş altında olup üniversitelerin lisans ve önlisans bölümlerine kayıt yapmış olan öğrenciler adına, devlet tarafından, 12 ay boyunca ilgili ayda geçerli aylık Brüt Asgari Ücretin (BAÜ) yüzde 3’ü oranında katkı payı ödenecek, başarıyla mezun olan öğrenciler, tanımlanacak süre sonunda adlarına yatırılan katkılara hak kazanacak ve ayrıca belirlenecek olan periyotlarda sistemde en fazla getiri elde etmiş öğrenciler ödüllendirilecektir.

Bu öneri de bireysel emeklilik sistemini daha cazip hale getirerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırmaya, OKS’de işveren katkısı getirilmesine ve fon çeşitliliği sağlama politikasına hizmet eden bir tedbir olarak öne çıkmaktadır. Bu tedbir birden fazla alanda pozitif dışşallık

sağlayabilecek ve bu sayede yüksek seviyede bir etki yapabilecek bir yöntemdir. Finansal okuryazarlığın artırılması, BES katılımcı sayısının artırılması ve BES fonlarının büyümesi bu tedbirin temel amaçlarındandır. Bu tedbir, hedef kitle olan üniversite öğrencileri arasında bireysel emeklilik sisteminin araştırılmasını teşvik edecek, sistemdeki öğrencilerin ailelerinin de BES konusunda bilgilenmesini sağlayacak ve bu yolla umulandan fazla pozitif etkiler yaratabilecek bir tedbir olarak öne çıkmaktadır.

Bu tedbir çerçevesinde atılması gereken ilk adımlardan biri 4632 sayılı Kanunda gerekli değişikliklerin gerçekleştirilmesidir. Sonrasında ikincil mevzuat taslaklarının hazırlanarak yayımlanması ve Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM) ve emeklilik şirketleri tarafından gerekli altyapı çalışmalarının tamamlanması gerekmektedir.

5.1.1.3. Tamamlayıcı Emeklilik Sisteminin İhdası

Otomatik katılım sisteminin ikinci basamağa dönüşeceği tamamlayıcı emeklilik sistemi kurulacaktır.

İkinci ve üçüncü basamak kapsamında emekliliğe yönelik tasarrufta bulunan katılımcı sayısının artırılması, tasarrufların tüm çalışanlara ve tabana yayılması, sistemde kalış süresi ve fon tutarının artırılması bu tedbirin temel amacıdır. Bu tedbirin OKS Fon tutarı büyüklüğünün GSYH'ya oranı ve OKS çalışan sayısının tüm çalışanlara oranı performans göstergeleriyle değerlendirilmesi mümkün görülmektedir.

Söz konusu tedbir çerçevesinde öncelikle OKS'de işverenin de katkı payı ödemesine ilişkin düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Sonrasında sistemden çıkışların en aza indirilmesi ile sistemde daha uzun süre kalma teşvik edilecek ve 45 yaş üzeri çalışanların da zorunlu olarak sisteme dâhil edilmesi ve yaş sınırının yukarı çekilmesi sağlanacaktır. Devamında EGM ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) entegrasyonu sağlanarak işveren takip sistemi hayata geçirilecektir. Ayrıca çalışanların farklı işyerlerine bağlı olarak açılmış sözleşmelerinin Dijital Aktarım Platformu üzerinden otomatik olarak birleştirilebilmesine yönelik bir yapı tasarlanacaktır. Sonrasında yeniden kayıt uygulanması gibi hususlarda düzenlemeler yapılacaktır. Ek olarak geçiş dönemi için işveren tarafından çalışan adına yatırılacak katkı payı oranları küçük bir tutar ile başlatılıp zamanla çalışanın mevcut OKS'de yaptığı yüzde 3 oranına yükseltilmesi ve sistemi özendirmek ve işveren yükünü hafifletmek adına işverenlere vergi muafiyetlerinin/indirimlerinin getirilmesi önerilmiştir.

5.1.1.4. OKS’de Fon Çeşitliliğinin Sağlanması ve OKS’nin Güçlendirilerek Taraflar için Cazip Hale Getirilmesi

OKS’de katılımcıların risk algısına ve ihtiyacına göre farklı fon türlerinin katılımcılara sunulması amacıyla BES fonlarının OKS sözleşme sahiplerine de sunulması sağlanacaktır.

Söz konusu tedbirin temel amacı OKS katılımcılarına farklı fon türleri sunularak çeşitliliğin artırılması ve katılımcılara uygun fon türlerinin sunulmasıdır.

Tedbir çerçevesinde atılacak adımlardan ilki OKS katılımcılarına BES fonlarının sunulması için SEDDK koordinasyonunda ilgili paydaşlarla durum analizi çalışmasıdır. Sonrasında paydaşların görüşleri doğrultusunda BES fonlarının OKS katılımcılarına açılması için gerekli hukuki ve sistemsal altyapının oluşturulması için çalışma yapılması, ardından da gerekli birincil ve ikincil düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

OKS’de fon çeşitliliğinin sağlanması önerisiyle yüksek derecede ilişkili olduğu için aynı başlıkta incelenmesi gereken bir diğer öneri de OKS’nin güçlendirilmesi ve taraflar için cazip hale getirilmesidir. İşveren katkısının mevcut olmaması çalışanlar için önemli bir eksikliklerdir. İşveren üzerinde ciddi operasyonel yüklerin ve maliyetlerin olması ve olası denetim riskleri nedenleriyle işverenler çalışanlarını sistemden çıkmaya teşvik edebilmektedir. Katkı payı tahakkuk ve tahsilat sisteminin SGK ile, denetim sisteminin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile entegre bir şekilde işletilmemesi ciddi risklere yol açmaktadır. İşverenlerin olası hata, ihmal ve suiistimallerinin zamanında tespit edilerek risklerin yönetilmesi bu nedenle mümkün olmamaktadır. Emeklilik şirketleri OKS’yi karlı bir faaliyet olarak görmemekte, yüzde 0,85’lik kesinti oranı tavanını yeterli bulmamaktadır. Çalışanların kahir ekseriyeti düşük risk düzeyindeki görece olarak düşük getirili başlangıç fonlarında ve standart fonlarda bulunmaktadır; daha yüksek getirili değişken fonları seçenlerin oranının düşük olduğu görülmektedir. Taahhüt ve nakit bazlı devlet katkısı uygulamaları katılımcılar tarafından oldukça karmaşık algılanmaktadır.

Bu kapsamda, kamunun sistemi sahiplenmesinin sağlanması amacıyla (tüm kamu sektörü çalışanlarının sisteme dâhil olmalarının teşvik edilmesi), OKS katkı payı tahakkuk ve tahsilat sisteminin işverenler üzerinde asgari düzeyde operasyonel maliyet oluşacak şekilde SGK ve EGM işbirliği ile geliştirilecek bir ara yüz üzerinden işletilmesi, denetim süreçlerinin EGM ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı işbirliği ile geliştirilecek sistem üzerinden hızlı ve etkili şekilde yürütülmesi, OKS başlangıç fonları ve OKS standart fon yapılarının

birleştirilerek makul bir risk düzeyinde görel olarak daha yüksek getirilerin elde edilebileceği, başarılı fon yöneticilerince aktif yönetilen bir varsayılan (default) fona evrilmesi, kendi fon seçkisini yapmak isteyen katılımcılar için tüm şirketlerin BES ve OKS fonlarının BEFAS üzerinden tercih edilebilmesi, BES ve OKS fonları için tek bir kesinti formülü uygulanması (aktif yönetilen tüm fonlar için “sabit kesinti + performans kesintisi”, pasif yönetilen tüm fonlar için sadece “sabit kesinti” yapılabilmesi, her iki fon grubu için aynı sabit kesinti oranının kullanılması, performans kesintisinin pozitif nispi getiri üzerinden yüksek iz değeri yaklaşımı da kullanılarak yapılması) önerilmektedir.

5.1.1.5. Devlet Katkısı Getirilerinin Artırılması

Bireysel Emeklilik Sisteminde devlet katkısı getirilerinin artırılması sağlanacaktır.

Önerinin temel amacı özellikle enflasyonist ortamda devlet katkısı fonlarının reel getirilerinin düşük seyretmesinin engellenmesidir. BES’te devlet katkısı getirilerinin reel artışı oranı en önemli performans ölçütüdür.

Tedbir çerçevesinde ilk olarak BES ve OKS’de devlet katkısı fonlarına özel tahsisli TÜFE’ye endeksli devlet tahvillerinin eklenmesi için SEDDK koordinasyonunda ilgili paydaşlarla analiz çalışması yapılmalıdır. Devamında bireylerin risk tercihlerine göre, düşük-orta-yüksek olarak⁵, devlet katkısı fonunda farklılaştırılmaya gidilecektir. Ayrıca paydaşların görüşleri doğrultusunda gerekli hukuki altyapının oluşturulması için çalışma yapılacaktır.

5.1.1.6. BES Kesintilerinin Sadeleştirilmesi ve Azaltılması

BES’te yapılan kesintilerin sadeleştirilmesi ve azaltılması sağlanacaktır.

Mevzuat BES kesintilerine ilişkin üst sınırlar ile katılımcıyı korurken, kesintilerin çeşitliliği sürecin işleyişini basit bir yapıdan uzaklaştırmakta, katılımcı nezdinde ise kesinti miktar ve yapısının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bir katılımcının BES sistemine girdiğinde kendisinden yapılacak kesintiyi tahmini olarak hesaplayabilmesi için bilmesi gereken değişken sayısı 14’tür. Bu karmaşıklığın giderilmesinin BES için orta ve uzun vadede hem katılımcı sayısı hem de fon miktarı açısından önemli avantajları olacağı düşünülmektedir. Kesintilerin

⁵ Düşük-orta-yüksek şeklinde riske göre farklılaştırılmış portföy oluşumlarına örnek vermek gerekirse 1. Düşük Risk- Sabit getirili menkul kıymet oranı fazla (%80 Tahvil-Bono-Kira Sertifikası, %15 BIST, %5 Girişim Sermayesi Fonu gibi diğer), 2. Orta Risk- (%50 Tahvil-Bono-Kira Getirisi, %30 BIST, %20 Girişim Sermayesi fonu gibi diğer), 3. Yüksek Risk(%30 Tahvil-Bono-Kira Sertifikası, %45 BIST, %25 Girişim Sermayesi Fonu gibi diğer)

toplam fon tutarına oranı ve Fon İşletim Gider Kesintisi (FİGK) bünyesindeki kesinti tür sayısı bu tedbirin temel performans gösterge değişkenleridir.

Tedbirin hayata geçmesi için ilk olarak BES'te yapılan kesintilerin azaltılması amacıyla SEDDK koordinasyonunda çalışma yapılması gerekmektedir. Devamında yapılacak mevzuat değişikliğiyle başlangıç aşamasında maktu (örneğin: segmente göre peşin, taksitli, ertelenmiş, üst sınırı olan yönetim gider kesintisi) bir tutar kesinti yapılması, devamında yapılacak kesintilerin ise birikim tutarına ve ödenen katkı payı tutarına bağlı olarak iskonto edilerek FİGK üzerinden kesinti yapılması için çalışma yapılması gerekmektedir.

Bunun yanında BES ve OKS sistemin karmaşıklığının yarattığı diğer bazı sorunlar da bulunmaktadır. Katılımcılar nezdinde yapılan birçok anket çalışmasının sonuçları ve katılımcıların CİMER dâhil çeşitli iletişim mecraları üzerinden ilgili kurumlara ilettikleri şikâyet, öneri ve bilgi talepleri, ülkemiz emeklilik sisteminin yapısının ve işleyişinin yeterince anlaşılmadığını ve sistemin oldukça karmaşık olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

BES ve OKS düzenlemeleri iç içe geçmiş düzenlemeler şeklinde tasarlanmıştır. Emeklilik plan rejimi karmaşıklık düzeyini artırmaktadır. Şirketlerin katılımcılardan yaptıkları kesintilere ilişkin rejim oldukça karmaşıktır ve performans bazlı değildir. Katılımcıların ortalama finansal okuryazarlığı bu karmaşık yapıyı anlamak için yeterli değildir.

Davranışsal iktisadın temel yaklaşımı olan “basit güzeldir” ilkesinin benimsenmesi, tasarımın uçtan-uca değer zinciri gözetilerek, literatürde bahsi geçen “sistem yaklaşımı” esas alınarak güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çerçevede, mevzuatta iç içe geçmiş bulunan BES ve OKS'ye ilişkin düzenlemelerin ayrıştırılarak mevzuatın yalın ve anlaşılır hale getirilmesi, plan rejiminin terkedilerek sözleşme bazlı parametrik sisteme geçilmesi, kesinti rejiminin basitleştirilerek “sabit kesinti (tüm fonlar için) + performans kesintisi (aktif yönetilen fonlar için)” şeklinde tek bir formül kullanılması, devlet katkısı rejiminin daha anlaşılır hale getirilmesi, katılımcıları bilgilendirme hizmetlerinin etkili şekilde sunulması sağlanabilir.

5.1.1.7. Fonların Uzun Dönem Bakım Teminatına Dönüştürülme İmkânı

BES sistemine dâhil olan katılımcıların, emeklilik dönemi için ek gelir elde etmek üzere biriktirdiği fonlar kişilerin isteğine bağlı olarak uzun dönem bakım teminatına dönüştürülecektir.

Uzun dönem bakım teminatına dönüştürülme talep sayısı bu tedbirin temel performans göstergesidir.

Tedbirin temel amacı BES'te yaş ve yıl şartını dolduran kişilerin fonlarını tasarruf sisteminde tutmalarını sağlayarak, 2050'li yıllara gelindiğinde yaşlanma nedeniyle kamu üzerinde oluşabilecek yükün bugünden alınan önlemler sayesinde yönetilebilir hale getirilmesidir. Ülkemizde yaşlı nüfus oranının hızla artması nedeniyle 2050 yılından sonra yaşlı bakımı konusu ülkemiz için önemli bir risk unsuru haline gelecektir. Mevcut durumda uzun süreli bakım ihtiyacına yönelik, Bakanlıklar ve çeşitli kamu kurumları aracılığıyla, belirlenen kriterlere uygun olan, genelde düşük gelir grubuna mensup kişilerin dönemsel ihtiyaçları nakit yardım yoluyla karşılanmaktadır. Emeklilik dönemi sonrası kamu sağlık sistemi, sağlık ihtiyaçlarına; kamu emeklilik sistemi, emeklilik dönemindeki gelir ihtiyacına; BES ise kamu emeklilik sisteminin yanında ek gelir ihtiyacına yanıt vermektedir. Uzun süreli bakım ihtiyacı ise hiçbir yapı içinde sistematik olarak karşılanmamaktadır.

Tedbirin hayata geçmesi için SEEDK koordinasyonunda BES sistemine dâhil olan katılımcıların, emeklilik dönemi için ek gelir elde etmek üzere biriktirdiği fonların kişilerin isteğine bağlı olarak uzun dönem bakım teminatına dönüştürülmesi halinde ülkemizin önemli bir risk unsuru olan yaşlı bakımı konusunda devlet, özel sektör ve vatandaş üçlüsünün bir arada olduğu sürdürülebilir ve cazip bir model tasarlanacaktır. Devamında uzun süreli bakım sigortası için tasarlanan model için birincil ve ikincil düzenleme çalışmaları yapılacaktır.

5.1.1.8. Emekliliğe Hak Kazanma Koşullarına Yönelik Düzenlemeler Çerçevesindeki Kıdem Tazminatlarının BES'e Aktarımı

Emekliliğe hak kazanma koşullarına yönelik düzenlemeler kapsamında emeklilik sürecinde kıdem tazminatlarının BES'e aktarımını teşvik edecek sigorta çözümleri sunulacaktır.

Tedbirin temel amacı söz konusu düzenlemeler sonrasında şirketlerin karşılaşılabileceği sorunları azaltmak ve sigorta sektörüne ilave kaynak ve katılımcı girişi sağlanmasıdır. Kıdem tazminatını BES'e aktaran kişi sayısı temel performans gösterge değişkenidir.

Tedbirin gerektirdiği ilk adımlardan biri isteyen çalışanların emekli olmaları durumunda kıdem tazminatlarını peşin olarak almayarak bu tutarları emeklilik sigorta şirketlerine yatırmalarının sağlanmasıdır. Ayrıca bu tutarların ödemesi şirketler tarafından taksitli bir

şekilde (24 aya yayılabilir) sigorta şirketlerine ya da devlete ödenmesi sağlanacaktır. Bir diğer husus çalışanlar açısından kıdem tazminatı ödemelerine devlet garantisi gelmesidir. Ek olarak bu uygulamayı teşvik etmek amacıyla söz konusu tutarlara devlet katkısı (yüzde 30 gibi) uygulaması getirilebilir.

5.1.1.9. Dayanıklı Tüketimden BES'e Aktarım

Bireysel kredilerle (konut hariç tüketici kredileri ve bireysel kredi kartları) yapılacak yarı dayanıklı-dayanıklı mal satın alımlarında harcamaların belirlenen oranı üzerinden hanehalkından alınarak BES'e aktarılması sağlanacaktır.

Bireylere harcama yaparken tasarruf da yapma alışkanlığı kazandırılması bu tedbirin temel amacıdır.

5.1.2. Katılım Finans ile İlgili Tedbirler

Yastıkaltı birikimlerin sisteme kazandırılması ve finansal kapsayıcılığın artırılması amacıyla hanehalkına ve firmalara yönelik katılım finans ürünleri geliştirilecektir. Bu politika kapsamında uygulanması planlanan tedbir önerileri aşağıda verilmektedir.

5.1.2.1. Yeni Faizsiz Finansal Ürünler Geliştirilmesi

Hanehalkının finansal sistem dışındaki varlıklarını finansal sisteme yönlendirmeye ikna edecek ölçüde getiri oranı sunacak faizsiz finansal ürünler geliştirilecektir.

Çeşitli anket ve çalışmalar, hanehalkının finansal sistem dışında yer alan altın, gayrimenkul ve taşıt gibi tasarruf araçlarına yönelik eğiliminde finansal sistem içinde yüksek getiri imkânı sunan ve/veya faizsiz finansal ürünlerin sunulmaması olduğunu ortaya koymaktadır. Tedbirin temel amacı finansal kapsayıcılığın artırılması ve yastık altı birikimlerin katılım finans ilke ve standartları çerçevesinde sisteme kazandırılmasıdır. Katılım esaslı yeni finansal ürün sayısı ve katılım esaslı yeni finansal ürünleri kullanan kişi sayısı ve katılım esaslı yeni finansal ürünlerin ortalama getiri oranları bu politikanın temel performans göstergelerindedir.

Tedbir için atılması gereken adımlardan ilki hanehalkı getiri ve yatırım beklentilerine ilişkin analiz çalışması yürütülmesi, ikincisi mevcut durumda, kayıt dışı (yastıkaltı) birikimlere ilişkin projeksiyon çalışması yürütülmesi ve kayıt dışına yönelimin engellenmesine ilişkin politikalar oluşturulmasıdır. Sonrasında katılım finansın, yastıkaltı birikimlerin sisteme

kazandırılma potansiyeline ilişkin çalışma yapılması ve son olarak da hanehalkının yatırım ve getiri beklentilerine yönelik katılım finans esaslı finansal ürünler geliştirilmesi gerekmektedir.

5.1.2.2. Hac ve Umre Fonunun Kurulması

Küçük tasarruf sahiplerinin hac ve umre ibadetlerini yerine getirmek üzere, tüzel kişiliği haiz Hac ve Umre Fonunun kurulmasına ilişkin çalışmalar ve gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

Hac ve/veya umre ibadetlerini yerine getirmek için birikim yapan hanehalkının büyük çoğunluğu, tasarruflarını, yastıkaltı altın ve/veya dövizde değerlendirerek sistem dışında tutmaktadır. Tedbirin temel amacı yastıkaltı birikimlerin sisteme kazandırılarak tasarruf eğiliminin artırılması ve vatandaşların hac ve umre vecibelerini yerine getirilmesine imkân sağlanmasıdır. Hac/Umre Fonu katılımcı sayısı, hac/umre fon miktarı değişkenleri ve hac/umre fon getirileri bu tedbirin temel performans göstergeleri olarak düşünülebilir.

Tedbir çerçevesinde atılacak adımlar ilk olarak hac ve umre maliyetlerine ilişkin araştırma yapılarak, yıllık aday sayıları üzerinden bir projeksiyonun oluşturulması ve ikinci olarak hac ve/veya umre adaylarının birikimlerine ilişkin araştırma yapılmasıdır. Sonrasında hac ve/veya umreye gitmeyi planlayan adayların, zamanlamalarına göre çeşitlendirilmiş fon stratejilerinin geliştirilmesi, bu fonların katılım finans ilke ve standartları çerçevesinde nemalandırılmasına ilişkin çalışmalar yapılması ve dünya uygulamaları da göz önünde bulundurularak hac-umre fonlarının kurulması tasarlanmıştır.

5.1.2.3. Kira Sertifikası İhracı ile Altyapı Yatırımlarının Finansmanı

Gelir getiren kamu altyapı yatırımlarının finansmanının risk-paylaşımına dayalı kira sertifikası ihracı üzerinden sağlanması için yeni bir finansal ürün modeli geliştirilecektir.

Yurtiçi tasarrufların düşük olması ve sermaye piyasasında yenilikçi ürün eksikliği gibi sebeplerle doğrudan kamu yatırımları ve kamu-özel işbirliği projelerinin finansmanında yurtdışından temin edilen sendikasyon kredileri öne çıkmaktadır. Son dönemde risk primlerinin artması ve kur hareketlerinin de etkisiyle altyapı projelerinin finansmanına yönelik kredi maliyetleri artmaktadır. Dolayısıyla, kamu altyapı yatırımlarının finansmanı, kamu açısından bilanço yükümlülüğü oluşturmayacak şekilde yurtiçi tasarrufları risk-paylaşımına dayalı kira sertifikası ihracı üzerinden sağlanabilirse, genel devlet borçlanma gereğinin önemli ölçüde azaltılacağı değerlendirilmektedir. Öte yandan, faiz hassasiyeti olan hanehalkının tasarrufları da yatırımlara entegre edilebilecektir.

Risk paylaşımına dayalı finansal ürünlerin kamu altyapı yatırım harcamaları içindeki oranı bu tedbirin temel performans göstergesidir.

Tedbir kapsamında atılması gereken ilk adım mevcut durum analizinin yapılmasıdır. İkinci olarak ise kamunun önümüzdeki dönemde gerçekleştirmeyi planladığı altyapı yatırımlarının finansmanı kapsamında ihtiyaç duyulan finansal kaynağa ilişkin projeksiyon çalışması gerekecektir. Son olarak Türkiye finans piyasası dinamikleri ve yatırımcı davranışları dikkate alınarak kamu altyapı yatırımlarının finansmanı kapsamında risk paylaşımına dayalı finansal ürün modeli geliştirilecektir.

5.1.2.4. Kitle Fonlaması Modeline Dayalı Finansal Ürünler Geliştirilmesi

Küçük ve orta büyüklükteki işletme (KOBİ)'lerin işletme sermayesi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla murabaha (vadeli alım-satım), karz-ı hasen (karşılıksız borç) ve vekâlet gibi katılım esaslı finansal sözleşmeler kullanılarak kitle fonlaması modeline dayalı finansal ürünler geliştirilecektir.

Birikimlerin sisteme kazandırılması ve finansal kapsayıcılığın artırılarak yurtiçi tasarrufların daha etkin bir şekilde kullanılması amacıyla hanehalkına ve firmalara yönelik katılım finans ürünleri geliştirilmesi ve küçük tasarrufların finansal sisteme kazandırılarak KOBİ'lerin alternatif finansman kaynağına erişiminin sağlanması bu tedbirin temel amacıdır. KOBİ'lerin bankacılık dışı finansa erişim oranı bu tedbirin başarısının ölçülmesinde kullanılacak olan temel performans göstergesidir.

Tedbir çerçevesinde ilk olarak KOBİ'lerin finansman ihtiyacı ve finansa erişimindeki temel kısıtlar analiz edilecektir. İkinci olarak KOBİ'lerin finansa erişiminde atıl kalan küçük tasarrufların potansiyel katkılarına ilişkin bir projeksiyon oluşturulacaktır. Üçüncü olarak KOBİ'lerin işletme sermayesi kapsamında ihtiyaçları doğrultusunda katılım esaslı finansal sözleşmelere dayalı kitle fonlaması ürün çeşitleri ile bunlara ilişkin fonlama süreçleri geliştirilecektir.

5.1.2.5. Karz-ı Hasene (Karşılıksız Borç) Dayalı Sandıklar Kurulması

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)'ne bağlı il oda ve borsaları ile mesleki kuruluşlarda karz-ı hasene dayalı sandıklar kurulacaktır.

KOBİ ve mikro ölçekli işletmelerin, kriz dönemlerinde karşı karşıya kaldıkları en önemli sorunlardan bir tanesi nakit akımlarındaki bozulmalardır. Bu dönemlerde, şirketlerin zorunlu ödemelerini karşılayarak mali durumunu toparlayabilmesi ve faaliyetlerini sürdürebilmesi için kısa çalışma ödeneği vb. gibi destek paketleri kamu tarafından uygulamaya konmaktadır. Kamu kesiminin önümüzdeki dönemde de KOBİ'lerin finansmana erişimi ve nakit akımlarına yönelik destek programlarının devam etmesi beklenmekle birlikte, işletmelere yönelik sosyal finans imkânlarından da faydalanılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Karz-1 hasen uygulamalarının KOBİ'lerin finansmana erişiminde ve nakit akımları kaynaklı yükleri hafifletmesinde önemli katkısının olma potansiyeli bulunmaktadır. Bu bağlamda, ilave kaynak oluşturularak kamu borç yükünün hafifletilmesi bu tedbirin temel amacıdır. Karz-1 hasen sandıklarından temin edilen fon miktarı bu tedbirin temel başarı ölçütü olarak kullanılabilir olan performans göstergesidir.

Söz konusu tedbir için ilk olarak KOBİ'lerin zorunlu ödemelerine ilişkin bir envanter çalışması oluşturulacaktır. İkinci olarak, KOBİ'lerin mali kırılganlıklarına ilişkin analiz yapılacaktır. Üçüncü olarak meslek birliklerinde kurulacak olan karz-1 hasen sandığına katılım bedeli için tutarlar belirlenecektir. Son olarak ise, Karz-1 hasen sandıklarından fon temin edebilme kriterleri belirlenecektir.

5.1.3. Finansal Okuryazarlığın Artırılması İçin Tasarlanan Önlemler

Finansal okuryazarlığın artırılması amacıyla hanehalkı ve firmalarda tasarruf yapma farkındalığı sağlanacak ve finansal tasarruf araçlarına, aile bütçesi ve risk yönetimine yönelik bilgi düzeyi dijital platformlar da kullanılarak artırılacaktır. Bu politika kapsamında uygulanması planlanan tedbir önerileri aşağıda verilmektedir.

5.1.3.1. Danışmanlık ve Eğitim Hizmeti Verilmesi

Aile bütçesi yönetimi, tasarruf ve yatırım araçları ile risk yönetimi konularında danışmanlık ve eğitim hizmeti verilecektir.

Danışmanlık ve eğitim hizmeti alan kişi sayısı ve danışmanlık hizmetinin etkinlik performans skoru bu tedbirin temel performans göstergeleri olarak düşünülmüştür.

Tedbir çerçevesinde ilk olarak bireylerin ve hanehalkının eğitim ihtiyacının belirlenmesi için durum analizi yapılacak ve en çok ihtiyaç duyulan eğitim konuları

belirlenecektir. Sonrasında kurumlar arası işbirliği yapılarak konunun uzmanlarından yararlanılarak eğitim programları hazırlanacaktır. Üçüncü olarak bütüncül yaklaşımla standart eğitim programları uygulanacaktır. Kamu ve özel kurum ve kuruluşlarca hizmet içi eğitim kapsamında finans yönetimi, emekliliğe finansal olarak hazırlık vb. konularda iş yerinde eğitimler verilecektir. Son olarak uygulanan eğitimlerin etkinlik analizi yapılacaktır.

5.1.3.2. Finansal Sosyalleşmelerinin Artırılması

Finansal sisteme küçük yaşlardan itibaren dâhil olmak, finans eğitimini erken yaşlarda kazanmak, tasarruf ve yatırım konularında bilinçli olmak amacıyla başta sosyalleşme araçları (okul, sosyal medya, internet vb.) ve rol model ebeveynler vasıtasıyla çocukların finansal sosyalleşmeleri artırılacaktır.

Çocuk ve gençlerin görerek ve rol model alarak öğrenmeleri yoluyla finansal sosyalleşmelerinin artırılması bu tedbirin temel hedefidir. Finansal okuryazarlık eğitimi alan kişi sayısı ve sosyal medya aracılığı ile finansal okuryazarlık düzeyinin artırılmasına yönelik program sayısı bu tedbirin temel performans göstergesidir.

Bu tedbirin hayata geçmesi için ilk olarak kurum ve kuruluşların işbirliği ile aile ve eğitici eğitimleri yoluyla rol model olma üzerinde farkındalık yaratılacaktır. Devamında, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet ve özel okullarda finansal okuryazarlık dersi zorunlu hale getirilecektir. Sonrasında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı halk eğitim merkezlerinde, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı toplum merkezlerinde, STK'lar tarafından yaygın eğitim kapsamında kurumlar arası işbirliği ile uzmanlarca hazırlanan standart finansal okuryazarlık eğitimi verilecektir. Son olarak, sosyal medya aracılığı ile finansal okuryazarlık düzeyinin artırılmasına yönelik programlar yapılacaktır.

5.1.3.3. Elektronik Ortam için Finansal Eğitim İçerikleri Hazırlanması

Tüm eğitim, yaş ve gelir grubundan kişilere ulaşacak şekilde elektronik ortamda ücretsiz olarak finansal eğitim içerikleri sunularak hanehalkı ve firmalara tasarruf etme alışkanlıkları kazandırılacaktır.

Finansal okuryazarlık düzeyinin artırılması bu tedbirin temel hedefidir. Finansal okuryazarlık eğitimi alan kişi sayısı bu tedbirin başarı ölçütünde kullanılacak temel performans göstergesidir.

Tedbir çerçevesinde ilk olarak tasarruf etme alışkanlığını küçük yaştan başlayarak topluma kazandırmak amacıyla, Dünya Tasarruf Günü gibi özel günlerde okullarda finansal okuryazarlık kapsamında hazırlanan eğitim videoları yayımlanacak ve ulusal çapta okullar arası “tasarruf etme” konulu resim, kompozisyon vb. ödüllü yarışmalar düzenlenecektir. Sonrasında ise bazı liselerimizde bu ders bulunmakla birlikte konuya ilişkin öğretmen açığı bulunduğundan öğretmenlere finansal okuryazarlık eğitimleri verilecektir. Üçüncü olarak üniversitelerin tüm bölümlerinde temel finans eğitimi verilmesi sağlanacaktır. Dördüncü olarak finansal okuryazarlıkla ilgili tanıtım filmleri ve kamu spotları hazırlanacak ve finansal okuryazarlık bilincinin artırılmasına yönelik web sitesi hazırlanacaktır. Son olarak, dijital finansal hizmetler sağlayan banka dışı kuruluşlara yönelik etkin düzenleme ve gözetim çerçevesi ve mevzuat geliştirilecektir.

5.1.3.4. Finansal Kapsayıcılık Kurumunun Kurulması

Finansal okuryazarlığın artırılması amacıyla hanehalkı ve firmalarda tasarruf yapma farkındalığının sağlanması ve finansal tasarruf araçlarına, aile bütçesi ve risk yönetimine yönelik bilgi düzeyinin dijital platformlar da kullanılarak artırılması politikasına hizmet edeceği öngörülen bir diğer tedbir önerisi ise Finansal Kapsayıcılık Kurumunun kurulmasıdır. Bireylerin ekonomik refahının artması, yatırımcı tabanının genişlemesi, finansal sektöre nitelikli işgücü sağlanması, finansal piyasaların büyümesi ve derinleşmesi bu tedbir ortaya konurken güdülen temel amaçtır.

Bu kurumun temellerinin atılması için gerekli faaliyetler Finansal Kapsayıcılık Kurumunun kurulmasına ilişkin birincil ve ikincil düzenlemeler yapılması ve Finansal Erişim, Finansal Eğitim ve Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanmasıdır.

5.1.4. Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine İlişkin Tedbirler

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin projelerin finansmanı amacıyla menkul kıymetlere dayalı finansal ürünler geliştirilecek ve yaygınlaştırılacaktır. Bu politika kapsamında uygulanması planlanan tedbir önerileri aşağıda verilmektedir.

5.1.4.1. Portföylerde Yeşil Tahvil Bulundurma Zorunluluğu

Sermaye piyasasında faaliyet gösteren portföy yönetim şirketleri ve emeklilik fonlarının yönetmiş oldukları fon varlıklarının belirli bir yüzdesinin yeşil tahvil, kira sertifikası ve benzeri menkul kıymetlerden oluşması yasal zorunluluk haline getirilecektir.

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin projelerin finansmanı kapsamında finansal ürün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması bu tedbirin temel amacıdır. Çevresel, sosyal ve yönetişimsel (ESG-Environmental, social and governance) etiketli menkul kıymet ihraç hacmi ve tematik yatırım fonlarının sayısı ve büyüklüğü bu tedbirin etki analizlerinde kullanılacak olan temel performans göstergeleridir.

Bu tedbirin uygulanma faaliyetleri çerçevesinde Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda hayata geçirmeyi planladığı yatırımlara ilişkin projeksiyon çalışması yapılacaktır. Sonrasında Türkiye'de ihraç edilen sürdürülebilir menkul kıymetlere ve tematik fonlara ilişkin mevcut durum analizi yapılacaktır. Ek olarak paydaşların görüşleri doğrultusunda mevcut mevzuata ilişkin ilgili değişiklikler yapılacaktır.

5.1.4.2. Sürdürülebilir Kalkınma Yatırımlarının Finansmanı

Başta yeşil tahvil ve kira sertifikaları olmak üzere, sürdürülebilir kalkınma yatırımlarının finansmanı kapsamında ihraç edilen menkul kıymetlere ilişkin ikinci taraf görüşü ve yönetim mekanizmasından kaynaklanan ilave maliyetleri azaltıcı destek mekanizmaları hayata geçirilecektir.

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin projelerin finansmanı kapsamında finansal ürün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması bu tedbirin temel hedefidir. Bu tedbir için de bir önceki tedbir gibi yeşil, sürdürülebilir vb. etiketli menkul kıymet ihraç hacmi ve tematik yatırım fonlarının sayısı ve büyüklüğü performans göstergeleridir.

Bu tedbirin uygulanması kapsamında Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda hayata geçirmeyi planladığı yatırımlara ilişkin projeksiyon çalışması yapılacaktır. Ayrıca Türkiye'de ihraç edilen sürdürülebilir menkul kıymetlere ve tematik fonlara ilişkin mevcut durum analizi yapılacaktır. Ek olarak destek mekanizmasına ilişkin etki analizi yapılacaktır. Nihai olarak ise, paydaşların görüşleri doğrultusunda mevcut mevzuata ilişkin ilgili değişiklikler yapılacaktır.

5.1.4.3. Yeşil/Sosyal/Sürdürülebilir Yatırım Fonlarının Kurulması ve Desteklenmesi

Türkiye’ de faaliyet gösterecek yeşil/sosyal/sürdürülebilir vb. gibi ESG uyumlu tematik yatırım fonlarının kurulması ve bu fonların pazar paylarının artırılması yönünde gerekli teşvikler uygulanacaktır.

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin projelerin finansmanı kapsamında finansal ürün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması bu tedbirin temel amacıdır. Sürdürülebilir, yeşil, sosyal, sürdürülebilir vb. gibi ESG kriterlerine uyumlu menkul kıymet ihraç hacmi ve tematik yatırım fonlarının sayısı ve büyüklüğü bu tedbir için temel performans göstergeleridir.

Bu tedbirin uygulanması kapsamında BİST “Yeşil Menkul Kıymet Endeksi”, “Sosyal Menkul Kıymet Endeksi” ve/veya “Sürdürülebilir Menkul Kıymet Endeksi” oluşturulmak suretiyle standart emeklilik yatırım fonları ve devlet katkısı fonları gibi yatırım fonlarına portföy büyüklüklerinin asgari bir oranında söz konusu endekslerde yer alan yeşil/sosyal/sürdürülebilir etiketli menkul kıymetlere yatırım yapma zorunluluğu getirilecektir. Bir diğer faaliyet ise yeşil/sosyal/sürdürülebilir vb. gibi ESG kriterlerine uyumlu menkul kıymet ihraçlarını konvansiyonel ihraçlara göre daha çekici kılmak ve gelişmelerini sağlamak için söz konusu ihraçlar için SPK Kurul ücretini azaltmak olarak tasarlanmıştır.

5.1.4.4. Sürdürülebilirliğe Yönelik Faaliyetlerin Özendirilmesi

Sorumlu Üretim ve Tüketim başlıklı 12. Sürdürülebilir Kalkınma Amacı (SKA-12) kapsamında, sorumlu tüketimin alt boyutları olan enerji tasarrufu, su tasarrufu, atığı azaltma, geri dönüşüm, ikinci el ürün satın almak, tamir etmek, bisiklet ve yürüyüşü özendirmek, toplu taşıma kullanımını ve yerel ürün tüketimini artırmaya yönelik tüketim davranışları toplumda ana akım haline getirilecektir.

Sorumlu tüketim davranışlarının toplumda ana akım haline getirilmesi bu tedbir paketinin temel hedefidir. Madde ayak izi, kişi başına düşen madde ayak izi ve GSYH başına madde ayak izi, gıda kaybı endeksi ve gıda atık endeksi, ulusal geri dönüşüm oranı, geri dönüştürülmüş malzemenin ton miktarı gibi değişkenler bu tedbirin temel performans göstergeleri olarak kullanılabilir.

Bu tedbir ile ilgili faaliyetler kapsamında ilk olarak hanehalkı sürdürülebilir tüketim davranışlarına yönelik tüketici araştırması yapılarak, hangi davranışların ne düzeyde benimsendiği, nedenleri, istenen davranışların kolaylaştırıcıları ve engelleri tespit edilecektir.

Araştırma bulgularına göre, istenen sürdürülebilir tüketim davranışlarını harekete geçirecek stratejiler belirlenecektir.

5.1.4.5. Atıkların Azaltılmasının Sağlanması

İsrafa yol açan davranışların azaltılması yoluyla kaynakların verimli kullanılması ve atıkların azaltılması sağlanacaktır.

Kaynakların verimli kullanılması ve atıkların azaltılması bu tedbir ortaya konurken güdülen temel amaçtır.

Bu tedbir için ilk olarak hanehalkı israf davranışlarını ölçen bir anket yapılacaktır. Sonrasında bu anket yardımıyla israfa neden olan ekonomik, demografik, davranışsal, psikografik vb. faktörler konusunda bir araştırma yapılacaktır. Devamında bu araştırma bulgularına dayanarak, israf davranışını azaltacak/önleyecek tedbirler belirlenecektir. Son olarak bu tedbirlere yönelik düzenlemeler yapılacaktır.

5.1.4.6. Aşırı Kaynak Kullanımını Azaltmaya Yönelik Tedbirler

Dayanıklılığı, yeniden kullanımı, malzeme ve kaynak verimliliği ile geri dönüşümü ve enerji verimliliği gibi özellikleriyle israfı ve aşırı kaynak kullanımını azaltan sürdürülebilir ürünlerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.

Sürdürülebilir ürünlerin Türkiye pazarında ana akım haline getirilmesi bu tedbirin temel amacıdır. Bu politikanın etki analizinde sürdürülebilir ürünlerin Türkiye'deki pazar payında gerçekleşen değişiklik temel performans ölçütü olarak kullanılabilir.

Tedbir faaliyetleri çerçevesinde AB Sürdürülebilir Ürün İniyatifine uyum planı hazırlanacaktır. Ek olarak kamuda satın alımlar sürdürülebilir ürünlere yönlendirilecektir.

5.1.4.7. Döngüsel Ekonomiye Yönelik Eğitim Programları

Sürdürülebilirlik okuryazarlığı dersi müfredata, kurumlarda çalışan eğitim programlarına ve belediyelerin eğitim programlarına dâhil edilecektir.

Sürdürülebilir kalkınma amaçları ve sürdürülebilirlik kavramının çevresel, toplumsal ve ekonomik boyutları hakkında toplumda bilgi düzeyinin artırılması ve hanelerde, işletmelerde ve kamuda sürdürülebilir davranışların yaygınlaştırılması bu tedbir hazırlanırken güdülen temel

amaçtır. Eğitim verilen öğrenci ve çalışan sayıları tedbirin performans göstergeleri olarak belirlenmiştir.

Bu tedbir ile ilgili faaliyetler kapsamında K12 müfredatlarına zorunlu bir ders olarak sürdürülebilirlik okuryazarlığı eklenecektir. Bu ders etkileşimli, oyun ve/veya proje temelli zorunlu ders olarak tasarlanacaktır. Üniversitelerde her bölüm öğrencisinin zorunlu ders olarak sürdürülebilirlik okuryazarlığı dersi alması sağlanacaktır. Son olarak işyerlerinde sürdürülebilirlik okuryazarlığı eğitimlerini zorunlu hale getirilecektir.

5.1.5. Vergi Sistemi ve Kamu Fonlaması ile İlgili Tedbirler

Vergi sisteminin etkinliği sağlanarak kamu tasarrufları artırılacak ve tasarruflar katma değeri yüksek sektörler yönlendirilecektir. Bu politika kapsamında uygulanması planlanan tedbir önerileri aşağıda verilmektedir.

5.1.5.1. Vergi Denetiminde Makine Öğrenmesi

Makine öğrenmesi yöntemleri ve istatistiksel yöntemler kullanılarak vergi kaybına sebep olan kişi ve kurumlar tespit edilecek ve vergi denetiminin bu yöntemlerin ışığında yapılması sağlanacaktır.

Veri bilimi metodlarıyla vergi kaybının azaltılması bu tedbirin temel amacıdır. Kayıp vergi oranı ve birim vergi toplama maliyeti bu tedbirin temel performans göstergesidir.

Bu tedbir ile ilgili faaliyetler kapsamında vergi denetimini veri biliminden ve makine öğrenmesi tekniklerinden yararlanarak yapacak yeni bir birim oluşturulacaktır. Bu yeni metodlardan yararlanarak vergi kaybına neden olma olasılığı yüksek olan kişi ve kurumları tespit eden sistemler geliştirilecektir. Ayrıca eldeki kaynakları (örneğin vergi memurlarını) vergi tahsilatını en yükseğe çıkaracak şekilde organize eden optimizasyon modelleri geliştirilecektir.

5.1.5.2. Şirketlerin Para Transferlerinde Elektronik Sistemleri Kullanma Zorunluluğu

Şirketlerin para transferlerinde elektronik sistemleri kullanma zorunluluğu artırılarak vergi kaybı azaltılacaktır.

Kayıp vergi oranındaki azalma bu tedbirin temel performans göstergesidir.

Bu tedbir çerçevesinde atılacak adım tahsilat ve ödemelerde banka, PTT ve özel finans kurumlarının kullanılma zorunluluğu limitinin güncel olarak günlük 7.000 TL olan sınırın altına düşürülmesidir.

5.1.6. Tasarrufların İhracatı Artıran Alanlara Yönlendirilmesi

Bankalar aracılığıyla tasarruflar verimliliği, üretimi ve ihracatı arttıran alanlara yönlendirilecektir.

Bu politika, ülke ekonomisinin rekabet gücünü artırarak uluslararası piyasalardaki konumunu güçlendirmeyi ve sürdürülebilir bir büyüme sağlamayı amaçlamaktadır.

5.1.6.1. TCMB'nin İhracat Desteği

TCMB aracılığı ile yatırıma ve ihracata yönelik kredi veren bankalara ucuz ve uzun vadeli kredi sağlanacaktır.

Bankaların verimliliği, üretimi ve ihracatı arttıran alanlara yönelik kredi vermesinin teşvik edilmesi bu tedbirin temel amacıdır. Uzun vadeli kredi aracıyla fonlanan kredi miktarı ve ihracat ve yatırım kredilerinin toplam krediler içindeki oranı bu tedbirin temel performans göstergelerindedir.

Tedbir çerçevesinde ilk olarak TCMB tarafından bankalara sağlanmak üzere Avrupa Merkez Bankası'na uygulanan Hedeflenen Daha Uzun Vadeli Yeniden Finansman İşlemleri (Targeted Longer-term Refinancing Operations) gibi uzun vadeli kredi aracı oluşturulacaktır. Bankaların seçilmiş alanlarda verdikleri kredilere göre faydalanabilecekleri kredi faizini belirleyecek olan banka performans göstergeleri oluşturulacaktır. Kredi faizini belirleyecek olan performans göstergelerinin takibini yapacak sistemler oluşturulacaktır.

5.1.7. Tasarrufların Kamunun Sosyal Destek İçerikli Harcamalarında Kullanımı

Tasarrufların kamunun sosyal destek içerikli harcamalarında kullanımına yönelik mekanizmalar geliştirilecektir.

Kamunun sosyal hizmet harcamalarının bir kısmının alternatif sosyal finans araçları ile sağlanması, kamu finansman yükünün de azalmasına katkıda bulunacaktır. Bu politika ile kamu borç yükünün hafifletilmesi ve sosyal yardımlaşmanın artırılması hedeflenmektedir.

5.1.7.1. Belediye Kitle Fonlama Kampanyaları

Kamunun sosyal destek faaliyetleri kapsamında bağışa dayalı belediye kitle fonlama kampanyaları oluşturulacaktır.

Kamu kesiminin sosyal harcamalarındaki artışa karşın önümüzdeki dönemde sosyal finans uygulamalarına yönelik ihtiyacın artacağı öngörülmektedir. Belediyelerin sosyal destek faaliyetleri kapsamında, SMA gibi özel hastalık masraflarına, ihtiyaç sahiplerinin temel gıda ve barınma ihtiyaçlarına yönelik valilik onaylı bağışa dayalı kitle fonlaması platformları kurulmasının sosyal finansın gelişimine katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir.

Kamu borç yükünün hafifletilmesi ve sosyal yardımlaşma yoluyla ilave kaynak oluşturulması bu tedbirin temel amacıdır.

Bu tedbir hayata geçerse uygulanacak faaliyetler çerçevesinde ilk olarak kamunun sosyal destek harcamalarına ilişkin mevcut durum analizi yapılacaktır. Paydaşların görüşleri doğrultusunda gerekli düzenlemelere ilişkin taslak mevzuat çalışması hazırlanacaktır. Türkiye Belediyeler Birliğinin bünyesinde bağışa dayalı kitle fonlaması platformu kurulacaktır. Türkiye Belediyeler Birliğinin bünyesinde kampanya değerlendirme komitesi oluşturulacaktır.

5.1.8. Sermaye Piyasaları ile İlgili Önlemler

Harcama öncesinde tasarruf etme davranışı desteklenecek, Hedefli Yatırım Hesabı mevzuatta tanımlanacak, çalışanların emekliliğe yönelik tasarruflarının artırılması teşvik edilecek ve bağımsız yatırım danışmanlığı hayata geçirilecektir. Bu politika kapsamında uygulanması planlanan tedbir önerileri aşağıda verilmektedir.

5.1.8.1. Çalışanlara Pay Edindirme

Çalışanlara pay edindirme planlarının emeklilik planlarıyla birlikte uygulamaya konulması için halka açık şirketlere yönelik düzenleme yapılacak ve bu programlar için vergi teşviki sağlanacaktır.

Çalışanların emekliliğe yönelik tasarruflarının artırılması ve sermayenin tabana yayılmasına katkı sağlanması bu tedbir önerisinin temel amacıdır.

Tedbir kapsamında ilk olarak çalışanlara pay edindirme planlarının emeklilik planlarıyla birlikte uygulamaya konulması için Tebliğ çalışması yapılacaktır. İkinci olarak vergi teşviki için düzenleme yapılacaktır.

5.1.8.2. Bağımsız Yatırım Danışmanlığı

Bağımsız yatırım danışmanlığı müessesesi kurulacaktır. Türkiye’de yatırımcıların bağımsız, güvenilir ve sürekli finansal bilgi, tavsiye ve danışmanlığa erişim sağlaması bu tedbirin temel amacıdır.

Tedbir kapsamında ilk olarak yatırım danışmanı olabilmenin koşulları SPK tarafından belirlenecektir. Yurt dışı uygulamalarında olduğu gibi (ABD ve Hindistan başarılı uygulamalara sahip ülkelerdir) bağımsız yatırım danışmanlarının yetkilendirilmesi ve denetlenmesi için SPK’ya bağlı olarak çalışacak ayrı bir kurum kurulacaktır.

5.1.8.3. Kolektif Yatırım Kuruluşlarının Geliştirilmesi

Kolektif yatırım kuruluşlarının gelişimi desteklenecektir.

Birikim sahiplerinin profillerine ve beklentilerine uygun ürünlere yönlendirmelerinin sağlanması, vadenin uzatılması, sınırlı yurtiçi tasarrufların uzman portföy yöneticileri yoluyla daha verimli alanlara aktarılması tedbirin temel amacıdır.

Tedbir kapsamında ilk olarak Ulusal Sermaye Piyasası Tanıtım Projesinin kurgusu kolektif yatırıma özendirilecek şekilde oluşturulacaktır. Sonrasında kolektif yatırım kuruluşu üzerindeki sermaye piyasası mevzuatından kaynaklanan maliyetler düşürülerek pozitif ayrışma sağlanacaktır. Son olarak vergi mevzuatında özellikle uzun vadeyi özendirilecek şekilde istisnalar tanımlanacaktır.

5.1.8.4. Hedefli Yatırım Hesabı

Hedefli Yatırım Hesabı mevzuatta tanımlanacak ve teşvik edilecektir.

Tedbir kapsamında birikimlerin artırılması ve var olan sistem dışı fonların hedeflenen somut olaylara (eğitim, konut alma, evlenme vs.) yönelik devlet katkılı yatırım hesapları açılması yoluyla sisteme çekilmesi ve birikimlerin artırılması sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- Aka, K., & Arıcan, E. (2019). Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Davranışlarının Belirleyicileri. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(21), 163-184.
- Alp, E., & Seven, Ü. (2019). The dynamics of household final consumption: The role of wealth channel. *Central Bank Review*, 19(1), 21-32.
- Altuğ, S., & Firat, M. C. (2018). Borrowing constraints and saving in Turkey. *Central Bank Review*, 18(1), 1-11.
- Ante, L., Fiedler, F., Steinmetz, F., & Fiedler, I. (2023). Profiling Turkish Cryptocurrency Owners: Payment Users, Crypto Investors and Crypto Traders. *Journal of Risk and Financial Management*, 16(4), 239.
- Bilici, M. R., & Cevik, S. (2022). Financial Literacy and Cash Holdings in Turkey. *Central Bank of Turkey Working Paper No. 2202*.
- Browning, M. (1995). Saving and The Intra-Household Distribution of Income: An Empirical Investigation, *Ricerche Economiche*, 49(3), 277-292
- Carpena, Fenella, Shawn Cole, Jeremy Shapiro, Bilal Zia. (2011). Unpacking the Causal Chain of Financial Literacy. World Bank Policy Research Working Paper 5798.
- Ceritoglu, E. (2017). Disentangling age and cohorts effects on home-ownership and housing wealth in Turkey (No. 1706).
- Ceylan, S. (2018). Enflasyon-Özel Tasarruf İlişkisi: Türkiye Örneği. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(1), 56-66.
- Chen, P. (1997). Household Saving and Portfolio Allocation, Doctoral Dissertation, Ohio State University
- Chenery, H. B. & Strout, A. M. (1966), “Foreign Assistance and Economic Development,” *American Economic Review*: 679-733
- Conley, D., & Ryvicker, M. (2004). The price of female headship: Gender, inheritance, and wealth accumulation in the United States. *Journal of Income Distribution*, 13(3/4), 41.
- Copur, Z., & Gutter, M. S. (2019). Economic, sociological, and psychological factors of the saving behavior: Turkey case. *Journal of Family and Economic Issues*, 40, 305-322.
- Corbo, V. & Hernandez, L. (1996), Macroeconomic Adjustment to Capital Inflow: Lesson from Recent Latin American and Asian Experience, *World Bank Research Observers*, 11: 133-150
- Coşkun, A., Sahin, M. A., & Zengin, A. (2019). Financial Literacy in Turkey: A field study to touch base with the OECD. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 8(3), 01-16.

Crossley, T., Cormac O’Dea (2010) The wealth and saving of UK families on the eve of the crisis. Institute for Fiscal Studies (IFS) research report

Dash, S. K., & Kumar, L. (2018). Does inflation affect savings non-linearly? Evidence from India. *Margin: The Journal of Applied Economic Research*, 12(4), 431-457.

Davidson, R., & MacKinnon, J. G. (1983). Inflation and the savings rate. *Applied Economics*, 15(6), 731-743.

Deaton, A. (1977). Involuntary saving through unanticipated inflation. *The American Economic Review*, 67(5), 899-910.

Değer, Ç., & Elif, E. (2020). Social Security Membership and Saving: The Turkish Case. *Sosyoekonomi*, 28(43), 257-275.

Dogan, E., Madaleno, M., & Taskin, D. (2021). Which households are more energy vulnerable? Energy poverty and financial inclusion in Turkey. *Energy Economics*, 99, 105306.

Dudu, H., & Çakmak, E. H. (2018). Climate change and agriculture: an integrated approach to evaluate economy-wide effects for Turkey. *Climate and Development*, 10(3), 275-288.

Dudu, H., & Çakmak, E. H. (2018). Climate change and agriculture: an integrated approach to evaluate economy-wide effects for Turkey. *Climate and Development*, 10(3), 275-288.

Dünya Bankası (2021) Global Finansal İndex Veri Tabanı, <https://www.worldbank.org/en/publication/globalindex/Data>

Dünya Bankası ve Türkiye Kalkınma Bakanlığı (2011). “Uluslararası Karşılaştırmalar Temelinde Türkiye’deki Tasarruf Eğilimleri” Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü, Türkiye Ülke Ekonomik Raporu, Rapor No: 66301-TR, s. 1-80.

Fagereng, A., Holm, M. B., Moll, B., & Natvik, G. (2019). Saving behavior across the wealth distribution: The importance of capital gains (No. w26588). *National Bureau of Economic Research*.

Feldstein, M. (1974). Social Security, Induced Retirement, and Aggregate Capital Accumulation. *Journal of Political Economy*, 82(5), 905-926.

Feldstein, M. (1996). Social security and saving: new time series evidence. *National Tax Journal*, 49(2), 151-164.

Fettahoğlu, S. & Sayan, Ö. (2021). Attitudes Of Individuals about Using Crypto Currencies: Evidence From Turkey . *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (42), 1122-1146 . DOI: 10.46928/iticusbe.793380

Filiztekin, A., & Mercan, M. (2016). Türkiye Tasarruf Eğilimleri Araştırması. İNG Bank Raporları.

Friedman, M. (1957). A theory of the consumption function, *Princeton: Princeton University Press*.

- Ghosh, S., & Vinod, D. (2017). What constrains financial inclusion for women? Evidence from Indian micro data. *World development*, 92, 60-81.
- Goda, Shah Gopi, Colleen Manchester, and Aaron Sojourner. 2012. What Will my Account Really be Worth? An Experiment on Exponential Growth Bias and Retirement Saving. *RAND Working Paper*, WR-873.
- Heer, B., & Süßmuth, B. (2009). The savings-inflation puzzle. *Applied Economics Letters*, 16(6), 615-617.
- Howard, D. H. (1978). Personal saving behavior and the rate of inflation. *The Review of Economics and Statistics*, 547-554.
- Islam, N. (2003). What Have We Learnt from the Convergence Debate? *Journal of Economic surveys*, 17(3), 309-362.
- İstanbul Sanayi Odası (2021). Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu. Promat Basım Yayın.
- İzgi, B. B. (2007). Sosyal Güvenlik Sisteminin Özel Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Journal of the Cukurova University Institute of Social Sciences*, 16(1).
- Jappelli, T., & Modigliani, F. (1998). The age-saving profile and the life-cycle hypothesis. *Long-run Growth and Short-run Stabilization: Essays in Memory of Albert Ando*.
- Karaaslan, K. Ç., Oktay, E., & Alkan, Ö. (2022). Determinants of household saving behaviour in Turkey. *Sosyoekonomi*, 30(51), 71-90.
- Kayikci, Y., Demir, S., Mangla, S. K., Subramanian, N., & Koc, B. (2022). Data-driven optimal dynamic pricing strategy for reducing perishable food waste at retailers. *Journal of Cleaner Production*, 344, 131068.
- Kelley, A. C. & Williamson, J. G. (1968). Household Saving Behavior in the Developing Economies: The Indonesian Case, *Economic Development and Cultural Change*, 385-403
- Kevser, M., & Doğan, M. (2021). Islamic financial literacy and its determinants: A field study on Turkey. *Journal Transition Studies Review*, 28(1), 91-120.
- Keynes, J. M. (1936). The general theory of employment, interest, and money. *Palgrave Macmillan*.
- Kolsuz, G., & Yeldan, A. E. (2017). Economics of climate change and green employment: A general equilibrium investigation for Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 70, 1240-1250.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2008). Planning and financial literacy: How do women fare?. *American economic review*, 98(2), 413-417.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2011). Financial literacy around the world: an overview. *Journal of pension economics & finance*, 10(4), 497-508.

Marchante, A. J., Ortega, B., & Trujillo, F. (2001). Regional differences in personal saving rates in Spain. *Papers in Regional Science*, 80, 465-482.

Modigliani, F., & Brumberg, R. (1954). Utility analysis and the consumption function: An interpretation of cross-section data. *Franco Modigliani*, 1(1), 388-436.

Modigliani, F. (1986). Life cycle, individual thrift, and the wealth of nations. *Science*, 234(4777), 704-712.

Okşak, Y., & Eda, Özen. (2020). Tasarruf ve Enflasyon İlişkisi Türkiye İçin Bir Eş-Bütünleşme analizi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 353-369.

Ozcan, K. M., Gunay, A., & Ertac, S. (2012). Macro and socioeconomic determinants of Turkish private savings. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 33(2), 93-130.

Örnek, İ. (2008). Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf Ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (02), 199-217. DOI: 10.1501/SBFder_0000002069

Papanek, G.F. (1973). Aid, Foreign Private Investment, Saving and Growth in Less Developed Countries, *Journal of Political Economy*, 8:121-128

Perçin, S. (2022). Evaluating the circular economy-based big data analytics capabilities of circular agri-food supply chains: the context of Turkey. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(55), 83220-83233.

Prinsloo, J. W. (2002). Household debt, wealth and saving. *Quarterly Bulletin*, 63(78), 290-296.

Rodrik, D. & Velasco, A. (1999), "Short Term Capital Flow," NBER Working Paper, 7364: 352-369

Seguino, S., & Floro, M. S. (2003). Does gender have any effect on aggregate saving? An empirical analysis. *International Review of Applied Economics*, 17(2), 147-166.

Steckel, J. C., Dorband, I. I., Montrone, L., Ward, H., Missbach, L., Hafner, F., ... & Renner, S. (2021). Distributional impacts of carbon pricing in developing Asia. *Nature Sustainability*, 4(11), 1005-1014.

Şengür, M., & Taban, S. (2016). Gelir dağılımı-tasarruf ilişkisi: Türkiye’de hanehalkı gelir türünün tasarruflar üzerindeki etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 49-71.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi [CBFO], (2020), Türkiye Hanehalkı Finansal Algı ve Tutum Araştırması 2019, https://www.cbfo.gov.tr/sites/default/files/docs/2021-05/turkiye_hanehalki_finansal_algi_ve_tutum_arastirmasi.pdf sayfasından erişilmiştir.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi [CBFO] (2022). Katılım Strateji Finans Belgesi: Bütüncül Dönüşüm 2022-2025, cbfo.gov.tr

T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2023), Elektrik, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji> güncellenme tarihi: 16.05.2023

TCMB (2006), “Elektronik Veri Dağıtım Sistemi,” <http://www.tcmb.gov.tr> (20/07/2006)

TCMB (2021) Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına Dair Yönetmelik, Resmi Gazete, Sayı: 31456

Tunc, C., & Yavas, A. (2016). Not all credit is created equal: Mortgage vs non-mortgage debt and private saving rate in Turkey. *Central Bank Review*, 16(1), 25-32.

TÜBİSAD (2021) Türkiye'nin Dijital Dönüşüm Raporu. <https://www.tubisad.org.tr/tr/bilgi-bankasi/sunumlar-liste/TUBISAD-Raporlar/40/0/0> adresinden erişildi.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı (2021). Yeşil Mutabakat Eylem Planı. 1 Eylül 2022 tarihinde

<https://ticaret.gov.tr/data/60f1200013b876eb28421b23.MUTABAKAT%20YE%C5%9E%C4%B0L.pdf> adresinden erişildi.

Urhan, C., & Yücel, G. (2019). Sürdürülebilir Kalkınma Yolunda “Kadın İşgücü”. TSKB Tematik Bakış, 1-7.

Von Ungern-Sternberg, T. (1981). Inflation and savings: international evidence on inflation-induced income losses. *The Economic Journal*, 91(364), 961-976.

Zhang, K. H. (2001) How Does Foreign Direct Investment affect Economic Growth in China?, *Economics of Transition*, 9: 681-690

EK: POLİTİKA MATRİSİ

	Tedbir	Politika	Amaç	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
1	Yenidoğan bireylerin, ebeveynlerinin aylık gelir seviyesiyle ilişkili bir şekilde belirlenen tutarlarda katkı payı ile sisteme otomatik bir şekilde katılmalarının sağlanacaktır.	Bireysel emeklilik sistemi daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılabilecek, OKS'de işveren katkısı getirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır.	BES katılımcı sayısı, sistemde kalış süresi ve fon tutarının artırılması	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (S), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sistemin faal olabilmesi için ilgili paydaşlar arası entegrasyonun sağlanması (Hazine ve Maliye Bakanlığı, ilgili kuruluşlar ve doğum takipleri ve sisteme girişler için İç İşleri Bakanlığı-Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü) 2. Paydaşların görüşleri doğrultusunda taslak Yönetmelik hazırlanması. 3. Katılımcılar, bankalar ve emeklilik şirketleri arasındaki koordinasyonu sağlayacak bir altyapı kurulması.
2	25 yaş altında olup üniversitelerin lisans ve önlisans bölümlerine kayıt yapmış olan öğrenciler adına, devlet tarafından, 12 ay boyunca ilgili ayda geçerli aylık Brüt Asgari Ücretin (BAÜ) yüzde 3'ü oranında katkı payı ödenecek, başarıyla mezun olan öğrenciler, tanımlanacak süre sonunda adlarına yatırılan katkılara hak kazanacak ve ayrıca belirlenecek olan periyotlarda sistemde en fazla getiri elde etmiş öğrenciler ödüllendirilecektir.	BES daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılabilecek, OKS'de işveren katkısı getirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır.	Finansal okuryazarlığın artırılması, BES katılımcı sayısının artırılması, BES fonlarının büyümesi	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (S), Türkiye Sigorta Birliği, Emeklilik Gözetim Merkezi	<ol style="list-style-type: none"> 1. 4632 sayılı Kanunda gerekli düzenlemeler hayata geçirilecektir. 2. İkincil mevzuat tasarıları hazırlanarak yayımlanacaktır. 3. Emeklilik Gözetim Merkezi ve Emeklilik Şirketleri tarafından gerekli altyapı çalışmaları tamamlanacaktır. 4. Uygulamanın lansmanı yapılarak, yürürlüğe girecektir.

3	Otomatik katılım sisteminin ikinci basamağa dönüşeceği tamamlayıcı emeklilik sistemi kurulacaktır.	Bireysel emeklilik sistemi daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılacak, OKS’de işveren katkısı getirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır.	İkinci ve üçüncü basamak kapsamında emekliliğe yönelik tasarruflarda bulunan katılımcı sayısının artırılması, tasarrufların tüm çalışanlara ve tabana yayılması, sistemde kalış süresi ve fon tutarının artırılması	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, SGK	<ol style="list-style-type: none"> 1. OKS’de işverenin de katkı payı ödemesine ilişkin düzenlemeler yapılacaktır. 2. Sistemden çıkışların zorlaştırılması ile sistemde daha uzun süre kalma teşvik edilecektir. 3. 45 yaş üzeri çalışanların da zorunlu olarak sisteme dâhil edilmesi ve yaş sınırının yukarı çekilmesi sağlanacaktır. 4. EGM ve SGK entegrasyonu sağlanarak işveren takip sistemi hayata geçirilecektir. 5. Çalışanların farklı işyerlerine bağlı olarak açılmış sözleşmelerinin Dijital Aktarım Platformu üzerinden otomatik olarak birleştirilebilmesine yönelik bir yapı tasarlanacaktır. 6. Re-enrollment’ın uygulanması gibi hususlarda düzenlemeler yapılacaktır. 7. Geçiş dönemi için işveren tarafından çalışan adına yatırılacak katkı payı oranları küçük bir tutar ile başlatılıp zamanla çalışanın mevcut OKS’de yaptığı yüzde 3 oranına yükseltilecektir. 8. Sistemi özendirmek ve işveren yükünü hafifletmek adına işverenlere vergi muafiyetleri/indirimler getirilecektir.
4	OKS’de katılımcıların risk algısına ve ihtiyacına göre farklı fon türlerinin katılımcılara sunulması amacıyla BES fonlarının OKS sözleşme sahiplerine de sunulması sağlanacaktır.	BES daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılacak, OKS’de işveren katkısı getirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır.	OKS katılımcılarına farklı fon türleri sunularak çeşitliliğin artırılması ve katılımcılara uygun fon türlerinin sunulması	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Türkiye Sigorta Birliği, Emeklilik Gözetim Merkezi	<ol style="list-style-type: none"> 1. OKS Katılımcılarına BES fonlarının sunulması için SEDDK koordinasyonunda ilgili paydaşlarla durum analizi çalışması yapılacaktır. 2. Paydaşların görüşleri doğrultusunda BES fonlarının OKS katılımcılarına açılması için gerekli hukuki ve sistemsel altyapının oluşturulması için çalışma yapılacaktır. 3. Gerekli birincil ve ikincil düzenlemeler yapılacaktır.

5	Bireysel Emeklilik Sisteminde Devlet Katkısı Getirilerinin Artırılması sağlanacaktır.	BES daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılacak, OKS'de işveren katkısı getirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır.	Devlet katkısı fonlarının getirilerinin artırılması	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Türkiye Sigorta Birliği, Emeklilik Gözetim Merkezi	<ol style="list-style-type: none">1. BES ve OKS'de devlet katkısı fonlarına özel tahsisli TÜFE'ye endeksli devlet tahvillerinin eklenmesi için SEDDK koordinasyonunda ilgili paydaşlarla analiz çalışması yapılacaktır.2. Bireylerin risk tercihlerine göre devlet katkısı fonunda farklılaştırılmaya gidilecektir. (Düşük-Orta-Yüksek)*3. Paydaşların görüşleri doğrultusunda gerekli hukuki altyapının oluşturulması için çalışma yapılacaktır.4. Gerekli birincil ve ikincil düzenlemeler yapılacaktır. <p>(*) Düşük Risk- Sabit getirili menkul kıymet oranı fazla (%80 Tahvil-Bono-Kira Sertifikası, %15 BIST, %5 Girişim Sermayesi Fonu gibi diğer) 2. Orta Risk- (%50 Tahvil-Bono-Kira Getirisi, %30 BIST, %20 Girişim Sermayesi fonu gibi diğer) 3. Yüksek Risk (%30 Tahvil-Bono-Kira Sertifikası, %45 BIST, %25 Girişim Sermayesi Fonu gibi diğer)</p>
---	---	--	---	---	--

6	BES'te yapılan kesintilerin sadeleştirilmesi ve azaltılması sağlanacaktır.	BES daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılacak, OKS'de işveren katkısı getirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır.	Kesintilerin daha sade ve anlaşılır olacağı bir yapıya dönüştürülmesi (Mevzuat BES kesintilerine ilişkin üst sınırlar ile katılımcıyı korurken, kesintilerin çeşitliliği sürecin işleyişini basit bir yapıdan uzaklaştırmakta, katılımcı nezdinde ise kesinti miktar ve yapısının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bir katılımcı BES sistemine girdiğinde kendisinden yapılacak kesintiyi tahmini olarak hesaplayabilmesi için bilmesi gereken değişken sayısı 14'dür.)	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye Sigorta Birliği	<ol style="list-style-type: none">1. BES'te yapılan kesintilerin azaltılması için SEDDK koordinasyonunda çalışma yapılacaktır.2. Yapılacak mevzuat değişikliğiyle başlangıç aşamasında maktu (Örneğin: Segmente göre Peşin, taksitli, ertelenmiş, üst sınırı olan yönetim gider kesintisi) bir tutar kesinti yapılması, devamında yapılacak kesintilerin ise birikim tutarına ve ödenen katkı payı tutarına bağlı olarak iskonto edilerek FİGK üzerinden kesinti yapılması için çalışma yapılacaktır.3. Gerekli birincil ve ikincil düzenleme çalışması yapılacaktır.
---	--	--	---	---	---

7	Alt gelir grupları için BES ve OKS daha cazip hale getirilecektir.	BES daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılacak, OKS'de işveren katkısı getirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır.	Alt gelir gruplarının BES ve OKS'ye olan ilgisinin artırılması	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye Sigorta Birliği, Emeklilik Gözetim Merkezi</p> <p>Faaliyetler: Bireysel Katılım</p> <ul style="list-style-type: none"> • Devlet katkısı teşvikinin daha anlaşılır kılınması için tanıtım kampanyalarının artırılması • Finansal okur yazarlığın yanı sıra sektörel olarak BES okur yazarlığı kavramının oluşturulması ve ulusal medya kanalları aracılığıyla anlatımının sağlanması • Bireysel Sözleşmelerde maaşa/gelire endekli katkı payı uygulamasına (belgeleyerek) geçilmesi (gelir aralıklarını standart formlarımız içinde bir alanda soruyoruz ama doldurtmuyoruz) 	<p>Faaliyetler devam: 18 Yaş Altı Bireysel Emeklilik</p> <ul style="list-style-type: none"> • Alt gelir gruplarının çocuklarının da kapsama alınabilmesi için konuya bir sosyal sorumluluk şemsiyesi yaratılabilir ve ilk katkı teşvikleri ile başlangıç yapılması sağlanabilir. • Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Mili Eğitim Bakanlığı ortak çalışması ile il bazında ve ülke genelinde kumbara sahiplik araştırması yapılabilecektir. Köy okulları, taşınmalı ilköğretim okullarına MEB kitapları ile birlikte ücretsiz kumbara dağıtımı yapılabilir. • Mevcutta sektörün oyuncuları için noterler ve eczacılar gibi meslek kollarına sağlanan BES ek katkı çalışmalarının çocuğuna sözleşme başlatmış ama işsizlik maaşına tabi kalan ana-babalar için sağlanabilmesi imkânı getirilebilecektir. (İşsizlik ek faydalı 18 Yaş Altı BES) • Katkı payı alt sınırının belirli süre için kaldırılması sağlanabilir. <p>OKS</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yüzde 3 Katkı payı kesinti sınırı yüzde 1'e indirilmelidir. • Alt gelir grubu için farklı bir iletişim platformu (mobil-İnternet şube alternatifleri hariç) yaratılması ve OKS'de para biriktirebildiği görülmelidir. • 0,85 FIGK, katılımcılar için bir avantaj sağlamadı, aksine şirketler için de karlılık sorunu oluşturması nedeniyle negatif etki yarattı. FIGK'ler BES'teki seviyesine getirilerek şirketlerin ilgisi tazelenmelidir.
---	--	--	--	---	--

				<p>sağlanması</p> <ul style="list-style-type: none">• Katkı payı altı limiti uygulamasının geçici bir süre kaldırılması ve daha sonra bakım çalışmaları ile olabilen optimum katkı payına revize edilmesi• Bu sözleşmelerin fon seçimi kısıtlaması uygulamasına tabi edilmesi – paket fon sepeti <p>İşveren Katkılı Bireysel Emeklilik Katılımı</p> <ul style="list-style-type: none">• İşveren teşviklerine (mevcutta vergi avantajı, SGK prim avantajı ve hak ediş süresi koyma hakkı var) devlet katkısı modeli eklenmesi, örneğin yüzde 10 olarak belirlenmesi• İşverenlerin konuya ilgilerinin artırılması için ticaret ve sanayi odaları, organize sanayi bölgeleri ve sendikalarla çalışmalar yapılması	<ul style="list-style-type: none">• Cayma hakkı kaldırılmalı, ayrılma süresine bir alt sınır getirilmelidir (en az 3 ay).• Gönüllü geri dönüş hakkının bilinirliği artırılmalıdır.• İnsan kaynakları ve bordro ekipleri ile mali müşavir ve muhasebecilerin işi sahiplenmesi sağlanmalıdır. Çünkü şirketlerdeki bu birimler ek iş yükü gördükleri için cayma-çıkışı teşvik edebilmektedir.• Sendikaların konuya pozitif yaklaşması sağlanmalıdır.• Yeşilay ortak çalışması ise “Sigarayı bırak OKS’yi bırakma” gibi kampanyalar hayata geçirilmelidir.
--	--	--	--	---	--

8	BES sistemine dâhil olan katılımcıların, emeklilik dönemi için ek gelir elde etmek üzere biriktirdiği fonlar kişilerin isteğine bağlı olarak uzun dönem bakım teminatına dönüştürülecektir.	BES daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılacak, OKS'de işveren katkısı getirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır.	BES'te yaş ve yıl şartını dolduran kişilerin fonlarını tasarruf sisteminde tutmalarını sağlayarak 2050 yıllarına gelindiğinde yaşlanma nedeniyle kamu üzerinde oluşabilecek yükün bugünden alınan önlemler sayesinde yönetilebilir hale getirilmesi (Ülkemizde yaşlanan nüfus hızla artmaktadır, 2050 yılından sonra yaşlı bakımı konusu ülkemiz için önemli bir risk unsuru haline gelecektir. Mevcut durumda uzun süreli bakım ihtiyacına yönelik, bakanlıklar ve çeşitli kamu kurumları aracılığıyla, belirlenen kriterlere uygun olan, genelde düşük gelir grubuna mensup kişilerin dönemsel ihtiyaçları nakit yardım yoluyla karşılanmaktadır. Emeklilik dönemi sonrası kamu sağlık sistemi, sağlık ihtiyaçlarına; kamu emeklilik sistemi, emeklilik dönemindeki gelir ihtiyacına; bireysel emeklilik sistemi ise kamu emeklilik sisteminin yanında ek gelir ihtiyacına	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye Sigorta Birliği	<ol style="list-style-type: none">1. SEEDK koordinasyonunda BES sistemine dâhil olan katılımcıların, emeklilik dönemi için ek gelir elde etmek üzere biriktirdiği fonların kişilerin isteğine bağlı olarak uzun dönem bakım teminatına dönüştürülmesi halinde ülkemizin önemli bir risk unsuru olan yaşlı bakımı konusunda devlet, özel sektör ve vatandaş üçlüsünün bir arada olduğu sürdürülebilir ve cazip bir model tasarlanacaktır.2. Uzun süreli bakım sigortası için tasarlanan model için birincil ve ikincil düzenleme çalışmaları yapılacaktır.
---	---	--	--	---	--

			<p>yanıt vermektedir. Uzun süreli bakım ihtiyacı ise hiçbir yapı içinde sistematik olarak karşılanmamaktadır. Bunun yanında, bireysel emeklilik sisteminden 56 yaş ve 10 yılı doldurma nedeniyle çıkışlar bu yıldan itibaren artarak devam edecektir.)</p>		
--	--	--	--	--	--

9	EYT düzenlemesi kapsamında emeklilik sürecinde kıdem tazminatlarının BES'e aktarımını teşvik edecek sigorta çözümleri sunulacaktır.	BES daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırılabilecek, OKS'de işveren katkısı getirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır.	EYT düzenlemesi sonrasında şirketlerin karşılaşılabileceği sorunları azaltmak ve sigorta sektörüne ilave kaynak ve katılımcı girişi sağlanması	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye Sigorta Birliği	1. İsteyen çalışanların emekli olmaları durumunda kıdem tazminatlarını peşin olarak almayarak bu tutarları emeklilik sigorta şirketlerine yatırmaları sağlanacaktır. Bu tutarların ödemesi şirketler tarafından taksitli bir şekilde (24 aya yayılabilir) sigorta şirketlerine ya da devlete ödenecektir. 2. Çalışanlar açısından kıdem tazminatı ödemelerine devlet garantisi gelecektir. Ayrıca söz konusu tutarlara devlet katkısı (%30 gibi) uygulanacaktır.
10	Hanehalkının finansal sistem dışındaki varlıklarını finansal sisteme yönlendirmeye ikna edecek ölçüde getiri oranı sunacak faizsiz finansal ürünler geliştirilecektir.	Yastıkaltı birikimlerin sisteme kazandırılması ve finansal kapsayıcılığın artırılması amacıyla hanehalkına ve firmalara yönelik katılım finans ürünleri geliştirilecektir.	Finansal kapsayıcılığın artırılması ve yastıkaltı birikimlerin sisteme kazandırılarak yurtiçi tasarrufların daha etkin bir şekilde kullanılması	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu	1. Hanehalkı getiri ve yatırım beklentilerine ilişkin analiz çalışması yürütülecektir. 2. Mevcut durumda, kayıt dışı (yastıkaltı) birikimlere ilişkin projeksiyon çalışması yürütülecektir. 3. Katılım finansın, yastıkaltı birikimlerin sisteme kazandırılma potansiyeline ilişkin çalışma yapılacaktır. 4. Hanehalkının yatırım ve getiri beklentilerine yönelik katılım finans esaslı finansal ürünler geliştirilecektir.
11	Küçük tasarruf sahiplerinin Hac ve Umre ibadetlerini yerine getirmek üzere, tüzel kişiliği haiz Hac ve Umre Fonunun kurulmasına ilişkin çalışmalar ve gerekli düzenlemeler yapılacaktır.	Yastıkaltı birikimlerin sisteme kazandırılması ve finansal kapsayıcılığın artırılması amacıyla hanehalkına ve firmalara yönelik katılım finans ürünleri geliştirilecektir.	Yurtiçi tasarrufların daha etkin bir şekilde kullanılması ve uzun vadeli yatırımlara alternatif kaynak oluşturulması	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, Türkiye Katılım Bankaları Birliği	1. Hac ve umre maliyetlerine ilişkin araştırma yapılarak, yıllık aday sayıları üzerinden bir projeksiyon oluşturulacaktır. 2. Hac ve/veya umre adaylarının birikimlerine ilişkin araştırma yapılacaktır. 3. Hac ve/veya umreye gitmeyi planlayan adayların, zamanlamalarına göre çeşitlendirilmiş fon stratejileri geliştirilecektir. 4. Dünya uygulamaları da göz önünde bulundurularak hac-umre fonları kurulacaktır.

12	Gelir getiren kamu altyapı yatırımlarının finansmanının risk-paylaşımına dayalı kira sertifikası ihracı üzerinden sağlanması için yeni bir finansal ürün modeli geliştirilecektir.	Yastıkaltı birikimlerin sisteme kazandırılması ve finansal kapsayıcılığın artırılması amacıyla hanehalkına ve firmalara yönelik katılım finans ürünleri geliştirilecektir.	Yurtiçi tasarrufların daha etkin bir şekilde kullanılması, dış borç stokunun azaltılması ve kamu borç yükünün hafifletilmesi	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sermaye Piyasası Kurulu	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kredi mekanizmasının konjonktür yanlı yapısı ve risk-kaymasına dönüşme potansiyeli dikkate alınarak mevcut durum analizi yapılacaktır. 2. Kamunun önümüzdeki dönemde gerçekleştirmeyi planladığı altyapı yatırımlarının finansmanı kapsamında ihtiyaç duyulan finansal kaynağa ilişkin projeksiyon çalışması yapılacaktır. 3. Türkiye finans piyasası dinamikleri ve yatırımcı davranışları dikkate alınarak kamu altyapı yatırımlarının finansmanı kapsamında risk-paylaşımına dayalı finansal ürün modeli geliştirilecektir.
13	KOBİ'lerin işletme sermayesi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla murabaha (vadeli alım-satım), karz-ı hasen ve vekâlet gibi katılım esaslı finansal sözleşmeler kullanılarak kitle fonlaması modeline dayalı finansal ürünler geliştirilecektir.	Yastıkaltı birikimlerin sisteme kazandırılması ve finansal kapsayıcılığın artırılması amacıyla hanehalkına ve firmalara yönelik katılım finans ürünleri geliştirilecektir.	Küçük tasarruflar finansal sisteme kazandırılarak KOBİ'lerin alternatif finansman kaynağına erişiminin sağlanması	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, KOSGEB (S)	<ol style="list-style-type: none"> 1. KOBİ'lerin finansman ihtiyacı ve finans erişimindeki temel kısıtlar analiz edilecektir. 2. KOBİ'lerin finans erişiminde atıl kalan küçük tasarrufların potansiyel katkılarına ilişkin bir projeksiyon oluşturulacaktır. 3. KOBİ'lerin işletme sermayesi kapsamında ihtiyaçları doğrultusunda katılım esaslı finansal sözleşmelere dayalı kitle fonlaması ürün çeşitleri geliştirilecektir. 4. Paydaşların görüşleri doğrultusunda mevcut mevzuata ilişkin ilgili değişiklikler yapılacaktır.
14	TOBB'a bağlı il oda ve borsaları ile mesleki kuruluşlarda karz-ı hasene dayalı sandıklar kurulacaktır.	Yastıkaltı birikimlerin sisteme kazandırılması ve finansal kapsayıcılığın artırılması amacıyla hanehalkına ve firmalara yönelik katılım finans ürünleri geliştirilecektir.	Kriz dönemlerinde nakit akımlarında bozulmalar olan KOBİ ve mikro ölçekli işletmelerin zorunlu ödemelerini karşılayarak mali durumlarını toparlayabilmeleri için kısa çalışma ödeneği vb. gibi	TOBB (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	<ol style="list-style-type: none"> 1. KOBİ'lerin zorunlu ödemelerine ilişkin bir envanter çalışması oluşturulacaktır. 2. KOBİ'lerin mali kırılganlıklarına ilişkin analiz yapılacaktır. 3. Meslek birliklerinde kurulacak olan karz-ı hasen sandığına katılım bedeli için tutarlar belirlenecektir.

			kamu destekleri dışında ilave kaynak oluşturularak kamu borç yükünün hafifletilmesi		4. Karz-ı Hasen sandıklarından fon temin edebilme kriterleri belirlenecektir.
15	Aile bütçesi yönetimi, tasarruf ve yatırım araçları ile risk yönetimi konularında danışmanlık ve eğitim hizmeti verilecektir.	Finansal okuryazarlığın artırılması amacıyla hanehalkı ve firmalarda tasarruf yapma farkındalığı sağlanacak ve finansal tasarruf araçlarına, aile bütçesi ve risk yönetimine yönelik bilgi düzeyi dijital platformlar da kullanılarak artırılabilecektir.	Aile bütçesi yönetimi, tasarruf ve yatırım araçları ile risk yönetimi konularında finansal okuryazarlığın artırılması	Sermaye Piyasası Kurulu (S), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, , Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği, Finansal Okuryazarlık ve Erişim Derneği	1-Birey ve hanehalkının eğitim ihtiyacının belirlenmesi için durum analizi yapılacak ve en çok ihtiyaç duyulan eğitim konuları belirlenecektir. 2- Kurumlararası işbirliği yapılarak konunun uzmanlarından yararlanılarak eğitim programları hazırlanacaktır. 3-Bütüncül yaklaşımla standart eğitim programları uygulanacaktır. Kamu ve özel kurum ve kuruluşlarca hizmetiçi eğitim kapsamında finans yönetimi, emekliliğe finansal olarak hazırlık vb. konularda iş yerinde eğitimler verilecektir. 4- Uygulanan eğitimlerin etkinlik analizi yapılacaktır.
16	Finansal sisteme küçük yaşlardan itibaren dâhil olmak, finans eğitimi erken yaşlarda kazanmak, tasarruf ve yatırım konularında bilinçli olmak amacıyla başta sosyalleşme araçları (okul, sosyal medya, internet vb.) ve rol model ebeveynler vasıtasıyla çocukların finansal sosyalleşmeleri artırılabilecektir.	Finansal okuryazarlığın artırılması amacıyla hanehalkı ve firmalarda tasarruf yapma farkındalığı sağlanacak ve finansal tasarruf araçlarına, aile bütçesi ve risk yönetimine yönelik bilgi düzeyi dijital platformlar da kullanılarak artırılabilecektir.	Çocuk ve gençlerin görebilme ve rol model olarak öğrenmeleri yoluyla finansal sosyalleşmelerinin artırılması	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Finansal Okuryazarlık ve Erişim Derneği	1. Kurum ve kuruluşların işbirliği ile aile ve eğitici eğitimleri yoluyla rol model olma üzerinde farkındalık yaratılacaktır. 2. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı devlet ve özel okullarda finansal okuryazarlık dersi zorunlu hale getirilecektir. 3. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı halk eğitim merkezlerinde, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı toplum merkezlerinde, STK'lar tarafından yaygın eğitim kapsamında kurumlararası işbirliği ile uzmanlarca hazırlanan standart finansal okuryazarlık eğitimi verilecektir. 4. Sosyal medya aracılığı ile finansal okuryazarlık düzeyinin artırılmasına yönelik programlar yapılacaktır.

17	Tüm eğitim, yaş ve gelir grubundan kişilere ulaşacak şekilde elektronik ortamda ücretsiz olarak finansal eğitim içerikleri sunularak hanehalkı ve firmalara tasarruf etme alışkanlıkları kazandırılacaktır.	Finansal okuryazarlığın artırılması amacıyla hanehalkı ve firmalarda tasarruf yapma farkındalığı sağlanacak ve finansal tasarruf araçlarına, aile bütçesi ve risk yönetimine yönelik bilgi düzeyi dijital platformlar da kullanılarak artırılacaktır.	Finansal okuryazarlık düzeyinin artırılması	SPK (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, YÖK, Finansal Okuryazarlık ve Erişim Derneği	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tasarruf etme alışkanlığını küçük yaştan başlayarak topluma kazandırmak amacıyla, Dünya Tasarruf Günü gibi özel günlerde okullarda finansal okuryazarlık kapsamında hazırlanan eğitim videoları yayınlanmalı ve ulusal çapta okullar arası "tasarruf etme" konulu resim, kompozisyon vb. ödüllü yarışmalar düzenlenecektir. 2. Bazı liselerimizde bu ders bulunmakla birlikte konuya ilişkin öğretmen açığı bulunduğundan öğretmenlere finansal okuryazarlık eğitimleri verilecektir. 3. Üniversitelerin tüm bölümlerinde temel finans eğitimi verilmesi sağlanacaktır. 4. Finansal okuryazarlıkla ilgili tanıtım filmleri ve kamu spotları hazırlanacaktır. 5. Finansal okuryazarlık bilincinin artırılmasına yönelik web sitesi hazırlanacaktır. 6. Dijital finansal hizmetler sağlayan banka dışı kuruluşlara yönelik etkin düzenleme ve gözetim çerçevesi ve mevzuat geliştirilecektir.
18	Finansal Kapsayıcılık Kurumu kurulacaktır.	Finansal okuryazarlığın artırılması amacıyla hanehalkı ve firmalarda tasarruf yapma farkındalığı sağlanacak ve finansal tasarruf araçlarına, aile bütçesi ve risk yönetimine yönelik bilgi düzeyi dijital platformlar da kullanılarak artırılacaktır.	Bireylerin ekonomik refahının artması, yatırımcı tabanının genişlemesi, finansal sektöre nitelikli işgücü sağlanması, finansal piyasaların büyümesi ve derinleşmesi	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, TSPB, BIST, TCMB, TSB, MKK, Takasbank	<ol style="list-style-type: none"> 1. Finansal Kapsayıcılık Kurumun kurulmasına ilişkin birincil ve ikincil düzenlemeler yapılacaktır. 2. Finansal Erişim, Finansal Eğitim ve Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planı hazırlanacaktır.

19	Sermaye piyasasında faaliyet gösteren portföy yönetim şirketleri ve emeklilik fonlarının yönetmiş oldukları fon varlıklarının belirli bir yüzdesinin yeşil tahvil, kira sertifikası ve benzeri menkul kıymetlerden oluşması yasal zorunluluk haline getirilecektir.	Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin projelerin finansmanı amacıyla menkul kıymetlere dayalı finansal ürünler geliştirilecek ve yaygınlaştırılacaktır.	Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin projelerin finansmanı kapsamında finansal ürün çeşitliliğinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması	Sermaye Piyasası Kurulu (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda hayata geçirmeye planladığı yatırımlara ilişkin projeksiyon çalışması yapılacaktır. 2. Türkiye'de ihraç edilen sürdürülebilir menkul kıymetlere ve tematik fonlara ilişkin mevcut durum analizi yapılacaktır. 3. Paydaşların görüşleri doğrultusunda mevcut mevzuata ilişkin ilgili değişiklikler yapılacaktır.
20	Başta yeşil tahvil ve kira sertifikaları olmak üzere, sürdürülebilir kalkınma yatırımlarının finansmanı kapsamında ihraç edilen menkul kıymetlere ilişkin ikinci taraf görüşü ve yönetim mekanizmasından kaynaklanan ilave maliyetleri azaltıcı destek mekanizmaları hayata geçirilecektir.	Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin projelerin finansmanı amacıyla menkul kıymetlere dayalı finansal ürünler geliştirilecek ve yaygınlaştırılacaktır.	Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin projelerin finansmanı kapsamında finansal ürün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması	Sermaye Piyasası Kurulu (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda hayata geçirmeye planladığı yatırımlara ilişkin projeksiyon çalışması yapılacaktır. 2. Türkiye'de ihraç edilen sürdürülebilir menkul kıymetlere ve tematik fonlara ilişkin mevcut durum analizi yapılacaktır. 3. Destek mekanizmasına ilişkin etki analizi yapılacaktır. 4. Paydaşların görüşleri doğrultusunda mevcut mevzuata ilişkin ilgili değişiklikler yapılacaktır.

21	Türkiye’ de faaliyet gösterecek yeşil/sosyal/sürdürülebilir vb. gibi ESG uyumlu tematik yatırım fonlarının kurulması ve bu fonların pazar paylarının artırılması yönünde gerekli teşvikler uygulanacaktır.	Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin projelerin finansmanı amacıyla menkul kıymetlere dayalı finansal ürünler geliştirilecek ve yaygınlaştırılacaktır.	Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin projelerin finansmanı kapsamında finansal ürün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması	Sermaye Piyasası Kurulu (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği	<p>1. BİST “Yeşil Tahvil Endeksi”, “Sosyal Tahvil Endeksi” ve/veya “Sürdürülebilir Tahvil Endeksi” oluşturulmak suretiyle yatırım fonlarına portföy büyüklüklerinin asgari bir oranında söz konusu endekslerde yer alan yeşil/sosyal/sürdürülebilir tahvillere yatırım yapma zorunluluğu getirilecektir. (Standart emeklilik yatırım fonlarının ve devlet katkılarının BİST Sürdürülebilirlik Endeksi ve BİST Kurumsal Yönetim Endeksindeki şirket paylarına fon portföyünün asgari yüzde 10’u oranında yatırım yapma zorunluluğuna benzer şekilde)</p> <p>2. Yeşil/sosyal/sürdürülebilir ihraçları konvansiyonel ihraçlara göre daha çekici kılmak ve gelişimlerini sağlamak için söz konusu ihraçlar için SPK Kurul ücreti azaltılacaktır.</p>
22	SKA 12 kapsamında, sorumlu tüketimin alt boyutları olan enerji tasarrufu, su tasarrufu, atığı azaltma, geri dönüşüm, ikinci el ürün satın almak, tamir etmek, bisiklet ve yürüyüşü özendirmek, toplu taşıma kullanımını ve yerel ürün tüketimini artırmaya yönelik tüketim davranışları toplumda ana akım haline getirilecektir.	Döngüsel ekonominin geliştirilmesi için sürdürülebilir tüketim davranışları toplumda ana akım haline getirilecektir.	Sorumlu tüketim davranışlarının toplumda ana akım haline getirilmesi	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	<p>1. Hanehalkı sürdürülebilir tüketim davranışlarına yönelik tüketici araştırması yapılarak, hangi davranışların ne düzeyde benimsendiği, nedenleri, istenen davranışların kolaylaştırıcıları ve engeller tespit edilecektir.</p> <p>2. Araştırma bulgularına göre, istenen sürdürülebilir tüketim davranışlarını harekete geçirecek stratejiler belirlenecektir.</p>

23	İsrafa yol açan davranışlarının azaltılması yoluyla kaynaklar verimli kullanılması ve atıkların azaltılması sağlanacaktır.	Döngüsel ekonominin geliştirilmesi için sürdürülebilir tüketim davranışları toplumda ana akım haline getirilecektir.	Kaynakların verimli kullanılması ve atıkların azaltılması	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hanehalkı israf davranışlarını ölçen bir anket yapılacaktır. 2. Bu anket yardımıyla İsrafa neden olan ekonomik, demografik, davranışsal, psikografik vb. faktörler konusunda bir araştırma yapılacaktır. 3. Bu araştırma bulgularına dayanarak, israf davranışını azaltacak /önleyecek tedbirler belirlenecektir. 4. Bu tedbirlere yönelik düzenlemeler yapılacaktır.
24	Dayanıklılığı, yeniden kullanımı, malzeme ve kaynak verimliliği ile geri dönüşümü ve enerji verimliliği gibi özellikleriyle israfı ve aşırı kaynak kullanımını azaltan sürdürülebilir ürünlerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Döngüsel ekonominin geliştirilmesi için sürdürülebilir tüketim davranışları toplumda ana akım haline getirilecektir.	Sürdürülebilir ürünlerin Türkiye pazarında ana akım haline getirilmesi	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	<ol style="list-style-type: none"> 1. AB Sürdürülebilir Ürün İnisyatifine uyum planı hazırlanacaktır. 2. Kamuda satın alımları sürdürülebilir ürünlere yönlendirilecektir.
25	Sürdürülebilirlik okuryazarlığı dersi müfredata, kurumlarda çalışan eğitim programlarına ve belediyelerin eğitim programlarına dâhil edilecektir.	Döngüsel ekonominin geliştirilmesi için sürdürülebilir tüketim davranışları toplumda ana akım haline getirilecektir.	Sürdürülebilir kalkınma amaçları ve sürdürülebilirlik konseptinin çevresel, toplumsal ve ekonomik boyutları hakkında toplumda bilgi düzeyinin artırılması ve hanelerde, işletmelerde ve kamuda sürdürülebilir davranışların yaygınlaştırılması	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, YÖK	<ol style="list-style-type: none"> 1. K12 müfredatlarına zorunlu bir ders olarak Sürdürülebilirlik Okuryazarlığını eklenecektir. (etkileşimli, oyun ve/veya proje temelli zorunlu ders). 2. Üniversitelerde her bölüm öğrencisinin zorunlu ders olarak Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı dersi almasını sağlanacaktır. 3. İşyerlerinde sürdürülebilirlik okuryazarlığı eğitimlerini zorunlu hale getirilecektir.

26	Makine öğrenmesi yöntemleri ve istatistiki yöntemler kullanılarak vergi kaybına sebep olan kişi ve kurumlar tespit edilecek ve vergi denetiminin bu yöntemlerin ışığında yapılması sağlanacaktır.	Vergi sisteminin etkinliği sağlanarak kamu tasarrufları artırılacak ve tasarruflar katma değeri yüksek sektörler yönlendirilecektir.	Veri bilimi metotlarıyla vergi kaybının azaltılması	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı (S)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vergi denetimini veri biliminden ve makine öğrenmesi tekniklerinden yararlanarak yapacak yeni bir birim oluşturulacaktır. 2. Bu yeni metotlardan yararlanarak vergi kaybına neden olma olasılığı yüksek olan kişi ve kurumları tespit eden sistemler geliştirilecektir. 3. Eldeki kaynakları (örneğin vergi memurlarını) vergi tahsilatını en yükseğe çıkaracak şekilde organize eden optimizasyon modelleri geliştirilecektir.
27	Şirketlerin para transferlerinde elektronik sistemleri kullanma zorunluluğu artırılarak vergi kaybı azaltılacaktır.	Vergi sisteminin etkinliği sağlanarak kamu tasarrufları artırılacak ve tasarruflar katma değeri yüksek sektörler yönlendirilecektir.	Kayıp vergi oranının azaltılması	Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (S)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tahsilat ve ödemelerde banka, PTT ve özel finans kurumlarının kullanılma zorunluluğu limiti düşürülecektir. (Güncel olarak günlük 7.000 TL)
28	TCMB aracılığı ile yatırıma ve ihracata yönelik kredi veren bankalara ucuz ve uzun vadeli kredi sağlanacaktır.	Bankalar aracılığıyla tasarruflar verimliliği, üretimi ve ihracatı artıran alanlara yönlendirilecektir.	Bankaların verimliliği, üretimi ve ihracatı artıran alanlara yönelik kredi vermesinin teşvik edilmesi	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (S)	<ol style="list-style-type: none"> 1. TCMB tarafından bankalara sağlanmak üzere Avrupa Merkez Bankası'nca uygulanan Targeted Longer-term Refinancing Operations gibi uzun vadeli kredi aracı oluşturulacaktır. 2. Bankaların seçilmiş alanlarda verdikleri kredilere göre faydalanabilecekleri kredi faizini belirleyecek olan banka performans göstergeleri oluşturulacaktır. 3. Kredi faizini belirleyecek olan performans göstergelerinin takibini yapacak sistemler oluşturulacaktır.
29	Kamunun sosyal destek faaliyetleri kapsamında başışa dayalı belediye kitle fonlama kampanyaları oluşturulacaktır.	Tasarrufların, kamunun sosyal destek içerikli harcamalarında kullanımına yönelik mekanizmalar geliştirilecektir.	Kamu borç yükünün hafifletilmesi ve sosyal yardımlaşma yoluyla ilave kaynak oluşturulması	Türkiye Belediyeler Birliği (S), Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, İçişleri Bakanlığı, SPK	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kamunun sosyal destek harcamalarına ilişkin mevcut durum analizi yapılacaktır. 2. Paydaşların görüşleri doğrultusunda gerekli düzenlemelere ilişkin taslak mevzuat çalışması hazırlanacaktır.

					<p>3. Türkiye Belediyeler Birliğinin bünyesinde bağışa dayalı kitle fonlaması platformu kurulacaktır.</p> <p>4. Türkiye Belediyeler Birliğinin bünyesinde kampanya değerlendirme komitesi oluşturulacaktır.</p>
30	<p>Bireysel kredilerle (konut hariç tüketici kredileri (taşıt, ihtiyaç kredileri) ve bireysel kredi kartları) yapılacak yarı dayanıklı-dayanıklı mal satın alımlarında harcamaların belirlenen oranı nispetinde tutarın hanehalkından alınarak BES benzeri teşvikleri veren fonlara aktarılması sağlanacaktır.</p>	<p>Harcama öncesinde tasarruf etme davranışı desteklenecek, Hedefli Yatırım Hesabı mevzuatta tanımlanacak, çalışanların emekliliğe yönelik tasarruflarının artırılması teşvik edilecek ve bağımsız yatırım danışmanlığı hayata geçirilecektir.</p>	<p>Bireylere harcama yaparken tasarruf da yapma alışkanlığı kazandırılması</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK, SEDDK, TBB, TSB</p>	<p>1. Sistemin faal olabilmesi için ilgili paydaşlar arası entegrasyon sağlanacaktır.</p> <p>2. Paydaşların görüşleri doğrultusunda taslak Yönetmelik hazırlanacaktır.</p> <p>3. İlgili otoriteler arasında koordinasyonu sağlayacak bir altyapı kurulacaktır.</p>
31	<p>Çalışanlara pay edindirme planlarının emeklilik planlarıyla birlikte uygulamaya konulması için halka açık şirketlere yönelik düzenleme yapılacak ve bu programlar için vergi teşviki sağlanacaktır.</p>	<p>Harcama öncesinde tasarruf etme davranışı desteklenecek, Hedefli Yatırım Hesabı mevzuatta tanımlanacak, çalışanların emekliliğe yönelik tasarruflarının artırılması teşvik edilecek ve bağımsız yatırım danışmanlığı hayata geçirilecektir.</p>	<p>Çalışanların emekliliğe yönelik tasarruflarının artırılması ve sermayenin tabana yayılmasına katkı sağlanması</p>	<p>Hazine ve Maliye Bakanlığı, MKK, BİST, SPK (S), Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu</p>	<p>1. Çalışanlara pay edindirme planlarının emeklilik planlarıyla birlikte uygulamaya konulması için Tebliğ çalışması yapmak</p> <p>2. Vergi teşviki için düzenleme yapmak</p>

32	Bağımsız yatırım danışmanlığı müessesesi kurulacaktır.	Harcama öncesinde tasarruf etme davranışı desteklenecek, Hedefli Yatırım Hesabı mevzuatta tanımlanacak, çalışanların emekliliğe yönelik tasarruflarının artırılması teşvik edilecek ve bağımsız yatırım danışmanlığı hayata geçirilecektir.	Türkiye’de yatırımcıların bağımsız, güvenilir ve sürekli finansal bilgi, tavsiye ve danışmanlığa erişim sağlaması	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, TSPB, BIST, Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu	1. Yatırım danışmanları SPK tarafından yetkilendirilecek ve denetlenecektir. 2. Yatırım danışmanları için Sermaye Piyasası Düzey 3 lisansı ile 3 yıllık tecrübe şartı getirilecektir.
33	Kolektif Yatırım kuruluşlarının gelişimi desteklenecektir.	Harcama öncesinde tasarruf etme davranışı desteklenecek, Hedefli Yatırım Hesabı mevzuatta tanımlanacak, çalışanların emekliliğe yönelik tasarruflarının artırılması teşvik edilecek ve bağımsız yatırım danışmanlığı hayata geçirilecektir.	Birikim sahiplerinin profillerine ve beklentilerine uygun ürünlere yönlendirmenin sağlanması, vadenin uzatılması, sınırlı yurtiçi tasarrufların uzman portföy yöneticileri yoluyla daha verimli alanlara aktarılması	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, TSPB, BIST, TCMB, TSB, BIST, MKK, Takasbank	1. “Ulusal Sermaye Piyasası Tanıtım Projesi”nin kurgusu kolektif yatırımı özendirerek şekilde oluşturulacaktır. 2. KYK üzerindeki sermaye piyasası mevzuatından kaynaklanan maliyetler düşürülerek pozitif ayrışma sağlanacaktır. 3. Vergi mevzuatında özellikle uzun vadeyi özendirerek şekilde istisnalar tanınacaktır.

34	Hedefli Yatırım Hesabı mevzuatta tanımlanacak ve teşvik edilecektir.	Harcama öncesinde tasarruf etme davranışı desteklenecek, Hedefli Yatırım Hesabı mevzuatta tanımlanacak, çalışanların emekliliğe yönelik tasarruflarının artırılması teşvik edilecek ve bağımsız yatırım danışmanlığı hayata geçirilecektir.	Birikimlerin artırılması ve var olan sistem dışı fonların hedeflenen somut olaylara (eğitim, konut alma, evlenme vs.) yönelik devlet katkılı yatırım hesapları açılması yoluyla sisteme çekilmesi ve birikimlerin artırılması	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sermaye Piyasası Kurulu, TSPB, BIST, TCMB, TSB, MKK, Takasbank	1. SPK Kanununa eklenecek madde ile Hedefli Yatırım Hesabı tanımlanacak ve ikincil düzenleme konusunda SPK'ya yetki verilecektir. 2. Vergi mevzuatında istisnalar tanınacaktır.
----	--	---	---	---	--

www.sbb.gov.tr

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

YÖNETİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI

Ankara 2023

Necatibey Cad. No: 110/A 06570 Yücetepe - ANKARA
Tel: +90 (312) 294 50 00 • Faks: +90 (312) 294 52 98

ISBN NO: 978-625-8356-16-8

STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI YAYINLARI BEDELSİZDİR, SATILMAZ.